

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

R9:1992

Varför trivs man?

**En utvärderande analys av
bostadsområdet Öbacka i Umeå**

Sven Rånlund

V-HUSETS BIBLIOTEK, LTH

15000

400129210

Byggforskningsrådet

R9:1992

LUNDS TEKNISKA HÖGSKOLA
VÄG- OCH VATTENBYGGNAD
BIBLIOTEKET

VARFÖR TRIVS MAN?

En utvärderande analys

av bostadsområdet Öbacka i Umeå

SVEN RÅNLUND

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 900534-5 från Byggforskningsrådet till Umeå universitet, Sociologiska institutionen, Umeå.

REFERAT

Utifrån det omtyckta och omtalade bostadsområdet Öbacka i Umeå, ett hyreshusområde förvaltad av allmännyttan, diskuterar rapporten olika fysiska och sociala aspekter av boendemiljön. En av studiens slutsatser är att mycket av boendetrivseln har att göra med utformningen och skötseln av de utrymmen som finns i nära anslutning till bostaden. Det intensiva grannumgänget spelar en underordnad roll i det studerade området. Kontakterna präglas av anspråkslösa men ändå inte ytliga band mellan människor. Det är denna typ av grannkontakter som framhävs som viktiga av de boende.

Materialinsamlingen baseras på djupgående samtalsintervjuer med såväl boende som planerings- och förvaltningsansvariga, samt en mer omfattande enkätundersökning bland de boende. Studiens resultat ger planeringsrelevant kunskap, generaliserbar även utöver just detta bostadsområde. Det visar sig dessutom att många av dessa åtgärder inte behöver vara särskilt kostamma att ta hänsyn till.

I Byggeforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

Denna skrift är tryckt på miljövänligt, oblekt papper.

R9:1992

ISBN 91-540-5416-8
Byggeforskningsrådet, Stockholm

gotab 95204, Stockholm 1992

INNEHÅLL

Förord	4
Inledning	5
1. ÖBACKA BLIR BOSTADSOMRÅDE	7
1.1 Den angränsande bebyggelsen	8
1.2 Öbacka i staden	9
2. ÖBACKA SOM BOENDEMILJÖ	15
2.1 Husens egenskaper	15
2.2 Mellan husen	18
2.3 Övrigt i och nära området	28
3. DE INRE BOSTADSRUMMEN	36
3.1 Trapphuset - på väg in	36
3.2 Bostäderna	45
4. ÖBACKA - ETT VÄLSKÖTT OMRÅDE	54
4.1 Nära till områdespersonalen	56
5. INFLYTANDE ÖVER BOENDET	60
5.1 Kontaktkommittén	60
5.2 Deltagande och inflytande i Öbacka	62
5.3 Idén bakom det kollektiva inflytandet	63
5.4 Boendeinflytande på flera nivåer	65
6. GRANNUMGÄNGET	69
6.1 Vilka antogs flytta till Öbacka?	70
6.2 Omflyttningen	70
6.3 Lugnet - en beskrivning av områdets sociala liv	74
6.4 Varför är Öbacka så lugnt och tyst?	80
6.5 Sociala nätverk	81
6.6 Öbackabornas anspråk på grannkontakt	83
6.7 Att planera för socialt liv	84
6.8 Svaga band i det lilla grannskapet	86
7. ATT BO I ÖBACKA - ETT PRIVILEGIUM FÖR VISSA?	91
7.1 Strukturella förändringar på bostadsmarknaden	92
7.2 Inträdesbiljetten till det attraktiva boendet	94
7.3 Boendetrivsel bara genom bostadsägande?	97
Sammanfattande diskussion	102
Bilaga - metod	106
Litteratur	108

FÖRORD

Titeln på denna rapport, *Varför trivs man?*, låter ana att textens innehåll i första hand knappast kommer att handla om vantrivsel. Vantrivsel kan däremot sägas ha varit det genomgående temat för merparten av svensk boendeforskning, och det inte utan goda skäl. För mig har det varit utmanande att ta utgångspunkt i ett omtyckt bostadsområde, Öbacka i Umeå, för att också försöka fånga något av boendets positiva sidor. Avsikten har varit att de resultat och resonemang som presenteras ska kunna ha en mer generell räckvidd än att gälla blott och bart för det enskilda bostadsområde jag utgått ifrån.

Den första etappen av studien redovisade jag i form av en CD-uppsats vid Sociologiska institutionen vid Umeå Universitet. Här presenteras den andra etappen. Inom ramarna för projektet ingår, förutom den här skriften, en dokumenterande videofilm om Öbacka, med titeln *Öbacka - ett omtyckt bostadsområde*.

Arbetet med rapporten och videofilmen har utförts vid Sociologiska institutionen, Umeå Universitet. Peter Stern hjälpte mig att göra det kvantitativa materialet hanterbart. För finansieringen i sin helhet svarar Byggnadsforskningsrådet, och jag vill särskilt tacka Ingela Söderbaum för att projektet blivit möjligt att genomföra. Margareta Granström och Kerstin Kärnekull vid SABO har sett till att filmproduktionen fått ekonomisk täckning. Ett tack också till referensgruppen, Eva Sandstedt, Statens institut för byggnadsforskning i Gävle, och Sven Bergenstråhle, Hyresgästernas riksförbund, som bidragit med tänkvärda synpunkter. Jag vill också rikta min uppskattning till alla de Öbackabor som jag på ett eller annat sätt mött under studiens gång. Slutligen mycken tack till min handledare Eva Hedman, numera verksam vid Boverket i Karlskrona, som hjälpt mig att styra projektet i hamn.

Umeå i november 1991
Sven Rånlund

INLEDNING

Det är märkligt att det forskats så lite om uppskattade och attraktiva bostadsområden. Frågor som "vad gör ett bostadsområde trivsamt?" och "hur ser en bra boendemiljö ut?", har sällan väglett den svenska boendeforskningen. Det är istället kring de hårt kritiserade bostadsområdena som intresset sedan lång tid fokuserats, ofta för att direkt korrigera konkreta fel och brister i den dåliga boendemiljön, ibland för att som varnande exempel peka på konsekvenserna med en misslyckad bostadsplanering. Att göra den typen av rannsakande analyser är både bra och nödvändigt. Men för att uppnå en allmän kvalitetshöjning av bostadsbyggandet är det också viktigt att framhäva goda exempel, som för bl a bostadspraktiker kan utgöra inspirerande källor att ösa erfarenheter ur. Detta har varit utgångspunkten för den här studien.

Precis intill älvkanten, mitt i centrala Umeå, ligger det omtyckta bostadsområdet Öbacka. Att det är uppskattat märks på flera sätt: Området har varit föremål för åtskilliga studiebesök, det har rönt uppmärksamhet från arkitekter, planerare och andra bostadsintresserade, i lokalpressen har det omskrivits i minst sagt lyriska ordalag. I en exposé över svenskt 80-tals byggande utnämndes Öbacka till "...ett av de finaste bostadsområdena i landet under senare år" (Hultin 1989:140). På den lokala bostadsmarknaden i Umeå är Öbacka den kanske mest attraktiva boplatsen, det märks på såväl bostadsköns flyttningsönskemål som bytesannonser i lokaltidningarna.

Öbackaborna själva beskriver gärna området som vackert, trivsamt, lummigt och välskött, andra kan tycka att det är arkitekturen, detaljriktigheten, lägenheterna eller de egna uteplatserna som tilltalar allra mest. Medan vissa särskilt uppmärksammar den fysiska miljön, lägger andra istället tonvikt vid grannarna och områdets sociala liv. Gemensamt för flertalet Öbackabor är ändå att de samstämmt - om än på olika sätt - säger sig trivas med att bo i området.

Det är om just denna boendetrivsel, dess orsaker, sammanhang och något om dess konsekvenser, den här rapporten ska berätta. Avsikten har varit att analysera ett omtyckt bostadsområde utifrån främst de boendes synvinkel. Genom att resultaten i studien relateras till annan empirisk och teoretisk forskning, har resonemangen också en mer generell räckvidd än att gälla för blott och bart detta enskilda bostadsområde.

Att välja att ta de positiva delarna av ett bostadsområde som utgångspunkt för en studie, motsätter naturligtvis inte att dessa och andra aspekter diskuteras ur en kritisk och ifrågasättande synvinkel. Det har i projektarbetet inte funnits något intresse av att framhäva Öbackaområdet i en bättre dager än det faktiskt är. Skulle någon uppfatta resultaten som en skönmålning, beror detta nog snarast på studiens syfte, nämligen att ur ett brett perspektiv göra en utvärdering - såväl fysiskt som socialt - av ett omtyckt bostadsområde.

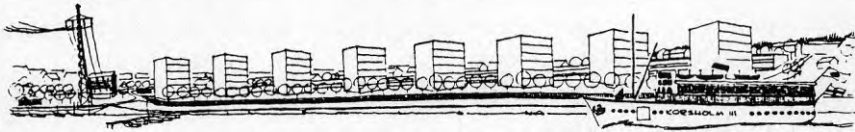
En genomgående strävan i arbetet med den här studien har varit att inte ensidigt behandla fysiska och sociala faktorer i boendemiljön var för sig. Jag föreställer mig nämligen att det är vid vägkorsningen, där bebyggelse och friytor möter sociala relationer och erfarenheter, som man bäst kan förstå och tolka människors tankar om den byggda miljön. Det är i en helhet vi bor och upplever våra bostadsområden och stadsdelar, inte som konsumenter av enskilda faktorer som våningsytor, exploateringsstal, gatubredder.

Förutom denna rapport har projektet lett fram till en videofilm om Öbackaområdet, avsedd att visuellt komplettera det skrivna ordet och stillbilderna. Videofilmen, som följer Öbacka under drygt ett års tid och i olika väderlekar, har speciellt fokuserats på den fysiska utemiljöns kvaliteter. Förhoppningsvis ger kombinationen av rapporten, fotografierna och videofilmen en intresseväckande inblick i hur det omtyckta bostadsområdet Öbacka vid Umeås älvkant ser ut, fungerar och upplevs.

1. ÖBACKA BLIR BOSTADSOMRÅDE

Det är nu över 50 år sedan den sista brädan sågades vid Scharinska fabriken på nuvarande Öbackaområdet i Umeå. Dessförinnan hade Öbacka sedan starten vid sekelskiftet varit en förhållandevis stor arbetsplats med snickeri, hyvleri, gjuteri och en mekanisk verkstad. Efter Scharinska fabriken nedläggning 1940 fick området långsamt förfalla. Under en tid var det uppläggningsplats för bl a maskiner och diverse bråte.

1960 förvärvades området av Umeå stad och det var egentligen först då det attraktiva läget vid Umeälven kom på tal som en möjlig kvalitet att framhäva i ett större bostadsprojekt. Som ett led i den nya stadsplanebildningen ritade stadsarkitektkontoret i Umeå en Le Corbusierinfluenserad skiss över 36 sexvånings punkthus som skulle kanta älven på en strandsträcka av fyra kilometer. Men förslaget var troligen för djärvt med sin renlärt funktionalistiska stil. Dessutom bidrog den samtida debatten om huruvida höghus var god boendemiljö eller ej till att förslaget lades att vila.

Skiss över Öbackaområdet från 60-talets början

Ingenting hände egentligen förrän 1979, då Kommunalfullmäktige uppdrog åt Byggnadsnämnden att inbjuda till en arkitekttävling över Öbackas framtida utformning. Tre arkitektkontor deltog i tävlingen (Erskine Planner, VBB och VAB-Callander Arkitektkontor) och det blev utifrån Ralph Erskines och det samarbetande kontoret Arkens vinnande förslag som den nya stadsplanen över området kom att utarbetas.

Ur planmässig synpunkt bedömdes särskilt 'principlösningen' med tre skilda struktureringar av Öbackaområdet som det vinnande konceptet. För det första var anpassningen av bebyggelsen till områdets geografiska förutsättningar väsentlig. Det kom att resultera i en sk 'water front', där husen placerades i en naturlig nedtrappning mot det som anses vara stadens främsta kvalitet, älven. Ett andra tema i arkitektförslaget var att bygga en stor del av marklägenheterna i kvartersgrupper med en gemensam gård i mitten. Det antogs vidare att den måttliga dimensioneringen av området - vad gäller arkitektur och antalet bostäder - kunde

förmedla en känsla av intimitet och gemenskap bland de förhållandevis tätt placerade gårdarna.

Slutligen återfanns i tävlingsförslaget den för Erskine karakteristiska "muren" - här i formen av en hästsco - där huskropparna invändigt håller samman området och skapar mötesplats och blickfång. Utvändigt vänder muren ryggen mot den brusande stadstrafiken. Muren har också klimatologiska fördelar genom att utgöra vindskydd, underlätta snösmältning, hindra trafikbuller etc.

Det blev dock inte Erskine och Arken som fick slutföra byggandet av Öbacka, vilket annars är brukligt i liknande tävlingar. Istället lämnades arbetet med detaljprojekteringen över till det lokala arkitektkontoret VAB-Callander, som utgått ifrån den ovan nämnda 'principlösningen' men till stora delar förändrat det vinnande tävlingsförslaget. Gårdsformationerna, som var en del av den ursprungliga formen, har fått annorlunda form liksom älvkantens utformning. Av några sakkunnigas kommentarer - bl a konstvetare Lasse Brunnström (1987), arkitekt Olof Hultin (1989), f d Stadsarkitekt Hans Åkerlind (V.K. 86.12.16) - kan man ändå dra slutsatsen att de ursprungliga idéerna förvaltats väl i den slutgiltiga utformningen av Öbacka.

1.1 Den angränsande bebyggelsen

1986 stod samtliga de knappt 300 bostäderna färdiga i Öbacka. Året därpå, 1987, blev den restaurerade Scharinska fabriken inflyttningsklar för Konsthögskolans elever och lärare och ytterligare några år därefter kunde Designhögskolans nybyggda lokaler tätt intill tas i bruk. Ur kulturhistorisk och arkitektonisk synvinkel har fabrikslokals fina kvaliteter ansetts vara så pass värdefulla att bevara att ombyggnaden till Konsthögskola inte inneburit några synliga förändringar i den yttre fasaden.

Som en kuriös poäng i sammanhanget kan nämnas de arkitektoniska försöken att jämka historien med nutiden genom att fabriksens båg- och blinderingsmotiv överförts till några av de nya Öbackahusen. Det är visserligen en detalj, men ändå värt att poängtera eftersom det idag inte är mycket annat än den gamla fabriken som vittnar om Öbackas svunna tider. Fabrikslokalen har alltså en viss betydelse som historisk referenspunkt i ett för övrigt modernt bostadsområde. Det är inte ovanligt att Umeåbor uttrycker det specifika med Öbackaområdet just med hänvisning till

Konsthögskolans gamla lokal. Sammantaget har den nya och den gamla bebyggelsen format en karakteristisk profil för området, och det trots att Konsthögskolans grå cementtegel fasad med tung sockel av huggen sten på ett markant sätt skiljer sig från bostadsområdets lätta ljusröda tegel.

Bostadsbebyggelse i de angränsande östra stadsdelarna, dit Öbacka hör, kan i grova drag karaktäriseras som mestadels äldre hus i trä och nyare i tegel, korta och knubbiga hus i två eller tre våningar försedda med rejäla sadeltak. Flera av dem är av 'egna hems'-typ. Det är vanligt att gårdarna har rikligt med vegetation, men trots detta inbjuder de till viss öppenhet sett från gatan. Den privata utemiljön på gårdarna skiljs ofta ut från det offentliga med hjälp av staket och björkar längs tomtgränsen eller längs med trottkanten. Det finns en påtaglig mångfald av hustyper och arkitekturideal i de östra stadsdelen, men brokigheten till trots bibehålls bebyggelsens särprägel tack vare gemensamma drag i höjd, storlek, material och färgval.

Husen i Öbackaområdet följer i viss mån den tradition som gäller för östra stadsdelen som helhet. Det gäller den rikliga vegetationen, små variationer i höjdded, husens överblickbarhet, insyn in på gårdarna. Det rör också den sammanhållna strukturen, den gemensamma färgsättningen och de återkommande staketen och trädetaljerna.

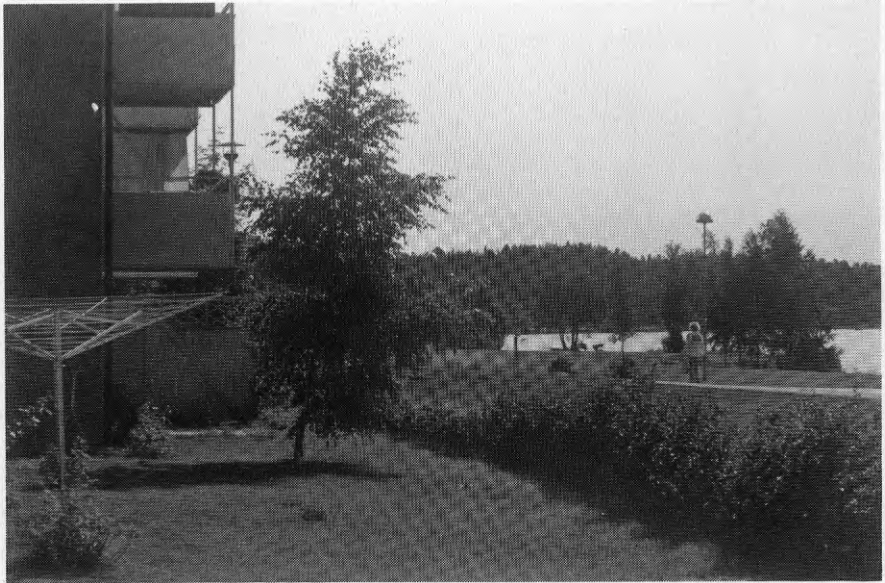
1.2 Öbacka i staden

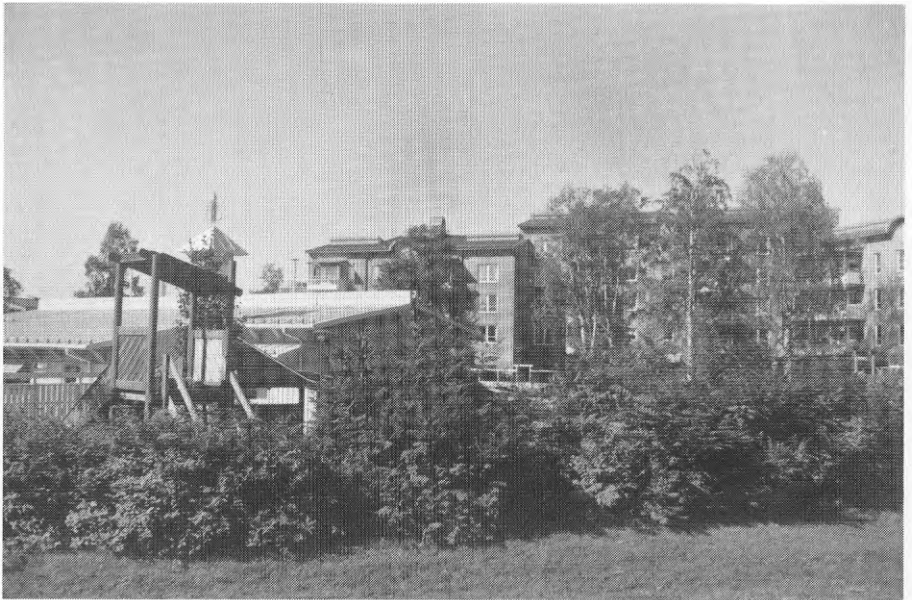
Ser man sedan till Öbackas placering i Umeå upptäcker man snart att det faktiskt inte tar mer än 10-15 minuter att promenera från området in till stadens centrala delar. Ett kort stycke öster om älven finns de stora arbetsplatserna Universitetet och Regionsjukhuset. På promenadavstånd från Öbacka når man läns- och bildmuséerna och det stora friluftsområdet Gammlia. Några hundra meter norr om Öbacka kan man ännu se några enstaka arbetarkvarter från sekelskiftet, men flera av dem är sedan en tid tillbaka rivningshotade. Där finns några mataffärer och en hel del andra butiker, och det är också därifrån man når samtliga busslinjer.

Naturen på Öbackas södra sidan består av ett vidsträckt grönområde med en gång- och cykelväg som följer med den slingrande Umeåälven ett par kilometer. En hel del av Öbackalägenheterna har sina uteplatser i anslutning till de öppna ängarna och det är vanligt att älvkanten används till olika aktiviteter av de boende själva. Den lilla båthamnen som nyligen anlagts precis vid Öbacka södra hörn har ytterligare förstärkt strandpromenadens rykte som ett av Umeås attraktivare strövområden.

Sammantaget kan man säga att det är en av Umeås vackrare delar som upplåtits till bostadsområde. Stadsplanekontorets avsikt att vända 'stadens ansikte' mot älven har lett till att det numera finns ett centralt beläget bostadsområde som människor har anledning att vara stolta över. Strandpromenaden har dessutom gjort både bostadsområdet och naturomgivningarna runt omkring till en allmän angelägenhet för Umeåborna.

2. ÖBACKAOMRÅDET SOM BOENDEMILJÖ

I det här avsnittet ska bebyggelsen, friytorna och andra delar av den yttre boendemiljön diskuteras främst utifrån Öbackabornas egna upplevelser av området. Tekniska termer som exploateringsstal och byggnadsytor kommer inte att tas upp. Det innebär därför inte att den typen av kunskap är oviktig. Med de mätbara storheter, de som är möjliga att exakt normera, kan man fånga vissa viktiga krav på boendekvalitet. Men det är svårare att utifrån den kunskapen få en uppfattning om hur boendemiljön uppfattas av de människor som möter den varje dag.

Innan vi går in på Öbackabornas beskrivningar av bebyggelsen, kan det först vara på sin plats med en kort beskrivning av de olika hustyperna i området: 127 av lägenheterna är av traditionell flervåningshustyp i varierande höjder från tre till sex våningar, ett tiotal av dessa är terrasslägenheter. Vidare finns 141 marklägenheter med egna entréer i en till två våningar plus soutterain. I området finns också 27 handikapputrustade bostäder i ett servicehus, vilket också utgör bas för Hemtjänsten i området. Två landstingsägda gruppbo- städer har placerats i flervåningshusen. Centralt placerat hittar man också områdespersonalens kontor. Det finns också två daghem, ett insprängt i ett punkthus, det andra fristående mitt i Öbacka.

2.1 Husens egenskaper

I betydelsen 'kännetecken' eller 'drag' har det framkommit vissa egenskaper när Öbackaborna beskrivit områdets bebyggelse. För att så fullkomligt som möjligt inbegripa dessa mönster har kommenta- rerna här delats in i två grupper: Det gäller dels husens varierade utformning, dels hur husen förhåller sig till andra delar inom eller utanför området.

När Öbackaborna talat om bebyggelsens *variation* har det naturligt nog inte handlat så mycket om färg, form och stil, eftersom husen tillkommit efter i stort sett samma koncept. Istället har bebyggelsen beskrivits som karakteristisk, med utgångspunkt i att husformatio- nerna trots att de står tätt placerade bildar egenartade kombinati- oner av sammansatta hus. Det gör det möjligt att känna igen en huslänga eller ett flervåningshus på det sätt som byggnaden ingår i ett fysiskt sammanhang, snarare än att själva huset bär attribut som väcker igenkännande.

Öbacka sönderfaller därför i några underområden, som alla har sina unika egenskaper p g a den struktur husen ingår i. Ingen gård är den andra lik. Det återspeglas på ett bra sätt av att människor som beskriver någon specifik del av området ibland gör det utifrån bebyggelsen som helhet. Istället för husnummer, som inte är särskilt lättöverskådliga för en ny besökare, kan vägen till en plats i Öbacka förklaras i stil med "på dagiset som ligger vid de böjda husen", eller mer detaljerat "precis nedanför det höga huset där fyra lägre hus strålar samman". På samma sätt kan man tolka människors aktiva förhållningssätt till bebyggelsen genom det egna sökandet. En del har påpekat att variationen i höjdlid och i sidled lockar dem att ta reda på hur ett hus ser ut från en annan vinkel eller att finna vad som döljer sig bakom ett hörn. Givetvis mattas nyfikenheten med tiden, men det är ändå slående att den variationsrikedom som finns i Öbacka bidragit till att vissa menar sig vara aktivare i sitt förhållningssätt gentemot boendemiljön än de varit på andra platser där de tidigare bott. Två skilda reflektioner kan åskådliggöra:

"Det finns en fantastisk finesse med att bryta upp linjen i arkitektur som man har gjort längs vägen närmast stranden. På nåt sätt upplever jag aldrig att den är särskilt lång när den bryts av med ett hus eller att det finns en öppning längs en gata uppåt. Det är också nåt speciellt med att inget hus är det andra likt för på så sätt upptäcker man alltid nåt nytt i området. Av nån anledning är mitt blickfång taken, för de ser inte ut som på andra ställen där det mest är räta vinklar. Här är det svårt att hitta 90°-vinklar och det tycker jag är spännande."

"Jag ser det som i barnsagor, där det är små hus med egna ingångar som inte ser likadana ut och där det är enkelt. Jag brukar ibland tänka på små byar som jag tror det ser ut på Gotland där husen står trångt men de är ändå olika varann alllihopp. Så brukar byarna i mitt hemland också se ut."

Det är inte så lätt att med bestämdhet säga vad en varierad bebyggelse betyder för ett stort antal människor. Intresset för detaljer, att se kritiskt på sin omgivning, är förmodligen inte något allmänt. Det är ändå anmärkningsvärt att variationen gett upphov till ett eget språkbruk redan efter några år, en egen lokal grammatik över hus och funktioner i Öbackaområdet.

Gemensamma drag kan man hitta i den gamla arbetarstadsdelen Haga i Göteborg. Ett hus namnges inte heller där särskilt ofta med nummer utan beskrivs istället av Hagaborna utifrån utseendet eller vilket förhållande det har till något annat hus. Ibland kan beskrivningarna förfinas ytterligare genom att husen bär lokalhistoriskt förankrade namn efter personer eller arbetsplatser. Psykologen Karin Eckerstein (1982) tolkar denna gemensamma terminologi delvis som ett uttryck för en samhörighet mellan hagaborna, men ännu mer som ett sätt för människor att levandegöra och identifiera sig med den miljö de dagligen vistas i. Genom att beskriva bebyggelsen, sätta ord på den, ingår man också i en relation med miljön.

Den andra egenskapen som Öbackaborna tillskrivit bebyggelsen gäller *husens förhållande gentemot varandra*, d v s hur husen placerats visavi andra delar inom eller utanför bostadsområdet. Genomgående har intervjupersonerna talat kring begreppet närhet. Ett vanligt tema har varit att miljön uppfattas som trivsamt med motiveringar i stil med "husens placering nära varandra" och att "gaturummet blir mer levande då de smala gränderna för samman husen". Närheten bör även förstås mot bakgrund av de identifikationsmöjligheter bebyggelsen ger möjlighet till. Husen är inte några anonyma bostadskroppar uppradade efter varandra, inte heller saknas den personliga särarten eller intimiteten. De traditionellt byggda flervåningshusen i området utstrålar i sammanhanget med de låga markhusen inte en dominant ställning gentemot individen. Snarare kompletteras det lite radhusaktiga med de högre husens stadsmässiga karaktär.

Närheten har också fått betydelse i det som huskropparna innesluter. En person beskrev den *slutna* gården som "vår borggård", en annan i samma huslänga talade om tryggheten av att ha barnen lekande på den *öppna* gården. Samma gård beskrevs alltså i positiva ordalag utifrån den närhet som husen skapar, men närheten kom här till uttryck på två helt olika sätt.

Slutenheten i det första fallet kanske bäst kan liknas vid den avskildhet som fanns i forna städer, där gemensamma gårdsutrymmen var avsedda för bara de boende själva. (Det finns dock ingen anledning att romantisera över livet och boendet i äldre tider. Begrepp som 'grannskap' och 'trivsel' har med tiden blivit så känslomässigt och kulturellt infekterade att jämförelser över tid numera sker på alltför ojämlika grunder.) Det kan uppmärksammas att just 'identitet genom igenkännande' tycks väsentlig för många Öbackabors trivsel. Det är ett begränsat antal personer man kan stöta på,

inte fler än att gården kan kallas för "vår egen", den som skiljer sig från andras genom några specifika detaljer.

I det andra fallet, där gården angavs som öppen, syftade kommentaren på att gårdens sammanhållande drag med övriga Öbackahus starkt kontrasterar mot den brusande trafiken och bebyggelsen utanför området. För den personen innebar närheten att husen invändigt hålls samman i färg och form mot bebyggelsen utanför Öbacka som mer präglas av mångfald.

Det kan här vara på sin plats att kort summera något av det sagda. I den pluralism som skapats i brytningen mellan det höga och det låga, öppenheten mot slutenheten, den täta trafiken på gatorna utanför området mot de smala gränderna, finner man några av de ingredienser i det som rör närhetens betydelse för hemkänsla och trivsel. Man kan i detta finna en gynnsam växelverkan mellan privata och offentliga sfärer i boendemiljön (Bahrtdt 1967). Däremot kan man inte säga att det är en allmängiltig företeelse att förundras över bebyggelsens variation. Uppmärksamheten av Öbackas miljö är naturligt nog påtagligare bland de som tidigare intresserat sig för bebyggelsefrågor, men, vilket än en gång kan påpekas, detta intresse för arkitektur och fysisk utformning i allmänhet har i några fall väckts med hänvisning just till Öbackaområdets bebyggelse.

2.2 Mellan husen

Den känsla av storlek och täthet vi kan uppleva när vi promenerar genom ett bostadsområde består av ett samspel mellan uterummets båda beståndsdelar, d v s de konkreta husen och de mer abstrakta friytorna som husen fysiskt avgränsar. Men, kan man då fråga sig, behandlar arkitekter, planerare och byggföretag utrymmet mellan husen jämbördigt med själva husen? Vilken betydelse tillmäts egentligen 'tomrummet' i bostadsplaneringen?

Under 60- och 70-talens och miljonprogrammets tid hamnade utemiljön bokstavligen i kläm mellan husen. Den tekniskt-ekonomiska byggideologi som givit upphov till begreppet "de långa serierna" lade fokus på de fysiska husen och särskilt på hur en viss bostadskvantitet kunde uppföras till så låga byggkostnader som möjligt. Knepen att tälja kostnader kom i produktionen bl a att heta hög exploateringsgrad, räta vinklar, få variationer.

När det gäller nybyggnationer under 80-talet kan ett karakteristiskt signum sägas vara precis raka motsatsen; utrymmet mellan husen har genomgående hanterats med mer omsorg och tilldelats större resurser än tidigare. Den slutsatsen drar Eva Björklund efter en genomgång av boendemiljön i ett 40-tal flerbostadshusområden som preliminärt beviljats bostadslån under 1986 (Björklund 1990). Med en kvantitativ analysmetod har utemiljön, närmiljön och bostadskaraktern i de olika bostadsområdena studerats utifrån de samband vissa faktorer bildar. Till de utmärkande dragen i en god och eftersträvarsvärd utemiljö räknas i studien:

"Tillräckligt med utrymme för utevistelse; Sol, lä och lövskugga; Riklig växtlighet i trädgårdar eller naturmark med träd, buskar och blommor; Mångsidigt användbara uterum för olika åldrar, behov, intressen och årstider; Rumslik gestaltning av gårdar och uteplatser; Tillhörighet i överblickbara och tydliga grupper kring gemensamma uterum; Variation och omsorg i detaljutformningen, egenkaraktär; Gångvägar som följer naturliga rörelsemönster och är framkomliga för rörelsehindrade; Utrymme för förändring och för de boendes egna intitativ; Rimliga förutsättningar för skötsel och underhåll." (a a, s 1)

Det är intressant att lägga märke till den rika spännvidd som begreppet utemiljö ges i det här sammanhanget. Variation, funktionalitet och växtlighet har sin självklara plats när man talar om utemiljön, men det är mer förvånande - och glädjande - att finna att också sociala dimensioner som mångsidigt användande, identitet med och påverkan ges en så framskjuten plats i definitionen av utemiljöns stomme. I Björklunds undersökning har dock utemiljöns begränsats till de mer mätbara fysiska delarna, med den följd att de sociala egenskaperna inte tangeras i andra fall än som möjliga effekter av dåligt utformade bostadsområden.

Flyttar vi över perspektivet till Öbacka finner vi också där att utrymmet mellan husen behandlats med stor omsorg. Men det är samtidigt tydligt att kvaliteterna inte är jämt spridda i området, vilket sammanhänger med att bebyggelse typerna är av olika karaktär. Marklägenheterna har ofta placerats så att en gård med någon slags uteplats knyter samman husen, men det finns också exempel på marklägenheter där det helt saknas ett samlat uterum utöver gränderna. Det gäller också utemiljön i anslutning till de tre punkthusen. I den typen av hus ökar istället entréerna och trapphusen i betydelse som det 'egna' utrymmet. Vidare finns 'tunhusen', dvs bostäderna i den svängda och murformade flervåningshusdelen i

områdets norra del ('tun' är en äldre benämning för öppen gård). Det finns alltså en rad olika slag av utemiljöer i Öbacka som sinsemellan ger olika förutsättningar för att vistas utomhus.

2.2.1 Växtligheten

Vegetationen brukar omtalas som en av de positivare sidorna av Öbackaområdet. Det som uppmärksammas är då främst att artfloran av buskar och blommor tillsammans med de bevarade björkarna och andra träd bildar en ovanligt rik och levande utomhusmiljö. Sen är inte Öbackaområdet större än att man från alla håll snabbt når de öppna fälten vid älvkanten, och någonstans mellan 60 och 70% av lägenheterna har utsikt mot älven, vilket åtminstone ger en visuell kontakt med naturen.

Varje vår placerar områdespersonalen ut blomlådor vid entréerna i flervåningshusen, till mångas uppskattning. Det finns gott om växtlighet kring gränder och på allmänna gårdsutrymmen, och en hel del har planterats på de låga markhusens enskilda uteplatser. I markhusen finner man att en del boende själva planterat mindre buskar eller blommor vid lägenhetsingångarna. Den växtligheten har de oftast själv bekostat. Merparten av buskvegetationen vid entréer och på lägenheternas baksidor planterades dock när Öbacka byggdes. Buskarna var då redan fullvuxna och hade en viss volym och täthet, vilket gjorde att de första Öbackaborna slapp flytta in på en slags halvfärdig arbetsplats. Öbackaområdet kunde på så sätt tidigt etablera en viss karaktär, eller om man så vill, en slags kultur, i ordets ursprungliga bemärkelse.

På de enskilda gårdarna är det alltså något vanligare med buskage och lägre träd än prunkande blomsterarrangemang, men det är ur skönhetssynpunkt knappast någon väsentlig skillnad mellan de gemensamma friytorna och de privata uteplatser. Sett i ett vidare perspektiv har växtligheten planerats så att gränslinjen mellan det privata och det offentliga i boendemiljön överbryggats och på sina håll nästan upplösts. Innebörden i detta ges en konkret betydelse i det att Öbackaborna ofta beskriver växtligheten utifrån det helhetsintryck den ger. Mer sällan talar man om att någon speciell gård är särskilt vacker.

Redan efter några år har den varierade växtligheten kommit att bli ett karakteristiskt signum för Öbacka. Den slutsatsen kan man dra av enkätstudien, där Öbackaborna ombetts ta ställning till områdets främsta kvaliteter. Det man uppskattar mest med Öbacka är tydligen centraliteten och områdets läge vid älven, nära följt av växtligheten och grönområdena. Att vegetationen har en väsentlig betydelse återspeglas också i den uppmärksamhet människor menar sig tillmäta olika aspekter av den yttre miljön. Enligt enkätstudien lägger de boende särskilt märke till grönområdena samt husens former, medan detaljer i utemiljön (staket och utsmyckningar) och utomhusfunktioner (lekplatser och sittbänkar) tydligen uppmärksammas i mindre utsträckning.

Man kan här stanna upp och fundera över vilken betydelse det egentligen har att behänga den nära boendemiljön med mängder av detaljer. Rent allmänt kan man nog säga att människor utvecklar olika attityder och förhållningssätt till bostaden och bostadsområdet jämfört med annan bebyggelse främst beroende på den dagliga exponering man som boende utsätts för. Sannolikt övergår upptäckarglädjen under den första tidens bekantskap efter en tid i ett mer slentrianmässigt tittande. Även om enstaka detaljer under lång tid kan väcka glädje eller anstöt i vilken miljö som helst, består förmodligen de seglivade intrycken av boendemiljön mer av en helhetskaraktär än av en mångfald isolerade enskildheter. Om resonemanget är riktigt, knyter det an till det som ovan beskrivits om den offentliga och privata växligheten i Öbacka. Enhetlighet, även om den inom sig rymmer en variationsrikedom, skulle mot den bakgrunden i längden överordna sig mängden av detaljer.

I en recensionsartikel av Öbackaområdet diskuterar konstvetaren Lasse Brunnström på ett liknande sätt helhetens förhållande till mångfalden i modern arkitektur (Brunnström 1987). Trots den övervägande positiva bedömning saknar han i Öbacka ett återhållsamt och till betraktaren ansvarsöverlämnade arkitekturspråk:

"Men när man står inför alla dessa tätt sammanförda och detaljrika byggnadskroppar, mitt i all denna slösande form- och färgprakt infinner sig en mättnadskänsla. Man anar en rädsla för det oartikulerade, en rädsla som förvisso verkar allmänt spridd bland dagens arkitekter men därför upplevs som desto starkare. Överartikuleringen märks särskilt i gårdshus och parkeringsdäck där de redan varierade byggnadskropparna försetts med rikt profilerade paneler och plåttak och ovanpå detta olika sorters spaljéer och jalousier. Den mäktiga Umeälven blir nu den enda hela lugna ytan som man kan vila ögonen på i Öbackas stadslandskap." (a a, s 33)

Kanske kan man se mängden detaljer i modern bebyggelse som ett utslag av en arkitektonisk ovilja att överlämna tolkningen till betraktarens fantasi. Man kan då fråga sig om övertydligheten i så fall beror på att arkitekturspråket utarmats på självförtroende, en slags idémassig avsaknad av redighet och giltighet, eller om det bland arkitekter tvärtom finns en önskan om att komma bort ifrån ett sådant allmänt uttryckssätt? Eller är överbetoningen på enskilda delar ett sätt att överskugga bristerna i helheten?

Även om man får passa sig för att allt för mycket jämföra arkitektur och vegetation, föreställer jag mig att man bara kan förklara uppskattningen av husen och grönskan i Öbacka genom att ta hänsyn till hur pass väl de båda syntetiserats i den totala omgivningen. Det är ju ändå samspelet mellan den fysiska bebyggelsen och utrymmet mellan husen som formar attityder till och föreställningar om den fysiska boendemiljön. Av bl a den anledningen är det nog otillräckligt att med en påkostad strategi försöka bygga in trivsamhet i ett bostadsområde med vegetationens hjälp, utan att ta hänsyn till detta samband. Om grönskan ska frodas väl, om den ska kunna underhållas på ett bra sätt och om den ska kunna utnyttjas av de boende, beror alltså på samspelet mellan växtligheten, friytorna och husen. I Öbacka har den rikliga växtligheten inte heller kommit att kosta särskilt mycket. I jämförelse med utsmyckningar i den fysiska bebyggelsen är buskar och andra växter en förhållandevis billig investering i ett bostadsområdes totala byggbudget.

2.2.2 Gaturummet

När man generellt talar om den ideala trafikplaneringen i ett bostadsområde kan den inom sig sägas rymma en själv motsägelse: Dels ska den vara praktiskt för bilägare och andra fordonsförare, dels ska den vara övervägande bilfri ur trivsel- och säkerhetssynpunkt. I större bostadsområden blir det oftast frågan om att välja mellan den trafikpraktiska eller den miljö kvalitativa målsättningen. I ett bostadsområde med små friytor blir dock konsekvenserna av en misslyckad trafikplanering större än i områden med gott om markutrymme. Planeringen av gaturummet ökar i känslighet i bostadsområden där det obebyggda utrymmet är litet.

I Öbacka har trafiklösningen däremot kunnat ske med både säkerhets- och trivselaspekterna någorlunda i behåll, främst beroende på att de två garagen tillgodoser flertalet hushåll med en parkeringsplats nära bostaden. Till saken hör också att planeringen av garagen skett med tanke på både estetiska och sociala värden. Avsikten var, menar arkitekt Torsten Åsbjer (intervju 91.05.26), att garagen skulle upplevas som något mer än bara anonyma förvaringsplatser. För att bli undvika förstörelse och stölder ville Åsbjer bygga garage som skulle komma att betraktas som inte mindre viktiga delar av bostadsområdet än det egna trapphuset. Med stöd av intervjuer med Öbackaborna verkar det också som om den intentionen burit frukt. Flera har talat gott om garagen, bl a därför att man känner sig säker på att bilen - som ofta är en dyrbar investering - inte utsätts för skador. Några har berättat att man i regel hälsar på andra bilägare i garaget, även dem man inte känner igen. Genom att satsa på utformningen har garagen inte blivit några trista förvaringsutrymmen, av det slag man ofta stöter på i andra bostadsområden.

Under den högtrafikerade vägen precis utanför området har en tunnel dragits för att underlätta gångares och cyklisters väg till skolan, busshållplatsen eller stadens centrum. Men trots att trafikförutsättningarna på det hela taget tycks vara ovanligt goda i Öbacka, är det ändå tveksamt om det går att ge en samlad bild av hur människors ser på planeringen av gaturummet. Hur man förhåller sig till gatumiljön sammanhänger till stor del med de egna intressena och referensramarna. Nedan följer två kvinnor som utifrån sina egna erfarenheter talar om trafikplaneringen:

"Här törs man verkligen skicka ut ungarna utan att behöva vara rädd för att de ska bli överkörda. Jag känner då inte till att det skulle vara mycket buskörning här i området, men det kan ju vara så att det är bättre på den sida vi bor på jämfört med husen nära garagen."

"Jag tror Öbacka är ett bra barnområde, husen är i varierade höjder, det finns vinklar och vrår och annat som skapar livlighet. Men, när jag tänker efter så är det ju inte alldeles fritt för barnen. Även om det sägs ska vara ett bilfritt område så är det faktiskt en hel del trafik. Det finns nog inte plats för både barn och bilar i ett trångt grändsystem som Öbackas. Det 'småputtriga' står nog mot den hårda biltrafiken, man kan inte få båda."

De två kvinnornas skilda åsikter beror, som det första citatet uppmärksammar, på att trafikmängden skiljer sig åt beroende på var i området man bor. Bostäderna närmast älven saknar den trafik som är betydligt mer påtaglig i närheten av den östra utfarten där trafikstråken utmynnar. Kvinnan i det första fallet hade inte haft anledning att reflektera över barnens säkerhet i området, vilket däremot den andra kvinnan tyckte var ett problem. Deras olika erfarenheter av boendemiljön hade alltså försett dem med helt skilda erfarenheter, och detta trots att båda sade sig väl känna till området.

Med en helt annan utgångspunkt berättade en ung man om sin syn på områdets trafikplanering.

"Det enda negativa med att bo här är parkeringen. För det första är det alldeles för lite gästparkeringar och för det andra måste man parkera bilen så långt bort från lägenheten. Men å andra sidan brukar jag inte bry mig om det där med förbudet att köra i området. Jag kör ofta in i området och parkerar på gården här utanför."

Mannen såg rent praktiskt på användningen av sin bil i området. Han skulle dock kunna tänka sig att lämna bilen utanför området om det fanns fler utomhusparkeringar. Han tyckte nämligen att det var besvärligt att vid varje kort hembesök behöva köra ned bilen i garaget. Eftersom det fåtal gästparkeringar som finns sällan är lediga, ansåg han sig ha rätt att köra in bilen i området. Han menade sig aldrig ha tänkt på att bilkörning i området kan innebära en trafikfara för de mindre barnen. Hans handlande motiverades alltid av bekväma skäl.

Det kan här nämnas att ett flertal Öbackabor kritiserat just bristen på gästparkeringar. Det är nästan nödvändigt att ha en egen garageplats för att vara säker på att kunna parkera bilen på kvällen. Vissa har menat att det är en ren frihetsinskränkning att vara utan parkeringsplats, två intervjuade personer berättade t ex att bristen på gästparkeringar ibland hindrade dem från att bjuda hem vänner och bekanta. Flertalet andra har nöjt sig med att konstatera att det skulle behövas större parkeringsutrymmen.

Man kan nog påstå att uppfattningarna av gatumiljön till viss del avspeglar människors olika livsorienteringar. Barnföräldrar, framför allt kvinnor, har uppmärksammat trafiklösningen när barnens utomhuslek tvingas ske på utsatta platser eller i dåliga miljöer. Hushåll utan barn har bara i sällsynta fall reflekterat över gatumiljön av den anledningen. De skilda reaktionerna blir än mer förståeliga när man tar hänsyn till den tid olika människor tillbringar i eller i närheten av bostäderna. Det finns, inte helt förvånande, en klar tendens att yngre, sammanboende kvinnor med små barn tillbringar en stor del av dagen i eller kring området. Enligt enkätstudien är det förutom barnföräldrarna mestadels bland den stora gruppen pensionärer (ungefär var femte Öbackabo) man återfinner de som tillbringar mycket tid i bostaden eller området. Ensamstående föräldrar och yngre par utan barn befinner sig bara en mindre del av dygnet i området, något som deras arbeten sannolikt hindrar dem ifrån. Könsmässigt är det nästan dubbelt så vanligt att kvinnor befinner sig i bostadsområdet under dagtid som att männen gör detsamma.

Som en konsekvens av att olika befolkningsgrupper vistas olika mycket tid i och kring hemmet, kommer området till användning på olika sätt. De mest aktiva är ofta barnföräldrarna som i leken med sina barn kommer i kontakt med helt andra egenskaper av bebyggelsen än det medelålders kvällspromenerande paret eller den i bostaden isolerade pensionären. Det har visat sig att barnföräldrarna generellt varit den boendegrupp som haft mest synpunkter på utomhusmiljön. I Öbacka har nästan ingen kritik riktats mot gatumiljöns estetiska dimensioner, medan däremot barn och barnföräldrar främst ur praktisk synvinkel talat om bristen på fria och ostörda utomhusutrymmen i området.

2.2.3 En allsidig utemiljö

Såväl gatuplaneringen som växtligheten kan alltså hindra och underlätta människors trivsel i och kring utemiljön. För somliga är det också av betydelse hur den gemensamma gårdsmarken i anslutning till bostaden kan användas på olika sätt. Det kan tyckas vara en självklarhet att utrymmet mellan husen ska kunna användas till olika enskilda eller gemensamma aktiviteter, men den tidigare kommenterade studien av Eva Björklund visar tvärtom att just gårdarnas allsidighet fått stå tillbaka för annat i 80-talets bostadsbyggande:

"Marken utanför husgruppen används för det mesta bara för att skapa avstånd, ibland för privata uteplatser, men är sällan tillgänglig eller lämpad för gemensam utevistelse... Den rimliga ambitionen att 20-30% av gården ska vara användbar för utevistelse uppnås bara i hälften av projekten. Det är ett uttryck för att behovet av gemensamma uterum har mycket låg prioritet i planering och projektering." (a a, s 2)

Citatet för tankarna vidare mot en praktisk reflektion: Om tendensen är sådan att friytorna i nybyggda bostadsområden i stor utsträckning används till annat än för gemensamma aktiviteter, har det då inneburit att människors behov av utemiljöerna i motsvarande grad förändrats eller tagit sig andra uttryck?

I en tidningsartikel förklarar Öbackas arkitekt Torsten Åsbjer vilken utgångspunkt som väglett planeringen av utrymmet mellan husen: "Friytorna inom området är inte stora varför ytornas kvalitet är väsentlig", (Åsbjer 1987:26), och sedan nämner han de bevarade björkarna som exempel på just en sådan kvalitet. Som framgått tidigare har de boende också ansett växtligheten vara ett av de mest uppskattade inslagen i Öbackas utemiljö. Meningarna går däremot isär när det gäller möjligheterna till aktiviteter i området.

Innan vi kommer närmare in på boendemiljöns allsidighet, kan det först vara på sin plats att kort beskriva de utrymmen där aktiviteter avsetts att ske. Det finns i hela Öbackaområdet förhållandevis gott om allmänna sittplatser, flera i servicehusets närhet och i anslutning till 'tunhusens' entréer, lite färre kring de mest tätbebyggda marklägenheterna. Vidare finns ett sk lushus, en fastguten, spaljeförsedd 'långbänk' och vid älvkanten står sommartid några lösa bänkar. På de större gårdarna och vid några knutpunkter finns lekplatser med sittbänk bredvid. Vid ett av de två daghemmen finns en öppen

gräsyta som är stor nog att användas till gemensamma aktiviteter, men i övrigt kan gårdarna och friytorna sägas vara betydligt vackrare än de är allsidigt funktionella.

Men för att göra bilden av områdets utemiljö helt komplett måste man också räkna med de egna uteplatserna. Samtliga marklägenheter har en privat uteplats, och beroende på läget kan vissa bostäders fram- och baksidor användas som tomtmark. Flervåningshusens bottenvåningar har också försetts med egen uteplats. Dessutom finns ett tiotal terrasslägenheter i flervåningshusen. Det är tveksamt om man per definition kan räkna bostädernas balkonger som uteplatser, men eftersom de genom sina plexiglasförsedda framsidor erbjuder en öppen markkontakt och inte en isolerad fasad gentemot förbipasserande, torde det i det här fallet vara tillåtet att göra ett likställande.

I intervjuer med äldre pensionärer och människor med nedsatt rörelseförmåga har mängden av allmänna sittplatser inte sällan beskrivits som helt avgörande för de personernas eventuella utevistelse. Det tål att poängteras att den stora gruppen äldre i stort sett varit tillfreds med det som områdets utemiljö erbjuder. Det har också varit ett lyckat drag att placera bänkar i anslutning till flervåningshusens entréer, eftersom det är där de flesta pensionärer bor. Bänkarna används av de som väntar på bilskjuts, av trötta förbipasserande, av äldre flanörer.

Man bör dock vara medveten om att det i stort sett bara är vid sittbänkarna det finns utrymme för spontan samvaro i området. Det finns ingen plats att tillsammans med andra äta middagen utomhus, det saknas utrymme för att tillsammans med andra odla, bearbeta och skapa, det är brist på mötesplatser i utomhusmiljön dit människor söker sig för att träffa andra grannar. Å andra sidan ska det inte stickas under stol med att det bara varit ett litet fåtal personer - främst barnföräldrar i yngre medelåldern - som uttryckt önskemål om fler gemensamma platser i området.

Samtliga intervjuade har däremot uppskattat de inglasade balkongerna, marklägenheternas uteplatser och entréerna i hela området. Det slående med detta uppfattar jag vara att flertalet människor tycks trivas alldeles utmärkt utan gemensamma utrymmen för utevistelse. Istället för de offentliga platserna finns de privata i anslutning till den egna bostaden. Det offentliga gårdsutrymmets betydelse som ett allsidigt socialt rum tycks alltså till stor del ha ersatts av ett estetiskt och vackert möblerat utrymme att titta på.

Det tidigare citerade påståendet av Eva Björklund, där hon menade att det gemensamma uterummet skulle ha låg prioritet i modern bebyggelse, bekräftas alltså mot bakgrund av erfarenheterna från Öbacka.

Det kan vara på sin plats med en kort summering: Det går inte att teckna en direkt enhetlig bild av Öbackabornas åsikter om gatumiljön och trafikplaneringen. Kommentarererna skiljer sig åt, bl a beroende på ålder, kön och hushållssammansättning, och dessa grupper rymmer, emellan och inom sig, annorlunda erfarenheter som inte utan problem låter sig sammanfogas. Man bör också vara medveten om att människor ofta använder - eller skulle vilja använda - bostadsområdet på tämligen olika sätt beroende på bl a dessa faktorer. Gemensamt för flertalet Öbackabor är ändå att de värderar friytornas utformning högt, både till utförande och innehåll.

2.3 Övrigt i och nära området

Hittills har boendetrivseln handlat om hur husen, gårdarna och gränderna har utformats. Det finns givetvis också mycket annat som har betydelse för hur människor trivs i sin boendemiljö. I ett bostadsområde ska man t ex kunna utföra olika sysslor man är intresserad av och man ska helst ha någorlunda nära till affärer och annan service. Om man har barn är det av betydelse hur de lever sina liv i området.

2.3.1 Gemensamma lokaler

När man flyttar till Öbacka får man tillgång till ett förhållandevis stort antal lokaler i området. Här finns bastu, solarium, snickerilokal, målerilokal, två övernattningsrum, en grovtvättstuga, en stor och några mindre samlingslokaler, varav en av de senare gjorts om till vävstuga. Det är Öbackabornas kontaktkommitté som bestämmer över lokalernas innehåll och utrustning, och det är också de som förvaltar lokalerna såväl praktiskt som ekonomiskt. En mindre kostnad tas ut för användningen av lokalerna, men den går å andra sidan tillbaka till de boende i form av skötsel och underhåll av samma gemensamma lokaler.

Som självständig lokalförvaltare har inte kontaktkommittén haft några större svårigheter att hitta grupper som vill använda lokalerna. Föreningar, studiecirkel och samfund hyr regelbundet in sig, dessutom utnyttjas en lokal till motionsträffar och de två områdesdaghemmen hyr lokalerna någon gång i veckan för olika aktiviteter. Vid barnkalas eller liknande brukar familjer ibland använda möteslokalerna som ett större och tåligare lekutrymme än de egna bostäderna.

Till de mest populära lokalerna hör de två övernattningslägenheterna som Öbackaborna kan hyra för en billig penning. De är särskilt användbara för personer som bor i mindre bostäder. Några äldre personer med små lägenheter påpekade att övernattningsrummen särskilt underlättat när de fått besök av barnen och deras familjer. De menade sig då ha sluppit ifrån sådana konfliktsituationer som kan uppkomma när flera människor tränger ihop sig i en redan för liten bostad. Bland de intervjuade personerna har bara ett fåtal tidigare själva hyrt övernattningslägenheterna, men ingen var å andra sidan emot att göra det när det fanns anledning. Man kan tycka att det är ett rätt gott betyg för rummens attraktivitet när människor faktiskt menar sig våga inhysa släktingar och vänner i ett av områdets gemensamma lokaler. Om rummen däremot haft dåligt rykte så skulle förmodligen somliga ha värvat om sina bekanta genom att istället ordna övernattnings på annat sätt.

Ur en vidare synvinkel skulle man kunna tänka sig att liknande väl fungerande övernattningslägenheter kan förändra en flertal hushålls behov av bostadsyta. Är ett gästrum, som för många hushåll står oanvänt långa tider, ett absolut nödvändigt bostadskrav även om det finns trivsamma och lättåtkomliga övernattningsrum i närheten? Nu är det förvisso inte inom hyresbeståndet utan i småhusboendet som överstandard i utrymme är mest utbredd, men man kan ändå tänka sig att fina och billiga övernattningsrum skulle kunna locka vissa hushåll att undvara ett ofta tomt gästrum till förmån för en mindre bostad. Det finns dock inte tillräckligt underlag att utifrån den här studien hävda att så verkligen är fallet.

De goda utrymmesförutsättningarna i området förefaller ha underlättat för olika aktiviteter att komma till stånd bland de boende. Motionsträffarna tillkom för att pensionärer och äldre personer skulle få möjlighet att sträcka på sig lite, och i andra regelbundna sammanhang träffas de i möteslokalerna utan andra avsikter än att umgås och ha trevligt tillsammans. Bland vissa äldre personer tycks det här vara väldigt uppskattade initiativ.

Men trots tillgängligheten för alla boende är det ändå bara ett fåtal personer som använder de allmänna lokalerna. Det kan gälla bastun, pingisrummet eller någon samlingslokal. Vid intervjuer, inte sällan med yngre och medelålders Öbackabor, har det ibland låtit ungefär så här: "Det är bra att lokalerna finns, det är säkert en del som tycker det är toppen, men själv skulle jag aldrig komma på tanken att använda dem!".

Man kan fundera över vad det här egentligen betyder. Är det av vissa aktiviteter människor menar sig vara ointresserade när de helt avvisar de allmänna lokalerna? Eller är kommentaren mera ett utslag av en generell kritik av en boendeform som för personen i fråga är ovan eller otillfredsställande? Ett annat sätt att se på saken är att tolka kritiken inte med hänvisning till de aktiviteter som sker i lokalerna, utan istället som ett uttryck för en avsaknad av socialt umgänge i samband med de olika aktiviteterna. I så fall skulle ointresset snarare gälla *formen* för än innehållet i aktiviteterna.

Det var med utgångspunkt i hobbylokalernas utformning som Socialkontorets i Umeå yttrade sig något år innan Öbacka började byggas (Umeå kommun 80.06.19). I en skrivelse påpekade man att behovet av integrerad verksamhet i Öbacka och de östra stadsdelarna kunde lösas med några sammanhållna lokaler för gemensamma aktiviteter i området. Önskemålen var en större samlingslokal för förenings- och ungdomsverksamheter, några mindre grupprum, servering, gemensam lokal för bl a förskolebarns rörelselek och pensionärgymnastik samt en kvartersverkstad indelad i mindre bås för olika praktiska aktiviteter (målning, vävning, träarbete etc). Förutom detta föreslog Socialkontoret att en bygglekplats och kolonilotter skulle planeras in i anslutning till området.

I det färdigställda Öbacka hittar man i Servicehusets samlingslokal en servering, men den har uteslutande blivit en mötesplats för de äldre Öbackaborna. Daghemmen planerades i två separata avdelningar. Den gemensamma kvartersverkstaden som Socialkontoret föreslog ersattes av mindre lokaler utspridda över hela Öbacka. Ändå har nästan samtliga av Socialkontorets önskemål (förutom bygglekplatserna och kolonilotterna) uppfyllts i det färdiga området.

Skillnaden är dock att principen att integrera människors sysslor och fritidsintressen ersatts av en princip där varje aktivitet isoleras enbart för sin enskilda funktion. Det har lett till Öbacka helt saknar mötesplatser inomhus dit samtliga boendegrupper i området upplever sig ha tillträde. För äldre människor finns det förvisso goda

möjligheter att både umgås och göra saker ihop, men för yngre personer och barnfamiljer saknas det ett sådant gemensamt utrymme dit man lätt kan slinka in för att träffa andra grannar.

Vilken variant av gemensamma utrymmen som är den bästa för de flesta ska i det här sammanhanget låtas vara osagt. En större integrerad lokal har sociala fördelar och kan motverka mänsklig isolering. Det finns också argument för en gemensam lokal som kan motiveras som viktiga målsättningar ur en demokratiskt fostrande synvinkel. Att sprida ut olika gemensamma funktioner till mindre lokaler kan å andra sidan vara synnerligen attraktivt för somliga. Det kan, som i Öbacka, bli gälla människor som med tidigare erfarenheter från villaboendets friheter vant sig vid att syssla med sitt intresse utan att behöva konfronteras med andra. Boendetrivsel kan i ett sådant sammanhang handla om att få välja bort sina grannar till förmån för det man vill göra.

När man talar om användningen av gemensamma lokaler bör man också resa frågan om hur pass flexibla de är för olika sysselsättningar. Nya generationer och nya stora boendegrupper (fler invandrare och fler ensamboende) ställer kanske helt annorlunda anspråk på fritidsmöjligheter i boendemiljön. I takt med att en större andel av befolkningen (äldre, hemarbetande, arbetslösa, sjukpensionärer m fl) kommer att tillbringa allt mer tid i och omkring bostaden, kan det vara rimligt att tro att också mängden av aktiviteter människor vill utföra i bostadsområdet kommer att öka. Den traditionella uppsättningen av fritidsfunktioner (vävstuga, pingislokal etc) kanske inte längre representerar så många människors boendeönskemål? På vilka sätt kan man förstärka de boendes möjligheter att själva ha inflytande över de egna lokalerna? Valet av små eller stora gemensamhetsutrymmen förefaller då inte lika avgörande som möjligheterna att kunna variera de befintliga lokalerna efter nya boendeanspråk.

2.3.2 Närbelägen service

Låt oss därefter för en kort stund gå utanför själva Öbacka. Det är nämligen bortom området, närmare bestämt en 10-15 minuters gångväg i riktning mot stadens centrum, man får bege sig för att nå en fullständig kommersiell och samhällelig service. Men det finns ändå en hel del att tillgå på närmare håll. Alldeles inpå, i stadsdelen Öst på stan, finns två kvartersbutiker, en kvällsöppen bensinstation som också säljer en del matvaror, en kiosk, en cykelaffär, två hårfri-sörer, en kemptvätt, ett konstgalleri, en fotoaffär, en pizzeria och ytterligare en antal affärer och småindustrier. Det går alltså att utträta en hel del i närheten av Öbackaområdet.

En gemensam nämnare för de intervjuade Öbackabor som särskilt kommenterat betydelsen av närbutikerna, har lite förvånande visat sig vara att de tillbringar en stor del av sin vardag i bostadsområdet. Man skulle annars kunna tro att de människor som vistas mycket tid i området har större möjligheter att utträta sina inköp på andra håll. Förklaringen ligger dock i att de som menat sig vara tvungna att hålla sig hemma särskilt varit småbarnsföräldrar och äldre eller rörelsehandikappade personer. Det är då inte konstigt att de ställer högre krav på butikernas kvalitet än andra, som med sina större rörelsemöjligheter har fler kommersiella alternativ att välja mellan.

En kvartersbutik i närheten av ett bostadsområde kan förutom att det är praktiskt också vara värdefullt ur en social synvinkel. Några pensionärer i Öbacka har berättat om sin dagliga promenad till affären, ungefär den sträcka de orkar med på sin ålders höst, där de alltid möter någon bekant eller råkar några kända ansikten, där de byter hälsningar eller växlar några ord i största allmänhet. Promenaden till affären precis utanför området är också ett sätt för vissa att bryta isoleringen till bostaden och bostadsområdet. En äldre man beskrev sin dagliga tur till affären som ett sätt för honom att få sig en tillräcklig dos av intryck han inte gärna ville vara utan.

I ett annat fall, här med en ensamstående småbarnspappa, nämndes närheten till kvartersbutiken i samband med hans kontakter med grannarna. Intervjupersonen tyckte det var otrevligt att under en längre tid behöva lämna över barnen till någon av grannarna, vilket han var tvungen att göra om han behövde åka iväg en längre bit för att handla. Att be om hjälp med barnpassning innebar för honom att han hamnade i ett personligt beroendeförhållande gentemot grannskapet, en negativ erfarenhet han haft från ett tidigare

sammanhang. Han ville ogärna störa grannarna och han hade ingen önskan om att lära känna dem djupare. Till kvartersbutiken i närheten menade han sig däremot kunna gå utan att behöva belasta grannarna med barnpassning.

Det är förstås en grov förenkling att på det här sättet diskutera den kommersiella servicen som om det var ett nästan allmänmänniskt behov. Det finns stora olikheter mellan hur och var människor väljer att göra sina dagliga inköp. Men om man vill täcka in den urbana människans anspråk på det moderna samhället, är det en brist att inte ta hänsyn till den här typen av kommersiella önskemål. Till våra kulturella livsmönster behöver man nästan räkna in möjligheterna att impulsivt och lite oplanerat kunna konsumera, inte bara i offentlig stadsmiljö utan också i anslutning till bostaden. Ur det perspektivet borde man kunna se närbutiken som ett svar på ett typiskt boendebehov i vår tids samhälle. Ändå är det uppenbart att denna aspekt är dåligt tillgodosedd i flera bostadsområden.

2.3.3 *Daghem och skola*

Barnens 'arbetsplatser' i och kring Öbacka, de två daghemmen och den lilla lågstadieskolan, är lyckade exempel på en planering som särskilt fallit ut till de små människornas fördel. Även om en del barn och föräldrar haft invändningar mot utrymmena för barnlek i Öbackaområdet så har skolan och daghemmen nästan aldrig stått måltavla för kritiken.

Den kommunala barnomsorgen består av två områdesdaghem, det ena insprängt i ett flervåningshus och det andra fristående på den öppna gården i området mitt. "Det absolut ideala för barnomsorgen!", påstod en kvinnlig småbarnsförälder, som grundade sin bedömning på egna erfarenheter från sitt arbete som förskolelärare vid ett annat daghem och på den insyn hon hade i Öbackas daghem, där hennes egna barn går. Hon ansåg det vara en trygghet för barnen att få vistas i den omgivning de själva bäst känner till. Närheten till de egna lägenheterna motverkar också att daghemmen utvecklas till isolerade institutioner som barnen saknar relation till. Som förälder menade kvinnan att det var skönt att känna till var barnen vistades under dagarna. Att det dessutom är praktiskt att kunna hämta och lämna barnen alldeles i närheten av bostaden, var för henne bara ytterligare en bekräftelse på att daghemmen i Öbacka har de rätta fysiska förutsättningar för en bra barnomsorg.

När Öbacka planerades i början av 80-talet föreslog Socialkontoret att främst Öbackas egna barn skulle beredas plats vid områdesdaghemmen. Den kommunala barnomsorgen var i stort sett utbyggd till "full behovstäckning", som det då hette (Umeå kommun 80.06.19). Under Öbackas första år var det inte heller några svårigheter för en nyinflyttad barnfamilj att få en daghemsplats. Men efter en tid fylldes platsöverskottet upp av barn från angränsande områden. Det har lett till att nyinflyttade Öbackabarn inte längre med säkerhet kan beredas plats vid områdesdaghemmen, trots att de byggts just med avsikt för den egna befolkningens barn. Istället får Öbackabarnen finna sig i att åka en bit till något annat daghem i stan.

De lite äldre barnen, de som går i lågstadiet, har bara ett par minuters gångväg från Öbacka till skolan i det angränsande Östermalm. Från områdesdaghemmen i Öbacka har flera av barnen redan lärt känna varandra när de kommer upp i skolåldern, vilket underlättar passagen mellan lek och skola. En annan fördel är att den lilla skolan underlättar relationerna mellan föräldrarna sinsemellan och mellan föräldrar och lärare. En kvinnlig förälder talade om en gemensam anda mellan föräldrarna till barnen i skolan:

"Skolan de går i är liten och väldigt fin. Och sen fungerar det bra med kontakten mellan föräldrarna på så sätt att det är lätt att komma överens om vilka regler som gäller och hur vi ska ställa oss till vissa frågor."

Sett i ett vidare perspektiv finner man återigen att den geografiska närheten är ett nyckelord. Från skolan har barnen nära hem, föräldrarna har nära till barnen, övergången från daghem till skola blir kontinuerlig genom att åtminstone några av barnen delar samma boendemiljö. Föräldrarnas möjligheter att följa barnens utveckling underlättas av närheten mellan bostäderna, skolan och barnomsorgen.

På ett liknande sätt - fast mer medvetet genomfört - har bostadsområdet Lambohov i Linköping planerats med avsikt att barnomsorgen ska integreras i bostadsbebyggelsen (Henning m fl 1987). Den s k Linköpingsmodellen, som barnomsorgen där är en del av, går i korthet ut på att den dagliga förskoleverksamheten i bostadsområdet spridits ut på fler och mindre lokaler i hela området. För de mer utrymmeskrävande aktiviteterna har man en större lokal dit också andra boendegrupper har tillträde på lediga tider.

Till fördelarna med Linköpingsmodellen hör särskilt att barnomsorgen blivit en naturlig och självklar del av bostadsområdet. De mindre lokalerna smälter väl in i den övriga bebyggelsen och aktiviteterna utomhus överbryggar kontakter till de boende. Sådillvida har Lambohov och Öbacka en del beröringspunkter. Skillnaden består främst i att integrationen av barnomsorgen i Linköpingsmodellen avsåg att rätta till de sociala problem som fanns, bl a den långa daghemskön, bostadsöverskottet m m. De problemen har inte funnits i Öbackas fall. I Lambohov bor det också ca 7 gånger fler hushåll än i Öbacka, vilket försvårar några direkta jämförelser av barnomsorgen. De gemensamma dragen är ändå värda att uppmärksamma.

Trots att barnens Öbacka förefaller vara bra ur vissa organisatoriska synvinklar, finns det ur andra fog att tala om området som något av en 'mental öken' för barnen. Vid ett seminarium (SABO:s sommaruniversitet, 91.08.15) diskuterade fysiologen och hjärnforskaren Matti Bergström barnens behov av miljöer som tar till vara deras skapande och fantasirika tänkande. Han menade att det välordnade bostadsområdet - dit flertalet svenska områden nog kan räknas - framför allt är produkter av vuxnas önskemål om prydliga, vackra och av den anledningen tillrättalagda utemiljöer. För att aktivt stimulera barnens kreativa lek menade Bergström att vi måste tillåta att bostadsmiljöer också är kaotiska, oregelbundna och möjliga att förändra.

Ett exempel på att barn faktiskt väljer de platser där deras fantasi och idérikedom bäst stimuleras, såg Bergström i att ett fallfärdigt hus nästan alltid väcker större intresse än en välutrustad lekplats. För bostadssektorn gäller därför att ta detta i beaktan, kanske genom att inte bygga området helt färdigt, eller genom att äldre fallfärdig bebyggelse helt enkelt inte rivs och fraktas bort när nya bostäder ska byggas. De sk bygglekplatserna som på sina håll finns, kan nog ses som ett försök att ta till vara de här tankegångarna. Ändå är bygglekplatser bara en avgränsad - och ofta väl inhägnad! - del av den kreativa boendemiljö Matti Bergström talar om som så nödvändig för barnens aktiva utveckling.

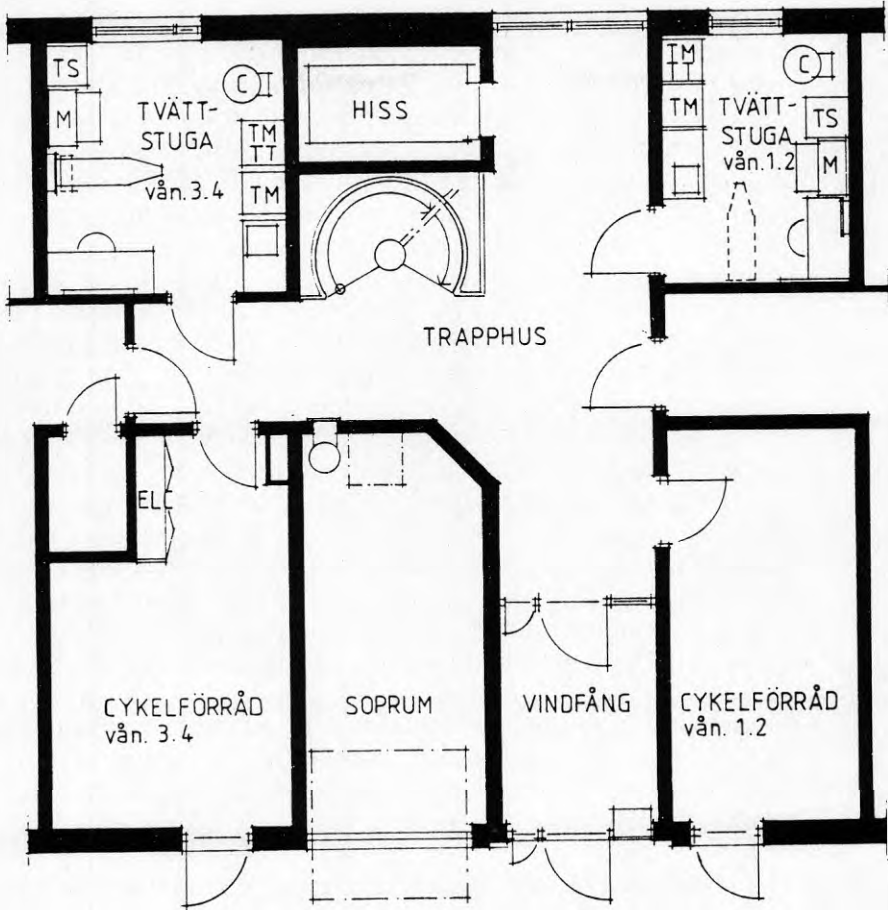
3. DE INRE BOSTADSRUMMEN

3.1 Trapphuset - på väg in

Är trapphuset en del av den egna bostaden? Eller är det bara en genomgångspassage vi hastar förbi på väg in eller ut från lägenheten? I många boendestudier brukar trapphusen utelämnas åt tystnaden. Skälen kan säkert variera: ibland inbjuder de inte till något slag av reflexion, ibland är de kanske så tråkiga att man helst undviker att tala om dem. Trapphusen i Öbacka förtjänar däremot att synas lite extra i sömmarna, och det av flera skäl. Den intressanta utgångspunkten är att trapphusen och tvättstugorna visat sig vara utrymmen för trivsamma och kravlösa möten mellan människor, inte som rum för grannkonflikter och vantrivsel.

Trapphusen ser lite olika ut beroende på att området ritades i två etapper av olika arkitektkontor. Man märker skillnaden främst genom att utrymmet på mark- och våningsplanen är något större i de bågformade tunhusen än i de tre övriga T-husen. Men det är ändå likheterna, inte skillnaderna som blir det bestående intrycket vid en jämförelse. En sådan likhet är exempelvis den rikliga mängden naturligt ljus som från en sida släpps in genom de stora fönstren. Under fönstren finns ibland en fönsterbräda för de boende att ställa egna blommor på, i något trapphus har man med hjälp av ljuset försökt driva en liten tomatodling. På flera våningsplan har egna sittgrupper placerats ut vid trapphusfönstret.

Det naturliga ljuset kompletteras med osedvanligt god och välplacerad allmänbelysning i trapphusen. Det innebär att trappuppgångar och lägenhetsplan är tillräckligt väl upplysta för att människor inte ska behöva känna sig otrygga när de kommer hem sent om kvällen. Till säkerheten bidrar också att trapphusen i allmänhet och utrymmet vid entréplanet i synnerhet utformats med så få dolda skrymslen som möjligt. Vid en intervju med en ensamstående äldre kvinna framkom detta som en högst väsentlig del för hennes trygghet: att få komma in i en ständigt upplyst trappuppgång och därtill se rakt in i trapphuset. För en annan kvinna var säkerhet i trapphuset synonymt med att inte behöva gå ned i en mörk källarvåning för att komma till tvättstugan. I tunhusen har tvättstugorna placerats i entréplan, medan de i de övriga flervåningshusen - som är av souterraintyp - ligger i markplan. Gemensamt för tvättstugorna i båda hustyperna är att de försetts med fönster som släpper in rikligt med naturligt ljus.

Skiss över bottenvåning i trapphus

Det finns ytterligare några saker att lägga märke till i trapphusen. På varje våningsplan finns det lägenhetsförråd till några eller samtliga bostäder. De tar bort lite av rummet och luftigheten på våningsplanen, men i gengäld är de praktiska att använda som klädkammare i nära anslutning till lägenheten, vilket flera påpekat. Det gäller främst för de som bor i de mindre lägenheterna med små förvaringsutrymmen.

De vanliga källarförrådens storlek har av naturliga skäl omnämnts i rätt blandade ordalag. Somliga, särskilt äldre människor och hushåll utan barn, har bara i enstaka fall uttryckt klagomål över utrymmesstorleken. Kritiken kommer istället från barnfamiljer, förmodligen de som bäst behöver stora förrådsutrymmen. Ingen har dock sagt sig vara orolig för säkerheten i källarförråden. Förråden är inhägnade från golv till tak, alltså utan den öppning upptill som är vanligt i många fastigheter. På vardera sidan om entrén finns i flertalet flervåningshus dessutom två rymliga cykelförråd. Där finns utrymme för att ställa barnvagnar, cyklar, motorcyklar och annat skrymmande.

En annan aspekt som kan lyftas fram är de gemensamma brevlådorna som i trapphusen placerats på insidan nere vid entrén. Sedan några år tillbaka prövar man postfack istället för brevkast i några nybyggda hyresfastigheter i Umeå. För brevbäraren innebär det en lättnad i arbetet att slippa springa upp och ned i trapporna. För de boende är det naturligtvis en viss försämring att inte få sin post direkt till dörren, men de som invänt mot placeringen har framför allt gjort det av rent bekväma skäl. Eftersom det finns hiss i samtliga flervåningshus är det inte svårt ens för rörelsehindrade att hämta sin post. Däremot har många varit missnöjda med att postfacken är så små. Om man är borta från bostaden mer än någon dag måste man be en granne om hjälp att tömma den lilla brevlådan.

Ur en helt annan synvinkel har det visat sig att placeringen av brevlådor vid en gemensam punkt i vissa fall fyller en slags social funktion. Så här beskrev en kvinna sin uppfattning om de gemensamma brevlådorna:

"Det blir alltid att man träffar nån där nere och man växlar några ord. Särskilt om posten är försenad. Det är lustigt, det har blivit som vår naturliga brunn där vi grannar träffas."

Utrymmet vid brevlådorna har övervägande beskrivits som en avspänd och mycket vardaglig plats att möta grannarna vid, inte sällan iklädd bara morgonrock. Det är en neutral och kravlös mötesplats, men samtidigt knyter den samman personerna som bor i trapphuset. Eftersom det inte är fler än 10-15 lägenheter i varje trapphus, är det möjligt att faktiskt upprätthålla någon slags kontakt med flertalet grannar, om man så vill.

3.1.1 Återskapandet av sociala boendefunktioner

En förklaring till uppskattningen av trapphusen kan man finna i den arkitektansvariges intention att med bebyggelsens skala såväl ut- som invändigt ge upphov till vissa sociala sammanhang (intervju med Torsten Åsbjer 90.01.24). När trapputrymmen planerades var avsikten att de inte skulle upplevas som en mindre viktig del än den egna bostaden. Trapphusen och entréerna skulle inte vara karaktärslösa och anonyma utrymmen, istället eftersträvades ett gemensamt rum för människor att känna sig hemmastadda i. Det antogs vidare att man, om det gick att etablera en sådan upplevelse bland de boende, skulle slippa ifrån problem med vandalisering och hög förslitning och istället ge upphov till ett ökat ansvar för gemensamma utrymmen.

Det fanns också en mer uppfostrande avsikt med utformningen av trapphusen. I en tidskriftsartikel förklarar arkitekt Torsten Åsbjer hur de fysiska förutsättningarna skapats utifrån en social målsättning:

"Områdets sociala och bostadskompletterande struktur ser ut så här: Strukturen är nedbruten. Mindre förråd finns i eller i direkt anslutning till lägenheten. Sju till åtta lägenheter bildar en grupp som har sina förråd för sig, dit andra hyresgäster saknar tillträde. Samma lägenhetsgrupp delar oftast även tvättstuga och cykelförråd. Den fattbara lilla sociala gruppen ger förutsättningar för att det som finns i förråden får vara ifred samt att tvättstugor hålls prydliga." (Åsbjer 1987:26)

Citatet ovan antyder att framskapandet av "den fattbara lilla sociala gruppen" hade ett särskilt syfte, nämligen att utöva *informell kontroll* över de människor som ingår i gruppen. Det är i kraft av gruppens litenhet som ansvar för gemensamma utrymmen ska upplevas som något självklart ur individens synvinkel. Man ska veta vilka människor man gör en god gärning för (t ex städa tvättstugan), eller omvänt uttryckt: den som missbrukar ansvaret ska kunna bli upptäckt och tillrättavisad. Av den anledningen har hushållen i vissa trappuppgångar indelats i två mindre grupper med var sin tvättstuga. Identifieringen av ett begränsat antal människor underlättar, som det verkar, uppkomsten av gemensamma normer och regler kring olika funktioner i och kring trapphusen.

Kanske kan man se de väl fungerande tvättstugorna som en i bostadssammanhang återskapad gemensam angelägenhet, åtminstone om man med det avser någon specifik funktion i boendet som knyter människor samman. Att det skulle vara något som återskapats, får ses mot bakgrund av att tvättstugor i allmännyttiga bostadsområden sällan uppmärksammats som annat än konflikthärdar. På en annan nivå kan man se att flerfamiljsboendet under de senaste decennierna bokstavligen dränerats på gemensamma funktioner i och kring bostaden. Städningen har professionaliserats, det krävs särskild utrustning för att sköta om växligheten, reparationer är i mycket en fråga för tekniker. Parallellt med detta har önskemålen om egna tvättutrymmen i bostäderna ökat under 80-talet. Man kan bara spekulera i vad som ligger bakom att vissa vill ha det ena istället för det andra. Kanske är det bland de som saknar eller har negativa erfarenheter från större tvättstugor man finner de som ivrigast önskar göra de gemensamma utrymmena privata?

Det är hur som helst intressant att se att uppskattningen av tvättstugorna i Öbacka är hög bland människor med mycket olika boendeerfarenheter. De som tidigare bott i hyreshus har lika ofta påpekat de positiva aspekterna som de personer som flyttat till Öbacka från småhus. Inte någon av de intervjuade ansåg att tvättstugorna var otrevliga eller obehagliga att vistas i och bara en person ville hellre ha en egen tvättmaskin i lägenheten. Skälet som då angavs var att en egen tvättmaskin skulle spara tid jämfört med trapphustvätt.

Flertalet andra har beskrivit fördelarna med tvättstugorna med utgångspunkt tvärtom i det praktiska med ett gemensamt utrymme. Tvättstugorna ligger nära bostäderna och det är lätt att slinka ned och använda dem. Eftersom det finns två tvättstugor i de flesta trappuppgångar finns det oftast gott om lediga tvätttider. Och det faktum att tvättstugorna är välutrustade och trevligt utformade rum bidrar till att människor värnar om det som är den gemensamma gruppens angelägenhet. Påtagligt många har dessutom beskrivit tvättstugan som ytterligare en mötesplats (förutom postfacken) kring vilken grannarna träffas och växlar några ord.

3.1.2 Den erövrade halvoffentligheten

Det har tidigare framkommit att sittplatserna utomhus i Öbacka på sin håll används flitigt men att gårdsutrymmena inte riktigt kommit att tas i besittning av de boende. Istället verkar uteplatserna i anslutning till bostäderna (enskilda uteplatser och balkonger) ha fyllt det behov som för närvarande finns av offentliga utomhusutrymmen.

En gemensam nämnare för flera av trapphusen i Öbacka är att de kommit att bli offentliga rum för människor att vistas i. Det är inte ovanligt att finna sittgrupper, bord och mattor på våningsplanen, flera har ställt ut växter eller arrangerat odlingar vid trappfönstret, någon har placerat en vacker antik möbel vid hissen, affischer hänger på väggarna. Rädsla eller otrygghet för att vistas i trapphusen förefaller inte vara något större problem bland de boende. Det förekom till och med under en tid att människorna i ett trapphus regelbundet träffades och drack kaffe tillsammans i trapphuset. Man skulle kunna säga att trapphusen på sina håll kommit att bli erövrade öar mitt i bebyggelsen.

Det går att anlägga ett mer teoretiskt perspektiv på denna erövring. Inom arkitekturpsykologin talar man ibland om olika zoner i bebyggelsen. Det kan dels gälla i staden som helhet, men man kan också hitta zonerna i ett bostadsområde. Till den offentliga zonen hör de utrymmen dit alla har tillträde, exempelvis en park, ett torg eller en större gård i ett bostadsområde. Motsatsen till den offentliga zonen är den privata dit endast individen och hennes närmaste har tillträde. Bostaden brukar här tas som exempel. Slutligen finns den halvvoffentliga zonen som lite vagt och svårdefinierat klämmer sig in mellan det offentliga och det privata utrymmet. Gränsdragningen för den zonen är mera flytande än för de andra, men i ett bostadsområde borde man kunna inkludera både trappuppgångar, mindre gårdsutrymmen och garagehus till halvvoffentligheten, eftersom de utrymmena avsetts att användas av ett begränsat fåtal.

I bostadsplanering har zonerna sedan länge använts för att försöka manipulera med sociala relationer i bebyggelsen. Mycket förenklat kan sägas att den offentliga zonen avser att framlocka myllret, den privata inbjuder till avskildhet och den halvvoffentliga zonen utgör platsen för möten med grannar. Avsikten med zonplaneringen är att renodla de "goda" egenskaperna i varje delområde. Därigenom undviker man de konflikter som kan uppkomma när zonerna överlappar varandra och rubbar balansen mellan det 'privata' och det 'gemensamma'.

Men zonindelningarna kan också tolkas på andra sätt. Man skulle kunna se zonerna som revir för de boende att appropriera, att ta i besittning, snarare än som strukturella nivåer i bostadsområdet. Ett sådant omvänt perspektiv (ur de boendes och inte ur planerarens synvinkel) utgår ifrån individens eller grupperns aktiva förhållnings-sätt gentemot den byggda miljön.

Den finske miljöpsykologen Seppo Aura (1984) menar att ett revir bl a kan ha följande egenskaper: Det är geografiskt och lokalt avskilt och kan ha antingen klart markerade eller symboliska gränser, det kan syfta till att upprätthålla en gemensam status bland medlemmarna och det kan i vissa fall försvaras, direkt eller indirekt, eftersom ett intrång i reviret på något sätt upplevs som obehagligt. Zonen eller reviret är en gemensam angelägenhet för de inblandade att värna om.

Motsatsen till att bry sig om boendemiljön, d v s att istället utsätta den för slitage, förstörelse eller vandalisering, anser arkitektstudenterna Leather och Matthews (Ward 1973) bero på att de boende saknar ansvar för de gemensamma utrymmena. De beskriver ingående hur "designern", d v s arkitekten och planeraren, kan utforma bostadsområden på ett sätt som motverkar vandalisering. Deras utgångspunkt är inte okontroversiell, den anknyter till bl a socialpsykologisk och kriminologisk forskning kring frågor som social kontroll, brottslighet och urbaniseringsgrad. Som ett alternativ till dessa synsätt, d v s att vandaliseringen sammanhänger med bakomliggande sociala faktorer, väljer författarna att betrakta vandalisering istället som en effekt av den fysiska omgivningens utformning.

I vandaliseringen av bebyggelse ser alltså Leather och Matthews ett mönster som utgår ifrån människors ansvarslöshet. De menar att förstörelsen oftast börjar med att någon liten skada uppkommer avsiktligt eller av misstag. Mönstret sprider sig sedan till andra platser i närheten, ända tills dess att objektet i fråga utsatts så många gånger för förstörelse att människor i omgivningen inte längre förvånas eller orkar reagera på förfallet. Till slut uppfattar de boende objektet som så identitetslöst och främmande att förstörelsen blivit mer eller mindre allmänt accepterad. När objektet börjar betraktas som en tillåten måltavla har förstörelsen övergått i meningslös vandalisering.

Planerarens uppgift, menar författarna, är att med bebyggelsen och utrymmet mellan husen skapa platser som inte är benägna för att utsättas för förstörelse. Dessutom är planeraren ansvarig för att den byggda miljön inte besitter sådana egenskaper som bidrar till att vandaliseringen sprids vidare till andra delar av bostadsområdet. En sätt att arkitektoniskt komma till rätta med vandaliseringen är, enligt Leathers och Matthews, att skapa "ansvarszoner" i bebyggelsen. De menar att

"...designers alltid borde försöka planera så att människor i en bostad eller byggnad känner ansvar för delar av det allmänna uteutrymmet, vilket ökar de två mest framgångsrika faktorerna för att förebygga vandalism: uppsikt (supervision) och tillsyn (maintenance)." (a a, s 170, min övers, emfas borttagen.)

Ansvarszonernas berättigande ligger alltså i att människor som dels har uppsikt och överblickbarhet över området, dels håller området i gott skick genom tillsyn, skötsel och underhåll, bidrar till att motverka attacker på offentliga utrymmen. Författarna hävdar att

det enklaste sättet att få till stånd en ansvarszon är att bryta ned bebyggelsens skala i mindre enheter kring små allmänna platser. Avsikten förefaller vara att med bebyggelsens yttre ramar skapa utrymmen för identitet och igenkännande som människor upplever sig vara relaterade till. Kärnan i Leathers och Matthews resonemang uppfattar jag vara att de utgår ifrån att vandaliseringen är ett uttryck för människors ansvarslöshet om hus och allmänna utrymmen, men sedan tar de ett kliv vidare genom att ålägga planeraren och arkitekten ansvaret för att inte förstörelsen sprids från ett delområde till ett annat.

På ett liknande sätt diskuterar amerikanen Oscar Newman (1972) hur man med begreppet "the defensible space" kan åstadkomma delområden som s a s försvarar sig själva. Hans praktiska tankefigur utgår ifrån antagandet att ju fler människor som vill - och vågar! - vistas i och kring bebyggelsen under olika tider av dygnet, desto större är möjligheterna att förhindra förstörelse och hård förslitning. Teoretiskt bottnar tanken om "the defensible space" i att den byggda miljön struktureras i en hierarki av nivåer, enligt Newmans terminologi från den 'allmänna' platsen, över de 'halv-allmänna' och 'halvprivata', mot den 'privata' bostaden. Det väsentliga är, verkar Newman mena, att det arkitektoniska språket etablerar en allmänt accepterad definition av den byggda miljön, som tydligt återspeglar vad de boende i ett område har inflytande över.

Om vi tvärt kastar oss från problemfyllda engelska och amerikanska förorter till de mer idylliska trapphusen i Öbacka, kanske vi i de senare kan finna exempel på den typ av ansvars- eller försvarszoner författarna efterlyser. Öbackas trapphus har utvecklats till revir de boende erövat från anonymiteten, och i vissa fall har reviren blivit en del av bostaden. Det intressanta uppfattar jag vara att den privata bostadszonens gräns expanderat till att också innesluta de halvvoffentliga våningsplanen och trapphuset. Mot bakgrund av arkitekturpsykologisk forskning skulle möblerandet av och pysslandet om trapphusen kunna ses som uttryck för en gemensam tillhörighet mellan trapphusets medlemmar. Det faktum att ingen av de intervjuade oavsett ålder menat sig vara otrygg eller misstänksam i det utrymme som vanligen uppfattas som 'ingenmansland', visar att det finns anledning att i bostadsplanering särskilt betänka halvvoffentlighetens utformning. Effekterna är i Öbacka dessutom dubbla: Frånvaron av förstörelse påverkar inte bara den allmänna trivseln, den uteblivna förstörelsen inverkar också positivt på fastighetsekonomi.

3.2 Bostäderna

När Öbackaborna talar gott om området avser man inte i första hand själva bostäderna. Att man inte fäller lovord över lägenheterna motsäger dock inte att flertalet ändå trivs rätt bra i den egna bostaden. Men det kan vara värt att konstatera rangordningen av aspekter som berör boendetrivseln: Det är oftare områdets egenskaper i sig och området i relation till andra delar av staden som avses när Öbackaborna talar uppskattande om sitt område. Bostadens inre kvaliteter är inte alltid lika viktiga som att bostaden ligger i ett trivsamt bostadsområde.

Utseendemässigt skiljer sig bostäderna i Öbacka åt på en del avgörande punkter. Lägenheterna i de låga markhusen har genomgående egen ingång, och vissa av dem ligger i två plan. De har dessutom tvättmaskin och torkskåp. Somliga bostäder har ett typiskt karaktärsdrag i de icke-rätvinkligna väggarna, några saknar trösklar i bostaden medan andra har skjutdörrar osv. Själva standarden i lägenheterna skiljer sig däremot inte mycket åt mer än i detaljer.

Två aspekter av bostaden ska i det här avsnittet tas upp: dels köket, dels den öppna planlösningen som präglar flertalet Öbackalägenheter. Orsaken till att just dessa aspekter av bostaden valts ut är att de tydligare än annat engagerat människor, samtidigt som åsikterna här till stor del skilt sig åt.

3.2.1 Köket

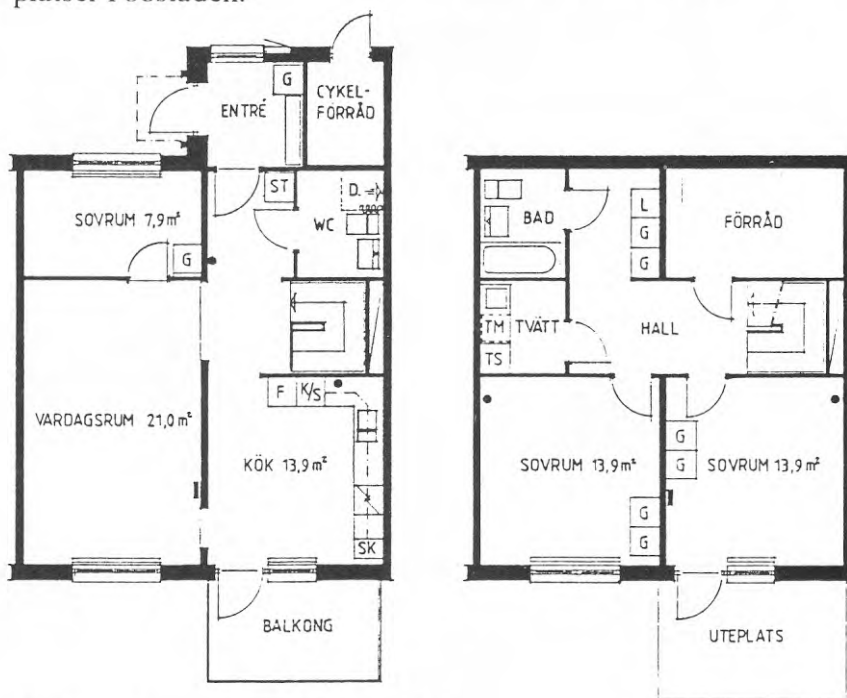
Fortfarande kan man höra en del människor kalla köket för 'bostadens hjärta'. Det är ett uttryck som stammar från det gamla bondesamhällets tider då köket och den öppna spisen utgjorde bostadens centrum. Där samsades en mängd sysslor och det var därifrån de övriga rummen utgick. Med 30-talets lilla "laboratoriekök" försvann dock kökets särställning i bostaden. Planeringsidealet som lanserades innebar att hemmets olika funktioner skulle hållas separerade från varandra i olika avgränsade utrymmen. Till köksfunktionerna räknade man bara matlagningen. Idén med det lilla köket var nämligen att måltiderna skulle ätas i det utrymme som vid samma tid började kallas för vardagsrum. Planeringen lyckades emellertid inte så bra eftersom många hushåll tvärtom ville göra som de gjort tidigare, d v s laga mat och äta i samma rum. Sedan dess har köket fått tillbaka något av sin forna

ställning, men den riktigt centrala platsen i bostadsplaneringen har alltmer kommit att övertas av vardagsrummet.

I Öbacka har hushåll med en eller två personer sällan sagt sig vara missnöjda med köksutrymmet. Däremot har kökens storlek livligt kritiserats av större hushåll. De har menat att köken dimensionerats felaktigt, såväl till ytan som till utrustningen. En tvåbarnsmamma var inte nådig i sin dom:

"Det är ju samma storlek på köket i 2:orna som i våran 4:a! Det är för litet av allting för 4 personer: för lite bänkar, för lite skåp, ingenstans att förvara saker, svårt när vi har gäster för det blir så trångt med alla i köket. Allt är standard, allt är så knappt tilltaget."

Utrymmesbristen påverkar naturligtvis de praktiska bestyren vid matlagning, men det inverkar också på barnens plats i köken. Det visar sig främst i att det vid de få och små arbetsbänkarna sällan får plats mer än en person och att det på golvet inte finns tillräckligt med lekutrymmen för barnen. Istället får de hålla till på andra platser i bostaden.

Skiss över lägenhet med fyra rum och kök i två plan.

I en studie av bostadsanvändning beskriver Louise Gaunt m fl (1982) köket som en viktig plats för barnen att öva sig i t ex motoriska rörelser (vispa, diska), naturvetenskaplig förståelse (is smälter, plättar blir bruna) och eget skapande (knåda deg, forma bullar). För att barn och vuxna ska kunna stå sida vid sida krävs det därför gott om utrymme vid arbetsbänkarna. I bostadsvaneundersökningen från 1975 (refererad i Gaunt 1982) framkommer det att ett kvadratisk kök oftast är det bästa alternativet för flerpersongshushåll, eftersom utrymmet framför arbetsbänkarna där är större och köksbordet finns nära till hands. Alternativet, de parallellställda arbetsbänkarna eller andra komprimerade varianter, bedömdes i undersökningen som sämre utnyttjande av köksutrymmet.

När man jämför Bostadsvaneundersökningens rekommendationer med Öbackabornas kommentarer om köket finner man både likheter och skillnader. De mindre hushållen påverkas inte så mycket rent praktiskt av om köket är utformat kvadratisk eller rektangulärt. Invändningarna har därför mera handlat om kvalitetsmässiga detaljer än om köket som helhet. Däremot har barnfamiljerna i Öbacka varit kritiska till köket oavsett utrymmets form. Samtliga intervjuade barnfamiljer önskade att de hade större bänkutrymmen och mera golvyta i köket. Det motiverades bl a med att barnen inte fick plats vid arbetsbänkarna i köket, att det var svårt att från köket hålla uppsikten över barn i andra rum eller att det knappa utrymmet blev omständligt att använda när familjen var fler än vanligt till middag.

Förutom att köket ska vara en rumsligt väl utformad plats, bör också detaljer i inredningen fungera så att köket för flera personer blir ett trivsamt och användbart rum. Köken i Öbacka kan nog sägas vara av rätt normal standard, varken bättre eller mycket sämre än den man finner i andra liknande bostäder. En grovinventering av den kritik Öbackaborna framfört över den fasta köksutrustningen ser ut ungefär så här:

- * *Fläkten* fungerar dåligt, är högljudd och allmänt störande.
- * *Avlastningsytorna* är få och små.
- * *Förvaringsskåpen* är för få.
- * *Skafferi* med ventil saknas.
- * *Köksfönstren* sitter för högt.
- * *Plastdetaljerna* är av dålig kvalitet.

Avsikten är här inte att sammanställa en slags klagomålsens topplista, men jag anser ändå att punkterna ovan väl sammanfattar de vanligaste synpunkterna kring köken. De är värda att var för sig kort kommenteras:

* Fläktsystemet är centralt anslutet vilket betyder att samma luft återanvänds flera gånger. Några påpekade att de fick in cigarettök i sin lägenhet trots att ingen i hushållet rökte, en person märkte stekos trots att han själv aldrig stekte maten. Det kan noteras att samtliga hushåll som intervjuats tyckte att ljudet från fläktsystemet var störande.

* Avlastningsytorna, där man bl a ställer matkassarna, är få, även i de stora lägenheterna. Det beror på att det saknas ordentligt med arbetsbänkar i köken. Det försvårar också för flera personer att samtidigt arbeta i köken.

* Många hushåll menar att köksskåpen är knappt tilltagna. Några personer har gjort om städsåpet i köket till skafferi. Vissa hushåll har varit tveksamma till att sätta in diskmaskin då detta skulle ta bort ett redan för knappt utrymme. Två ensamstående män har i intervjuerna utgjort undantag då de menat sig tvärtom ha för mycket skåputrymmen i köket. Ingen av dem lagade dock själv mat i någon större utsträckning, och båda levde högst spartanska liv i sina respektive bostäder.

* I ett ventilerat skafferi, som alltså saknas i Öbackalägenheterna, kan man förvara torrvaror, rotfrukter och annat som förbilligar hushållsekonomin. Det är särskilt för småhusägare som menat sig sakna skafferi. Ett alternativ till ett ventilerat skafferi kan vara ett kallförråd där man kan förvara vissa grödor.

* I en hel del lägenheter sitter köksfönstren (och även andra fönster) högt placerade. Invändigt innebär det ofta att ljusinsläppet blir lidande. För kortväxta personer och barn kan det innebära att de inte ens når att se ut genom fönstret när de sitter vid köksbordet.

* Slutligen har mängden av plastdetaljer återkommit i flera negativa sammanhang. Plast i köken, det utrymme som ofta slits mest, borgar inte för hög kvalitet över tid. Två män, den ene ung och ensamstående, den andra medelålders och gift, får här exemplifiera:

"Sen är ju inte kvaliteten så speciell heller, det är 'billigaste' sortens lådor, tapeterna börjar bli dåliga och slitna efter bara 5 år, listerna som ledningarna är dragna under är i plats, trösklarna och golvsöcklarna också, det är ju inte så roligt. Rören ligger i öppen dager, de hade man ju kunnat bygga in, eller hur?"

"Det är ju den absolut billigaste typen av skåp i köket och rätt dålig kvalitet på köksluckorna. Man kan inte säga att det är nån finish på materialet i lägenheten. I och för sig duger de hemskt bra för oss eftersom vi inte sliter på materialet när vi bara är två vuxna. Men skulle vi vara en barnfamilj tror jag att såna saker skulle slitas ut mycket fortare och det skulle märkas att det är inte är god kvalitet."

För att med säkerhet kunna säga hur människor använder sina bostäder, behöver man ha tillgång till mer noggranna uppgifter än de som här föreligger. Ändå finns något litet att säga. För många människor, särskilt de med mindre bostäder, verkar köket vara hemmets självklara centrum. Det är där man oftast sitter själv eller tillsammans med någon annan. Detta får stöd av bostadsvaneundersökningen från 1975, där det framgår att särskilt äldre människor i många fall hellre vistas i köket än i vardagsrummet. Erfarenheterna från Öbacka visar dock att det är fler befolkningsgrupper än äldre personer och stora hushåll som värderar och efterfrågar stora kök.

3.2.2 Öppen planlösning

Med öppen planlösning menar man vanligen att köket och vardagsrummet står i förbindelse med varandra utan dörr emellan. Av två separata utrymmen skapar man ett större sammanhållet. Ibland når man också ett eller flera rum från köket. Det är en kuriös poäng i sammanhanget att den öppna planlösningen i mycket motsvarar 30-tals funktionalisternas krav på den ideala bostaden, sammanfattad under mottot "sol, ljus och luft". Även om de tidiga funktionalisterna sökte uppnå effekterna av rymd bl a genom att tvärtom minska istället för att öka köksutrymmet, så kan nog dagens bostadsutformningar med öppna planlösningar sägas vara moderna uttryck för samma idémässiga målsättning.

Det är också med avseende på rymlighet och ljusinsläpp som Öbackaborna talat sig varma för öppenheten mellan kök och vardagsrum. Även om det också i det här fallet förekommer meningsskillnader, så råder ingen tvekan om att öppenheten bjuder mer av fördelar än nackdelar. Det öppna sambandet mellan köket

och vardagsrummet innebär ofta att lägenhetsutrymmet utnyttjas effektivare än om rummen skulle vara slutna gentemot varandra. Det blir bl a mindre oanvändbara hallutrymmen, vilket en man uppmärksammade:

"Jag tycker väldigt bra om den här öppna planlösningen, men jag tror å andra sidan att det har att göra med hur man vill ha sitt boende. För mig betyder det mycket att inte hallen blir så onödigt lång och slösaktig på utrymme. Med den här planlösningen har rummen vävts ihop till ett runt och hopfogat utrymme istället för att vara smalt och tråkigt."

Några ensamstående personer beskrev sina mindre bostäder med öppen planlösning som rymligare och mer användbara än lägenheter där köket är skilt från vardagsrummet. Trots att de menade sig tillbringa mer tid i köket än i vardagsrummet, upplevde de sig därför inte isolerade i bostaden. Det kan bero på att uppfattningen av bostadens storlek till viss del påverkas av möjligheterna att överblicka de inre rummen. Flera fristående rum ger med den utgångspunkten mindre av en helhetskaraktär än en bostad med rund eller sammanbyggd lägenhetsyta.

Fördelarna med en öppen planlösning kan också vara att familjemedlemmarna kan ha ögonkontakt eller pratkontakt med varandra när t ex en lagar mat och den andre sitter i vardagsrummet. Samme man som i citatet ovan, som kan sägas ha en utpräglad umgängeslivsstil, beskrev öppenheten utifrån sitt sätt att leva:

"För folk som vill ha köket skilt från resten av lägenheten är det ju ett problem, men för oss är det tvärtom riktigt bra. Jag menar, om det kommer folk på besök så är ju inte vi såna som vill stänga undan matlagandet och stökandet och matoset, utan då får väl folk hugga in och ge ett handtag. Vi är inte rädda för dofter."

Samma argument som kan användas till den öppna planlösningens fördel kan intressant nog användas emot den. Ett effektivare utnyttjande av hallutrymmena betyder för somliga människor tvärtom att bostadsutformningen hindrar ett mångsidigt utnyttjande av rörlighetsytor och genomgångspassager. På samma sätt begränsas vardagsrummets möblerbarhet när delar av väggen mot köket saknas. Möbler får man istället placera mer fritt i rummet. Det är vidare ofrånkomligt att öppenheten sprider en del ljud mellan kök och vardagsrum. Köksmaskiner, fläkt etc krockar obönhörligen med

TV-ljud. I hushåll med flera personer är det troligt att köket används till ytterligare en rad ljudliga aktiviteter som inkräktar på vardagsrummets fridfullhet.

I vissa Öbackalägenheter har problemet finurligt lösts med skjutdörrar mellan matrum och angränsande vardagsrum. De stoppar effektivt allt oönskat ljud, och eftersom dörrarna går in i väggen tar de inte heller onödig plats. Idén verkar föredömligt användbar i större lägenheter där flera personer ska samsas. Självklart måste en bostadsdetalj som skjutdörrar, som är dyrare än vanliga dörrar, vägas mot den totala boendekostnaden, men det är ändå viktigt att poängtera att de uppskattas och tydligen också används av de intervjuade hushållen. Tyvärr är den goda idén inte så värst spridd: Bara 6 av Öbackas knappt 300 lägenheter har skjutdörrar. Det kan i det här sammanhanget vara värt att påpeka att avsaknaden av trösklar i vissa bostäder genomgående kommenterats i kritiska ordalag. Utan trösklar är det svårt att hindra stereoljud och liknande från att spridas från rum till rum i lägenheterna.

Utifrån samma omvända perspektiv kan man med den öppna planlösningen vränga positiva aspekter som kontakt och samvaro till sin motsats. I större såväl som i mindre lägenheter kan det vara hart när omöjligt för familjemedlemmarna att dra sig undan i lägenheten. Öppenheten förutsätter en allmän intimitet. En kvinna beskrev avsaknaden av en enskild vrå utifrån bostadstyper där hon tidigare bott:

"Som jag har bott förut så har jag alltid kunnat stänga dörren för köket. Då har jag kunnat ha mina vänner hemma och vi har kunnat prata väninneprat utan att störa nån annan eftersom vi kunnat stänga dörren. Här är det svårt att vara riktigt privat och ostörd."

Det är naturligtvis problematiskt att med nån större visshet uttala sig om hur hushållsmedlemmar skulle vilja leva i den egna bostaden. Det är ändå intressant att lägga märke till Louise Gaunts m fl (a a, s 69) påpekande att den fysiska bostadsutformningen sannolikt inte förfogar över medel att påverka hushållens livsstil. De stödjer sitt antagandet bl a på ett experiment i bostadsområdet Baronbackarna i Örebro. Med den utgångspunkten är det kanske rimligare att tolka den öppna planlösningen inte som en bättre men möjligtvis som en

mindre hämmande form för olika livsstilstyper, jämfört med den mer rumsindelade bostaden.

Man bör ändå vara medveten om att det är vanskligt att med säkerhet hävda vissa samband mellan bostadsutformning och livsstil, något som också gäller för de slutsatser som dras av de tekniskt kvalificerade bostadsvaneundersökningar som sedan lång tid genomförts i Sverige. Stefan Dahlgren (1977) pekar i en artikel på svårigheterna att tolka bostadsvanor i ett vidare perspektiv. Med den funktionalistiska utgångspunkt som genomsyrat undersökningarna anser han det visserligen vara möjligt att fastställa förekomsten och formen av en viss användning. Däremot är det svårt att förklara varför en viss användningen uppkommit och vad den egentligen är uttryck för.

Ett praktiskt påstående som förekommit om bostadsformens eventuella inflytande över livsstilen, är att öppenheten medfört att det traditionella 'arbetsköket' alltmer kommit att ersättas av 'finköket'. Man har då lagt märke till att den prydliga vardagsrumskaraktären också kommit att inlemma köket. Öppenheten mot vardagsrummet skulle enligt det betraktelsesättet påverka hushållen att i mindre grad själv baka och laga mat, till förmån för mer halvfabricerad eller färdiglagad mat. Det enda stödet för det påståendet man kan finna i Öbacka är att några av de intervjuade menat sig vilja plocka undan så snart de blivit färdiga i köket. Flertalet andra har tvärtom menat att de använder köket mera som ett 'arbetskök' än de gjort i tidigare bostäder. Det har motiverats med att det är trevligt att arbeta i köket, att man kan hålla kontakt med andra personer i bostaden, att man kan hålla uppsikt över barnen medan man lagar mat, etc.

Den öppna planlösningen framträder alltså inte i Öbacka ensidigt som vare sig en konflikthärd mellan arbete och samvaro eller som den självklart ideala bostadsutformningen. Det finns både fördelar och tydliga nackdelar, även om de positiva sidorna tycks överväga. Det är möjligt att det sammanhänger med att samvaron i mindre hushåll - Öbacka domineras av hushåll med en eller två personer - är mindre konfliktfylld än i större hushåll.

Öppenhet i bostaden ställer alltså krav på öppenhet mellan familjemedlemmarna. Med den utgångspunkten menar etnologen Siv Ehn (1983) att trångboddhetsnormen - ett rum åt varje barn - visst kan motiveras av praktiska och bekväma skäl, men att det ur en social synvinkel också finns faror med en sådan bostadsutveckling. I svenskarnas höga krav på bostadsutrymme ser hon en motsättning

mot de rumsliga förutsättningar som är nödvändiga för att barn (likaväl som vuxna!) ska tränas i samarbete med andra människor. Samarbete och tolerans, menar Ehn, är egenskaper som människor behöver öva sig i, och hon ser hemmet som den naturliga träningsarenan. Ur det perspektivet kan man kanske se den öppna planlösningen som ett sådant utrymme där familjemedlemmarna tvingas ta hänsyn till varandra.

4. ÖBACKA - ETT VÄLSKÖTT OMRÅDE

På senare tid har det i vissa forsknings sammanhang uppmärksamats att också bostadsområdets skötsel är en viktig del i många människors boendetrivsel. Det behöver då inte bara gälla den nödvändiga fastighetsskötsel för att s a s komma ikapp förslitning och förstörelse, utan det kan också gälla den skötsel som på ett mer långsiktigt sätt upprätthåller och bevarar det som i den fysiska miljön är värt att värna om.

I Öbacka har områdespersonalen sitt kontor centralt beläget i ett av flervåningshusen. Där är ett antal personer (städare, fastighets-skötare, snickare, reparatörer m fl) sysselsatta med att sköta om Öbacka samt några intilliggande bostadsområden. Ur arbetssynpunkt tycks Öbacka skilja sig åt från de andra kommunalt förvaltade bostadsområdena i Umeå, vilket den kvinnliga områdeschefen påpekade:

"Jämfört med Älidhem (stort miljonprogramsområde i Umeå, min anm.) där jag jobbade tidigare är det här enormt mycket lugnare. Där var det slitsamt med mycket problem och omflyttningar. Det blev mer slitage i lägenheterna också för folk tänkte väl att 'här ska jag inte bo så länge!'... Och det var alltid nåt som var fel när folk kom in på kontoret! Här på Öbacka är det annorlunda, mycket tryggare och säkrare. Här kommer ju folk in på kontoret bara för att småprata ett tag, dom trivs och det är fina förutsättningar för trivsel. De är många som har väntat på att få komma hit så dom är nog säkrare på att stanna ett bra tag och blir väl mer aktsamma om lägenheterna därför. Man känner sig mer uppskattad när man jobbar här."

Genom det egna budgetansvaret finns det stora möjligheter att påverka arbetets inriktning, menade områdeschefen. Det är också förhållandevis lätt att arbeta i Öbacka, de materiella och funktionella arbetsförutsättningarna är överlag väl tillgodosedda. Men förutom det egna inflytandet över verksamheten menade hon att personalens arbetstrivsel sammanhänger med att Öbackaborna själva engagerar sig i området och ofta visar uppskattning över områdesskötseln, vilket i sin tur smittar av sig på personalens arbetstillfredsställelse.

Ett indirekt tecken på denna uppskattning finner man i enkätstudien, där de boende tillfrågats om hur de tycker att områdespersonalen sköter om Öbacka. Inte mindre än 89% av de tillfrågade anser sig på det hela taget vara mer nöjd än missnöjd med områdesskötseln. Den siffran är intressant att jämföra med hur Öbackaborna på det hela taget värderar sin egen boendesituation. Där finner man t o m en ännu större samstämmighet i svaren: Samtliga som ingått i undersökningen har angett att de överlag är mer nöjd än missnöjd med att bo i Öbacka.

Det tycks alltså finnas ett visst samband mellan å ena sidan människors tillfredsställelse med skötseln av bostäderna, närmiljön och gårdarna, och å andra sidan den egna bedömningen av hur man i allmänhet uppfattar sig trivas med sin boendesituation. Ett liknande resultat presenteras i en studie av Vårby Gård i Huddinge (Hedberg 1990). Där bedöms faktorn "skötsel och förvaltning" spela en central roll när människor beskriver det egna bostadsområdet som helhet.

Bakgrunden till den studien är att miljonprogramsområdet Vårby Gård tillsammans med några andra liknande större områden på senare tid hamnat i en "negativ spiral med ökande problem år för år" (Bernow 1987:4). Genom att bryta denna negativa trend hoppades man kunna öka områdenas attraktionskraft. I Vårby Gård har det visat sig att människor som inte är nöjda med områdets skötsel ofta samtidigt vantrivs med sin totala boendesituation. De upplever sig sakna gemenskap med de närmaste grannarna, de känner rädsla eller obehag för att vistas utomhus, de är missnöjda med olika boendefunktioner. Studiens resultat pekar på att det är en samvariation av faktorer som ger förutsättningar för boendetrivsel, men den intressanta poängen är här att skötsel och förvaltning ges en så framskjuten plats bland dessa aspekter.

4.1 Nära till områdespersonalen

Det finns alltså skäl att anta att faktorerna 'god fastighetsskötsel' och 'människors trivsel i och kring bostaden' följer varandra åt. Frågan är då vad de positiva attityderna till områdesomsorgen egentligen syftar på. Vad ska man eftersträva för att genom en bättre fastighetsskötsel öka människors boendetrivsel? Innan vi går närmare in på detta, ska två personer få ge sina respektive beskrivningar av områdespersonalen i Öbacka:

"Jag brukar ju snacka med vaktis, man pratar och hejar, det är ju som om dom tillhör området. Och är det nåt fel så är det ju bara att ringa eller snacka med nån så kommer dom och fixar det."

"Servicen är ju fantastisk, för att inte säga exklusiv! Det är nåt väldigt speciellt med just den här biten för det finns nåt slags ömsesidigt förtroende som vi inte är vana vid att det finns i hyresrättsområden. Om man behöver låna nåt på områdeskontoret eller be om hjälp så får man aldrig ett nej, det märks att personalen lägger manken till för att allt ska fungera. När vi behövde hänga upp tavlor så fick vi låna en borr på områdeskontoret, och det är väl inte så märkvärdigt med det, men det speciella med Öbacka är att här behövde vi inte fylla i ett kvitto när vi lånade den utan de sa bara 'Lämna bara igen den så snart ni är klara!'."

På olika sätt uttrycker de bägge männen egentligen samma sak: Möjligheterna till vardagliga och anspråkslösa kontakter mellan områdespersonal och boende överbryggar anonymiteten och underlättar ömsesidiga igenkännanden och förtroenden. Det verkar finnas två tydliga skäl till detta: Dels placeringen av områdeskontoret vid gångstråkens knutpunkt, dels områdets litenhet, med knappt 300 lägenheter.

Enligt enkätstudien anser ungefär 2/3 av de tillfrågade att det är av betydelse att områdeskontoret ligger i Öbacka och inte i något annat näraliggande bostadsområde. Vidare framgår det att Öbackabornas kontakter med områdespersonalen är rätt jämnt spridda från 'dagligen' till 'aldrig', med en liten betoning på den sporadiska kontakten. Till stor del sammanhänger naturligtvis kontakterna med hur mycket tid man tillbringar i området under dagtid, då personalen arbetar. Därför är det inte förvånande att de som vistas stor del av dagen i området, dvs den stora gruppen pensionärer samt de

föräldrar som stannar hemma med barnen, oftare växlar några ord med personalen än de som arbetar heltid.

Det finns skäl att här också peka de vardagliga kontakter mellan personal och boende som är skild från det rent praktiska arbetet i form av reparationer och underhåll. Personalen hjälper de boende med bl a enklare praktiska saker som att hänga upp en lampa eller en tavla. En kanske ännu viktigare uppgift är att i ordets yttersta mening finnas till för de boende. Den allmänna meningen bland personalen är att de ska ta sig tid att gå över några minuter till den som behöver någon att prata med, eller att helt enkelt finnas tillgänglig ute i området. Det verkar dessutom ligga både i de boendes som personalens eget intresse att enkla och vardagliga kontakter kan etableras och bibehållas.

I intervjuer med Öbackabor, särskilt pensionärer, har det framträtt en bild av att personalens närvaro fyller området med välbehövligt liv på de tider under dagen då de flesta arbetar. Det är kanske ännu mer angeläget att betona den sociala kontroll som personalen utövar genom att med sin dagliga blotta närvaro hindra och förebygga vandalisering och hög förslitning. En Öbackabo hade uppmärksammat detta genom att för sig själv formulera en egen hypotes om sambandet mellan fastighetsskötsel och förslitning:

"Jag tror att om man har en rätt stor personal som sköter om området och åtgärdar fel och brister och förstörelse så fort det uppkommer, så sjunker viljan att förstöra eller att inte ta ansvar. Man ser att det repareras och hålls snyggt fort."

Ett exempel på Öbackabornas ansvar för området skulle kunna vara att de ofta låter områdespersonalen bli varse fysiska skador på ett tidigt stadium, innan problemen blivit alltför kostsamma att reparera. Det händer också att de boende själva lånar verktyg av personalen för att laga något som gått sönder. Det finns här anledning att åter påminna om Leathers och Matthews resonemang (se avsnitt 3.1.2) om att vandalisering kan motverkas genom att människor tar ansvar för sin boendemiljö. De menar att bostadsområden (i deras fall stora engelska förorter) måste brytas ned i mindre ansvarszoner, dit de boende själva naturligt känner sig höra hemma. I Öbacka, som både är litet och redan nedbrutet i mindre enheter, har denna planering visat sig vara fruktbar, men tanken på att sprida ansvaret bland de boende hade förmodligen inte varit möjlig om inte områdespersonalen tagit hand om det övergripande ansvaret för områdets skötsel.

Samtidigt som det alltså tycks finns uppenbara fördelar med god omvårdnad av hus och gårdar, signaleras det från en del håll på förändringar bort från detta. Inför 1991 års hyresförhandlingar använde t ex några kommunala bostadsföretag en försämrad fastighetsomsorg som ekonomisk slagpåse i bostadsdebatten (D.N. 90.11.12). Företagen menade att områdesskötseln var en möjlig och högst sannolik prutmån för att sänka de höga fastighetskostnaderna.

I samma tidningsartikel redovisades den kommunala bostadsstockens framtida behov av underhåll. Enligt beräkningar av SABO (Sveriges allmännyttiga bostadsföretag), skulle ca 600 000 lägenheter behöva grundliga ombyggnationer innan år 2000. Målet förefaller dock högst fjärran då ännu 1990 bara 30 000 lägenheter fått tillräckligt underhåll. Eftersläpningen av omfattande ombyggnationer står alltså i bjärt kontrast till bostadsföretagens ekonomiskt mer kortsiktiga lösningar, som tvärtom förespråkar sämre underhåll av den svenska bostadsbebyggelsen.

När man på ett mer allmänt plan diskuterar omvårdnaden av den svenska bostadsbebyggelsen finns det förstås en del självskrivna faktorer att ta hänsyn till, bl a omflyttning, förslitning och ekonomiskt svängrum. Till det bör man emellertid foga en rad andra aspekter, förvisso mer svårberäknade men inte desto mindre viktiga, som direkt eller indirekt gäller människors trivsel och trygghet i och kring bostadsområdet. Erfarenheterna från Öbacka visar t ex på en hel del praktiska fördelar med att ha ett områdeskontor i nära anslutning till bostadsbebyggelsen. Dels har det stor betydelse att personalen dagligen vistas i området och snabbt kan åtgärda fel och brister, dels verkar personalens aktiva skötsel smitta av sig på de boende, så att de själva tar större ansvar för bostadsområdet. Närheten mellan personal och boende, - den mellanmännsliga identifieringen - har redan efter några år bidragit till uppkomsten av ansvarstagande och kontrollerande kontaktnät. Detta hade knappast varit möjligt om fastighetsskötseln dirigerats från någon plats utanför bostadsområdet.

Samtidigt är det alltså uppenbart att det blåser en kraftig förändringens vind inom bostadssektorn. Medan vissa principer och målsättningar ökar i betydelse offras annat på ekonomins och effektivitetens altare. Fastighetsskötsel tenderar alltmer att efterlikna andra tjänstesektorer där servicen är tillgänglig bara i den mån man också betalar för den. Det har åtminstone varit utgångspunkten i mycket av den debatt som hittills förts. Man kan då fråga sig vad som kommer att hända med möjligheterna till enklare hjälp och

vardaglig anspråklös kontakt mellan områdespersonal och boende. Kommer det att finnas utrymme för icke-kontraktsbunden service vid sidan av den man i framtiden ska betala för? Tyvärr verkar det i stort sett saknas studier som tar upp fastighetsskötsel ur alternativa synvinklar. Med ett annorlunda perspektiv kanske det rent av kan visa sig finnas ekonomi i att kortsiktigt vara oekonomiskt med omvårdnaden av våra bostadsområden.

5. INFLYTANDE ÖVER BOENDET

Begreppet boendeinflytande förknippas i allmänhet med något positivt - på samma sätt som grannskapet - och behandlas trots sin komplexitet ofta enligt principen "ju mer inflytande desto bättre!". Det återspeglas också av att det inom boendeforskningen sedan länge varit ett angeläget tema att både studera och aktivt understödja människors inflytande över boendemiljön. Ett problem när det gäller att här relatera till denna forskning är att den i så hög grad uppehållit sig kring inflytandet över vissa miljonprogramsområden, inte sällan sådana som varit överhopade med fysiska och sociala problem. Det är därför sparsmakat med studier som berör människors inflytandet över uppskattade bostadsmiljöer. Betyder det att boendeinflytande är mindre viktigt för människor i sådana bostadsområden? Och vad betyder det egentligen att ha inflytande över sin boendesituation? I det här avsnittet, som mera kommer att diskutera än propagera för boendeinflytande, är avsikten att skärskåda förutsättningarna för inflytande över bostadsområden av Öbackas karaktär. Som en allmän idébakgrund kommer delar av tidigare forskning att beröras.

5.1 Kontaktkommittén

Låt oss ta avstamp i Öbackabornas organisering i området. Där spelar kontaktkommittén en inte obetydlig roll för områdesförvaltningen. Utöver det löpande styrelsearbetet har man fördelat sysslorna i några mindre undergrupper, bl a servicekommittén, som självständigt sköter om samtliga hobbylokaler, och fritidskommittén, som svarar för de olika trivselarrangemangen. Det kan också nämnas att Öbackas kontaktkommitté var den första inom Hyresgästföreningen i Övre Norrland att bilda en formell styrelse med eget budgetansvar.

Den ekonomiska verksamheten tryggas av årliga bidrag från Hyresgästföreningen samt av att en viss del av hyreskostnaden oavkortat tillfaller kontaktkommittén, en överenskommelse man slutit med det allmännyttiga bostadsföretaget Stiftelsen Bostaden. Sedan något år tillbaka har kontaktkommittén fått ansvaret av Hyresgästföreningen att själv förhandla om hyrorna med bostadsföretaget. Det finns antydningar om att kontaktkommittén i framtiden kommer att åläggas ytterligare ansvar för områdets förvaltning och ekonomi.

Vid åtminstone ett formellt möte per kvartal kallar styrelsen till sig områdeschefen för att informera och diskutera, men det är framför allt i den vardagliga kontakten med personalen vid områdeskontoret som Öbackaborna slår vakt om sina intressen. Vissa av de boende har gjort gällande att Öbackas kontaktkommitté med sin organisatoriska form och sina breda aktiviteter fungerar så bra att den t o m kommit att bli ett föredöme för andra bostadsområden i Umeå med omnejd. Man har då oftast syftat på uppslutningen kring de olika trivselarrangemangen. Tillställningarna uppskattas förvisso av många, men det finns också Öbackabor som ger en helt annan bild av vad kontaktkommitténs arbete egentligen går ut på. Som ett förtydligande exempel kan man ta den person som kritiserade kontaktkommittén på följande sätt:

"Det är ju mest pensionärer som sitter i kontaktkommittén och dom verkar vilja fortsätta att sitta där för bara för att det har blivit roligt att träffas. Vad kontaktkommittén gör är att fixa fester, tipspromenader, skidtävlingar och annat som har med trivsel att göra... Jag tror problemet ligger i att dom har för låga ambitioner och att dom helst inte vill hålla på med andra frågor än sånt som har att göra med trivsel och samvaro. Det är inte så att jag tycker det är oviktigt att folk trivs och umgås och lär känna varandra, men det har inget att göra med boendeinflytande och boendedemokrati."

Sin kritik grundade intervjupersonen på att kontaktkommitténs arbete borde ske på ett sätt som bättre bidrog till att befolkningen fick insyn i och inflytande över bostadsföretagets förvaltningsomkostnader för Öbacka. Genom att representanterna i kontaktkommittén tog större ansvar för ekonomiska frågor kunde boendekostnaderna sänkas, bl a genom att skötsel och underhåll i större utsträckning togs omhand av befolkningen själva. Vidare såg intervjupersonen gärna att kontaktkommitténs arbete fick mer av professionalism över sig. Med det avsågs att den kunskapsmässiga kompetens bland områdesbefolkningen bättre borde kunna tas till vara. I likhet med ett fåtal andra intervjuade ansåg informanten att större vikt borde läggas vid frågor som rörde ansvarsfördelning och förtroende.

Utifrån detta kan man grovt karakterisera den ideala boendeorganisationen på följande två sätt: Antingen som en sammanslutning med främsta syfte att ta till vara sociala aspekter som trivsel och samvaro i boendet, eller som en organisation för att uppnå vissa praktiska och ekonomiska mål. Lite tillspetsat skulle man kunna säga att 'trivselförvaltning i umgängesform' i det här fallet står som motpol till 'maktinflytande genom boendemokrati'. Att verkligheten inte behöver utesluta en kompromiss är en annan sak.

5.2 Deltagande och inflytande i Öbacka

Det kan härifrån vara intressant att få en inblick i Öbackabornas anspråk på inflytande. Utifrån enkätstudien finner man att drygt var fjärde av de tillfrågade Öbackaborna någon gång under det senaste året deltagit i ett organiserat möte där man diskuterat området, och något mer än 10% av de boende uppger sig på något sätt vilja ha mer inflytande i Öbacka. Ett fåtal har angett det vara ett tillräckligt inflytandeanspråk att få äga sin lägenhet istället för att hyra den, ytterligare några färre önskar få ett större inflytande över områdets utvändiga utformning. Ingen har uttryckligen angett önskemål om att fysiskt kunna påverka den egna bostaden.

Bland de som under det senaste året deltagit i minst ett organiserat möte där Öbackaområdet diskuterats, finner man särskilt ensamstående eller gifta personer i övre medelåldern utan hemmavarande barn. Det finns ingen märkbar skillnad mellan könen, ungefär lika många män som kvinnor har någon gång närvarit vid ett möte. Vidare tycks deltagandet vid mötena öka med boendetiden, vilket är förståeligt eftersom det oftast tar en viss tid innan en nyinflyttad person satt sig in i vad som händer i det nya bostadsområdet.

Däremot är det mer svårförklarat varför mötesdeltagarna har så olika bostadserfarenheter. Nästan varannan person som flyttat till Öbacka från ett småhus eller radhus har deltagit vid ett möte medan de som flyttat från ett flervåningshus bara representeras av drygt 10%, och detta trots att fler personer flyttat till Öbacka från flervåningshus än från någon form av småhus eller radhus (enligt enkäten 56% resp. 42%). Man kan bara spekulera i vad skillnaden består i. Kanske är det vanan att ha ett självklart inflytande över sitt boende som de f d småhusägare tagit med sig när de flyttat till Öbacka? Kan det vara så att de som bott i flervåningshusområden fått dåliga erfarenheter av organiserat inflytande och därför inte finner det mödan värt att gå på möten?

Med enkäten som grund kan man hävda att det främst är en åldersskillnad mellan de som närvarit vid ett möte och de som i det tysta påpekat att de skulle vilja ha mer inflytande över sin boendesituation. Äldre personer går på möten, medan yngre mera opreciserat vill ha mera att säga till om. När det gäller mötesdeltagandet bör man dock göra ett förbehåll för att människor kan ha syftat på olika typer av möten, t ex ett stormöte före hyresförhandlingarna eller ett planeringssamråd inför fotbollsturneringen. Förmodligen har många refererat till ett möte kring någon trivselaktivitet, vilket stöds av att kontaktkommitténs och Hyresgästföreningens löpande styrelsemöten är rätt glest besökta. Även om man får tolka en enskild enkätstudie av det här slaget mycket försiktigt, så vittnar resultaten ändå om att Öbackaborna ställer tämligen måttfulla krav på boendeinflytande. Det är inte riktigt de stora boendedemokratiska frågorna som fått genklang i området.

5.3 Idén bakom det kollektiva inflytandet

När boendeinflytandet som begrepp och metod började lanseras under första halvan av 70-talet, var avsikten framför allt att söka nya vägar för att komma till rätta med olika slags problem i de större bostadsområdena. Det var ofta stora och djupgående sociala frågor som vantrivsel, segregation, vandalisering, rotlöshet etc som ansågs viktiga att påverka. Mot de stora allmännyttigt förvaltade förorterna, där problemen särskilt anhopades, hade man också att kämpa mot en upplevelsemässigt torftig fysisk boendemiljö. Innebörden i begreppet boendeinflytande kom att färgas starkt av det politiskt strömningarna i allmänhet, vilket i sin tur satte prägel på såväl språkbruket som problemlösningarna. Ibland användes vilda strejker som kampmedel, oftare organiserades aktionsgrupper eller byalag i protest mot något konkret beslut eller missförhållande. I vissa fall lyckades aktionsgruppen skapa så mycket uppmärksamhet kring något bostadsområde att det till slut utmynnade i ett helt projektet, med statligt och/eller kommunalt stöd. Avsikten var oftast att projekten skulle drivas i nära kontakt med de boendes egna villkor och behov (Boendeproblem 1975). Somliga menade dock att målet borde vara att i en djupare mening skapa direktinflytande över boendet, med avseende på bl a hyressättning, fysisk utformning, etc.

Till de vanligare sätten att försöka skapa boendeinflytande, hörde de olika former av grannskapsarbeten och samhällsarbeten, som på engelska sammanfattas under begreppet "community development".

I en genomgång av olika projekt beskriver Sören Olsson idén om grannskapsarbetet som en möjlig och i flera fall lyckad väg för att komma till rätta med bristande sociala kontakter i de större förorterna (Olsson 1979). Avigsidan var dock att grannskapsarbetena av olika skäl sällan fick någon större gensvar bland de boende. På sin höjd var det 15% av områdesbefolkningen som involverades, uppskattar Olsson. De positiva sociala aspekterna tycks ändå ha varit värdefulla för de som deltagit. Genom grannskapsarbetet etablerades nätverk som senare kunde utgöra en grogrund för igenkännande, vänskap och ibland ömsesidig hjälp.

Grannskapsarbetet skiljer sig ifrån hyresgästinflytandet såtillvida att det förra avser att stimulera de boendes gemensamma aktiviteter i bostadsområdet, medan ett hyresgästinflytande går ut på att reellt påverka ett besluts utgång (Miller 1982:93). Hyresgästinflytande var alltså en variant av boendeinflytande som inriktades på att påverka bostadsföretagens inre beslut - men inte på att få inflytande över de politiska frågor som låg bakom själva besluten. Så här i efterhand verkar försöken med hyresgästinflytande ha lett till rätt blygsamma resultat, vilket bl a förklaras av att styrkan mellan parterna ofta var så ojämnt fördelad. Man kan här delvis ge den kritik rätt som ur ett konfliktperspektiv hävdar att strävan efter deltagande inte alls behöver resultera i ett verkligt inflytande. Kritikerna har då menat att redan själva deltagandet i beslutandeprocessen förlamar de boendes initiativförmåga. På en mer ideologisk nivå menar somliga att deltagandet bidrar till att skänka legitimitet åt ett i grunden orättfärdigt politiskt system (se t ex Olsson 1979:106 och Soidre-Brink, 1987:22).

Begreppet boendeinflytande har vanligtvis betraktats som en självklar kollektiv nytta för flertalet. Ibland har det gått så långt att man också använt boendedemokrati som en synonym till boendeinflytande. Tiiu Soidre-Brink (a a, s 15) menar dock att det idag av flera anledningar är tvivelvaktigt att blanda samman de bägge begreppen. För det första medför det klara validitetsproblem då boendeinflytande kan sägas ingå i en positiv associationsstruktur tillsammans med det mer välklingande demokratibegreppet. Boendeinflytandet får alltså en högre men samtidigt mer dunkel innebörd. Det andra problemet är enligt Soidre-Brink att demokratibegreppet i den klassiskt liberala betydelsen utgår ifrån en föreställning om människan som fri, jämlik och självständig. Accepterar man inte den utgångspunkten blir användningen av begreppet boendedemokrati tämligen förvirrande. Också detta problem förefaller skapa stora validitetsproblem.

Ur ett vidare livsperspektiv har deltagandet i boendefrågor generellt uppfattats vara något av godo. Deltagandet är personlighetsutvecklande, det uppmanar till kollektivt ansvar och det motverkar mänsklig alienation (a a, s 20). Eventuellt kan man se grannskapsarbetet som en sådan kollektiv idé där deltagandet ansetts kunna stärka individuella och kollektiva processer. Genom organiserade aktiviteter i stor skala har tanken varit att vantrivsel ska vändas till trivsel på samma sätt som anonymitet ska övergå i solidaritet mellan de som bor i samma område.

5.4 Boendeinflytande på flera nivåer

När man med förortsproblematiken i färskt minne flyttar tankarna till ett attraktivt och väl fungerande bostadsområde som Öbacka, kan man inte undvika att slås av skillnaderna i problemformulering. Eftersom Öbackaborna redan trivs och mest har boendeproblem av rätt modest natur, behöver man inte organisera inflytandet i projektliknande former som ansågs nödvändigt under 70-talet. I Öbacka handlar det istället om att genom en 'trivselförvaltning' bibehålla och förstärka det som redan är positivt, att få till stånd en ökad självförvaltning, att skapa förutsättningar för vissa kostnads-sänkningar etc. På det hela taget präglas Öbackabornas anspråk på boendeinflytande mer av samklang än av motstånd.

Man kan då fråga sig om det alls finns någon anledning för Öbackaborna att eftersträva mer inflytande över sin boendemiljö. Om det ändå finns skäl till detta, vad ska då detta inflytande avse?

I en rapport inom Boendeservicedelegationen pekar Karin Tengvald (1990:59) på tre olika former eller nivåer av boendeinflytande: Det finns dels ett representativt inflytande, dels ett deltagarinflytande och dels ett privat inflytande, som står den boende allra närmast. Tengvald nämner också att inflytandet över olika aspekter av boendet till stor del avgränsas sektoriellt, d v s det är tillgängligt främst för människor i olika medborgarroller. Ju högre nivå av boendeinflytande som eftersträvas, desto mer specificerade blir de formella krav som ställs på parterna.

Om man talar om den nivå som verkar mest aktuell för Öbackaborna, det deltagande inflytandet, problematiseras bilden av att det som inflytandet ska avse är så svårt att klart definiera. Som ett beskrivande exempel ställer Tengvald boendeinflytandets oprecisa räckvidd mot den mer säkerställda föreställningen om vad infly-

tande i arbetslivssfären innebär. Boendeinflytandet är svårt att avgränsa bl a därför att det inte alltid ens är klart mot vilken part kraven på deltagande och inflytande ska riktas, och det händer inte så sällan att olika institutioners roller går om lott. Arbetsinflytande är däremot tydligare, bl a därför att parterna är färre. Den stora skillnaden mellan boende- och arbetsfärerna ligger emellertid i att det inte finns någon konkret och för alla given tolkning av vad som ska ingå i den förra. Är det de geografiska, de praktiska eller rent av de sociala aspekterna av boendet man som vanlig medborgare ska kunna kräva eget inflytande över?

Ett avskilt men rimligt område för medbestämmande över boendemiljön är, tycks Tengvald mena, att på olika sätt försöka få till stånd en boendeservice som fungerar väl ur brukarnas synvinkel (a a, s 65). Det kan särskilt handla om offentlig service i form av barn- och äldreomsorg, men inget borde hindra att det också kan utsträckas till att inbegripa andra former av boendeservice, som fastighets-service, fritidsservice eller kommersiell service. Styrmedlet, tillika honnørsordet, verkar vara valfrihet. Genom att tillerkänna brukarna större självbestämmande över den service de vill utnyttja kan man få ekonomiska och organisatoriska fördelar också inom den offentliga omsorgen, den samhällssektor som mest kritiserats för att just sakna valfrihet.

I de bostadsområden där människor vill få till stånd fysiska förändringar är det emellertid svårare att slå fast hur boendeinflytande ska kunna etableras, menar Tengvald (a a, s 64). Möjligheterna att utöva inflytande över den gemensamma fysiska miljön är nämligen mer avhängigt bostadsområdets storlek och lokalisering än upplåtelseform. När det gäller inflytande över den egna bostaden är förhållandet däremot det omvända: Upplåtelseformen bestämmer i högre grad möjligheterna till inflytande än bostadsområdets storlek och lokalisering.

Från olika håll hävdas det då och då att det är viktigt att de boende själva får möjlighet att påverka den egna boendemiljön. Det är svårt att säga vilken betydelse ett sådant luftigt påstående egentligen har. Men om det ändå anses viktigt, då förefaller det vara mest fruktbart att stödja deltagarinflytandet redan på ett tidigt stadium i bostadsplaneringen, innan det blivit alltför svårt och kostsamt att göra större förändringar i bostadsbebyggelsen.

Psykologen Maria Nordström (1988) visar i en studie att det faktiskt är möjligt att ta till vara de boendes egna åsikter och intressen i byggprocessen. Utifrån Södra Byåkersbacken i Oxie diskuterar hon vilka effekterna kan bli av att bostadsområden inte planeras helt färdigt. I det område hon studerat har det funnits möjligheter att med hjälp av arkitekten förändra den fysiska miljön efter eget tycke och smak, vilket bl a bidragit till att de boende utvecklat ett mer kreativt förhållningssätt till husen och bebyggelsen. Det finns fler exempel på att boendeinflytande verkligen kan stimuleras, frågan är bara hur man ska motverka att dessförinnan ha tagit död på människors egna initiativ i och kring den egna hemmiljön.

Sammanfattningsvis kan man säga att det är högst olika slag av inflytande som kan komma i fråga i skilda bostadssammanhang. Där de fysiska och sociala problemen är djupgående har vi sett att det ofta krävs lösningar i stor skala, medan självbyggeriverksamhet och liknande kan bli aktuellt i områden dit det särskilt söker sig aktiva människor. Inflytande för äldre och handikappade gäller mera frågan om vård, service och välfärd kopplat till den egna bostaden och direkta närmiljön. I attraktiva moderna hyresrättsområden av Öbackas slag, är behovet av inflytande till stor del inriktat mot att bevara och förstärka det som redan är positivt, eftersom det inte först och främst är den fysiska miljön man där vill förändra.

Samtidigt finns det anledning att tro att det också kommer att utvecklas nya mönster och former för deltagarinflytande i våra svenska bostadsområden. Under senare år har det förts en debatt om vad de strukturella värderingsförskjutningarna i samhället kan leda till på lite längre sikt, och man skulle gott kunna anknyta detta till diskussionen om boendeinflytandet. Det finns inte utrymme att här fördjupa dessa resonemang, men det finns ändå något som kort bör kommenteras (för en lättisam introduktion till en snårig debatt, se Pettersson 1988). Somliga forskare har pekat på att de äldre värderingsstrukturerna, de som präglats av ord som trygghet, arbete, och lojalitet, nu i snabb takt ersätts av hela andra strukturer där spontanitet, flyktighet och en längtan efter frihet och livskvalitet utgör de viktigaste hörnstenarna. På en nivå som är intressant i boendesammanhang kan det noteras att värderingsförskjutningen också går i riktning bort från traditionella kollektiva lösningar (folkrörelser, föreningar), mot mer individcentrerade och spontant uppkomna grupperingar. Vissa forskare betonar att dessa löst sammanfogade grupper hellre utövar påtryckningar själva än de går via organisationer de inte känner full tilltro till.

Med den utgångspunkten skulle värderingsförskjutningen kunna innebära att en snabbt växande skara människor - ofta välutbildade - varken känner någon djupare områdesförankring eller menar sig sträva efter boendeflyttande genom de traditionellt demokratiska former vi vant oss vid. Kraven på inflyttande och förändringar kommer i större utsträckning än tidigare att kanaliseras från de boende själva snarare än att de initieras av bostadsorganisationerna.

Det är möjligt att det faktiskt går att inhämta en del praktiska lärdomar för bostadsbyggandet av denna debatt om förändrade värderingsmönster. Förändringen mot mer frihetsinriktade värderingar kommer att innebära att nya generationer boende ställer större krav på att bostadsområden verkligen ska vara totalmiljöer, dvs att de tillgodoser en mängd olika behov, inte bara de som traditionellt har hänvisats till den egna bostaden. Kunskapen om nya värderingsmönster kan därför bli nyttiga erfarenheter när man diskuterar vilken slags ideologi (integrerad eller zonindelad stadsplanering, blandade eller åtskilda bostadstyper och upplåtelseformer) som ska få präglade det framtida byggandet. I konkurrensen om 'bostadskonsumenter' borde också deltagarinflyttandet kunna bli en fråga av intresse för bostadsföretagen. Vilka nya krav på inflyttande kommer de att ställa som tack vare rörligare arbetsförutsättningar kan vistas alltmer tid i och kring hemmet? I takt med att värderingarna ändrar karaktär kommer med all sannolikhet innebörden i ordet boendeflyttande att samtidigt fyllas med nytt innehåll.

6. GRANNUMGÄNGET

När man flyttar till ett bostadsområde får man ett socialt liv så som på köpet, det ingår som en del i innebörden att bo. Hur man sen väljer att förhålla sig till människorna i närheten är en annan sak: Kontakterna med grannar kan anammas, man kan vilja utveckla dem, välja bort dem, göra motstånd mot dem.

En vanlig uppfattning är att bostadsområdets fysiska former bestämmer förutsättningarna för socialt liv, ungefär som om området var ett litet samhälle i sig. Ännu mer är emellertid grannskap och relationer i bostadsområdet avspeglings av dels grupplika värderingar och ställningstaganden, dels av materiella och kulturella ramar inom vilka livsförutsättningarna har att verka. Vidare lägger självfallet enskilda människor olika betydelser i grannskapet. Man kan nog säga att en persons anspråk på grannkontakt motsvarar något av den innebörd denne ger själva boendebegreppet. För somliga är bostaden och bostadsområdet bara en plats där man gör vissa saker, för andra är boendet detsamma som livet självt. Ju mer man vistas i bostadsområdet, desto mer tenderar den egna sociala referensramen att sammanfalla med boendesfären, skulle man kunna säga.

Ett bakomliggande syfte med det här avsnittet är att fånga något av den betydelse grannskapet har i modernt boende. Ibland talas det om att dagens moderna stadsmänniska inte längre behöver grannskapet. Stämmer verkligen detta? Hur kan man - med Öbacka som grund - karaktärisera det sociala livet i ett nybyggt bostadsområde? Att det inte varit möjligt att täcka in alla aspekter, är nästan överflödigt att behöva säga. En andra målsättning med avsnittet är att lyfta fram en social mellannivå i bostadsområdet, det lilla grannskapet, som tidigare till stor del varit osynlig inom boendeforskning. Kanske visar det lilla grannskapet på ett rimligt socialt värde att eftersträva i framtidens bostadsplanering?

6.1 Vilka antogs flytta till Öbacka?

När Öbacka började byggas under första hälften av 80-talet var Bostadsförmedlingen redan medveten om riskerna för segregation i området, framför allt med tanke på åldersegregation (Intervju med Bostadsförmedlingens chef 90.05.07). Innan Öbackalägenheterna började bjudas ut till allmänheten gjorde man därför en mer exakt förstudie för att kartlägga intresset för de planerade bostäderna och hur man utifrån den kunskapen skulle kunna motverka en ensartad befolkningsammansättning. Resultatet av studien visade att särskilt äldre och medelålders människor skulle efterfråga bostäderna, men att barnfamiljer i stor utsträckning skulle komma att saknas som befolkningsgrupp i området. Vid en rundringning till några andra kommuner fann Bostadsförmedlingen att tendensen inte på något sätt var unik för Umeå. Äldre och medelålders personer söker sig gärna bort från ett för stort hus till ett attraktivt och centralt beläget lägenhetsboende.

För att rätta till den åldersmässiga slagsidan beslutade därför Bostadsförmedlingen, Stiftelsen Bostaden och Umeå Kommun att prioritera barnfamiljerna i bostadskön, tillsammans med den stora gruppen av äldre sökande.

Utifrån förstudien trodde sig Bostadsförmedlingen också veta ungefär vilka hushållstyper som skulle efterfråga vilka bostadstyper. Det antogs att äldre ensamstående eller par ville bo i eller i närheten av servicehuset samt i flervåningshus med hiss, medan den egna ingången i marklägenheterna förmodades bli ett lockande alternativ till radhus- eller småhusboende för barnfamiljer.

6.2 Omflyttningen

Under de första åren bestod Öbackas befolkning av en förhållandevis bred sammansättning av åldrar och hushållstyper. Det får först och främst ses mot bakgrund av Stiftelsen Bostadens och Bostadsförmedlingens medvetna strategi att motverka en ensidig sammansättning av människor i området. Men efter några år började det ske en viss befolkningsomflyttning i Öbacka. Det var framför allt barnfamiljerna som då försvann från området. Vi kan i tabellen nedan se hur befolkningsstrukturen såg ut 1990 samt hur hushållen fördelade sig över olika bostadsstorlekar. (Det saknas tyvärr jämförande siffror om befolkningsstrukturen från Öbackas första år.

Därför kan inte omflyttningens storlek beläggas i absoluta tal. Slut-satserna baserar sig här istället på mycket samstämmiga uppgifter från Bostadsförmedlingen och Öbackaborna själva.)

Hushållsammansättningar fördelade på lägenhetstyper.

hushålls- samman- sättning	1 rok	2 rum o kokvrå	2 rok	3 rok	4 rok	5 rok	totalt
Ensamst.	6	19	47	41	10	-	123
Ensamst. m. barn	-	1	2	11	5	-	19
Par	-	3	19	26	24	1	73
Par m. barn	-	-	2	18	26	2	48
							263

Källa: Kommuninvånarregistret, feb. 1990.

Det är en tydlig majoritet av hushållen, inte mindre än 46%, som består av en enda person. Vidare kan man se att andelen hushåll med barn inte ens sammantaget når upp till antalet par utan barn. Det är alltså inte kärnfamiljen som är normalhushållet i Öbacka.

När det gäller åldersfördelningen i Öbacka finner vi i tabellen nedtill en liknande snedfördelning. Tabellen visar också var människor i olika åldrar bodde 1990.

Åldersfördelning över hustyper.

ålder	höga hus	låga hus	totalt (procent)
0-7	15	22	37 (8%)
8-15	9	15	24 (5%)
16-25	16	36	52 (11%)
26-34	28	31	59 (12%)
35-44	21	63	84 (18%)
45-54	32	40	72 (15%)
55-64	18	33	51 (11%)
65-	8	34	92 (20%)
	197	274	471 (100%)

Källa: Kommuninvånarregistret, feb. 1990.

Pensionärerna uppgår till en femtedel av Öbackas totala befolkning, vilket går i linje med Bostadsförmedlingens intention att särskilt erbjuda äldre människor bostäder i området (Servicehusets 27 lägenheter ingår inte i tabellerna). Det är också värt att lägga märke till att pensionärerna särskilt flyttat till flervåningshusen där det finns hiss. Ett skäl till detta är att majoriteten av Umeås centrala stadsbebyggelse - varifrån många äldre människor flyttat - just saknar hiss, vilket är ett boendekrav som tydligt ökar med åldern. Människor i yngre medelåldern återfinner man något oftare i de låga marklägenheterna. Man kan gott tänka sig att det är likheterna med radhusboende (egen ingång och egen liten trädgård) som särskilt lockat dem till dessa lägenheter.

Öbacka domineras alltså av främst två befolkningsgrupper: pensionärerna och de enboende. Inte helt förvånande är pensionärerna också den mest enboende åldersgruppen. Den fråga som inställer sig är då varför sammansättningen av människor kunnat bli på så homogen, trots att Bostadsförmedlingen strävat efter att motverka ålderssegregation och ensidig hushållsammansättning i området.

Ur intervjuerna framträder det en bild av att särskilt barnfamiljerna under Öbackas första år, någon gång kring 1986-87, uppmärksammade och irriterades av en hel del praktiska problem i bostäderna. Större hushåll var särskilt missnöjda med hur lägenhetsytan utnyttjats, och många menade sig ha för låg utrymmesstandard. Kvinnan i citatet nedan sammanfattar på ett förmodligen alldeles riktigt sätt två viktiga orsaker till omflyttningen:

"Av dom jag känner till så är skälen till att de flyttat främst att det är trångt och att det är dyrt. Dom som har flyttat är nog mest barnfamiljer som istället skaffat hus eller radhus. Man kan ju få nåt billigare och större bara en bit utanför stan. I och för sig är inte omflyttningen speciellt stor, men det är synd att det framför allt är barnfamiljer som flyttar för det var så fin blandning av gamla och unga och barnfamiljer här i början."

Ett av hindren tycks alltså ha varit bristen på stora lägenheter i Öbackaområdet. De största lägenheterna med fem rum finns i flervåningshusen, men eftersom det inte finns mer än tre stycken i hela området (av knappt 300 lägenheter) existerar inget reellt val för hushåll med stora utrymmesbehov. Koncentrationen på medelstora bostäder (2 rum och kokvrå till 4 r o k) har förmodligen missgynnat barnfamiljerna mer än någon annan befolkningsgrupp. En större

spridning av bostadsstorlekar i området skulle därför sannolikt ha stimulerat en bredare befolkningsstruktur.

På en annan nivå sammanhänger omflyttningen med förändringar på den lokala bostadsmarknaden. När Öbackaområdet var alldeles nytt fick det en del goda recensioner i bl a lokalpressen, vilket, tillsammans med folkmeningen, bidrog till att grundlägga områdets rykte som stadens främsta ansikte utåt. Som en följd av detta blev Öbackalägenheterna snabbt mycket attraktiva bytesobjekt på bostadsmarknaden. Den nya gruppen Öbackabor som då flyttade in var inte sällan en- eller tvåpersons hushåll i övre medelåldern eller äldre. Ett mönster i omflyttningen tycks ha varit att dessa i utbyte mot en Öbackalägenhet erbjudit ett småhus eller radhus, vilket särskilt vissa av barnfamiljerna varit intresserade av (en utförlig diskussion om detta förs i nästa kapitel). Att ha en lägenhet i det vackert belägna Öbacka innebär därför att man har den kanske gynnsammaste positionen när det gäller bostadsbyten i Umeå. Detta höjer förstås kraven på byteslägenheter. Av den anledningen blir vissa befolkningsgrupper helt utestängda från möjligheterna att få tillgång till en lägenhet på Öbacka.

Omflyttningen, som alltså till stor del skett utanför Bostadsförmedlingens inflytande, har bidragit till att befästa en befolkningssammansättning dominerad av förhållandevis betalningsstarka medelålders och äldre människor. Alltsedan Öbackas första år har särskilt yngre hushåll, invandrare och människor i särskilt problemfyllda situationer utgjort en blygsam andel av befolkningen. Varje år fördelas ungefär en handfull bostäder i området av sociala eller etniska skäl. Sammantaget kan man karaktärisera Öbackaborna som en förhållandevis homogen och stabil boendegrupp med avseende på ålder, civilstånd och ekonomi.

6.3 Lugnet - en beskrivning av områdets sociala liv

Med många äldre och ensamstående personer blir Öbacka ett rätt stillsamt bostadsområde. Det återspeglas på ett tydligt sätt när Öbackaborna beskriver sin uppfattning om den sociala livet i allmänhet. Genomgående talar man där om "lugnet" som områdets speciella egenskap. Det kan på ett fysiskt plan handla om att området är vackert och välskött. Ur en social synvinkel kan det innebära att man inte har behov av ett särskilt intensivt grannumgänge.

"Hittills har det blivit så att jag undviker att gå in hos grannarna, jag vill inte ha mer kontakt än jag har nu, det är rätt lagom. Det är inte så att jag tycker illa om dom, men man har nog med sitt eget umgänge. Det är lite jobbigt med grannkontakter också. Man har det man hinner med. Annars är det väldigt lätt att börja tala med folk här för det är alltid någon ute på gatan. Men det är sällan som någon granne bara tittar förbi och jag brukar inte göra det hos andra heller om jag inte har ett ärende, till exempel barnen eller så."

"Man vill ju inte bo i 'gettona' när man blir äldre, så lugnet här betyder ju en del... Det är ju mest gamla som bor här, det sätter ju sina spår. Grannkontakten är inte så bra, men å andra sidan har jag inte lust eller anledning att söka kontakt med andra. Jag är nöjd med det liv jag lever nu och strävar inte efter ett intensivt grannliv."

De två medelålders kvinnorna ansåg inte att kontakterna med grannarna var en speciellt viktig relation att värna om. Därför trivdes de med friheten att få välja bort grannskapet. De menade sig ändå ha ett visst utbyte av grannarna, de möter andra i området och hälsar eller växlar några ord, men det är inte ett umgänge som behöver underhållas särskilt väl. De ansåg sig inte beroende av grannkontakter för att trivas i Öbacka.

För äldre människor kan det vara tacksamt att få välja bort grannkontakter om man redan tycker sig ha tillräckligt med djupa relationer i hemmet, med släktingar eller med gamla vänner. Att upprätthålla ytterligare grannkontakter kan då uppfattas som överflödigt.

"Självl lever jag mycket lugnt och mycket ensamt, och inte känner jag att jag har just nåt gemensamt med andra. De vänner jag har finns på andra ställen och de är gamla vänner, riktiga vänner."

"Jag har några vänner här på Öbacka som är med i samma organisation som jag, men annars känner jag rätt få. Jag hejar ju och pratar med folk, det är ju självklart, men det blir inte att vi går över till varann. När man blir gammal har man inte samma behov av det som när man är yngre, det bara är så."

Det är sannolikt att olika slag av relationer kommer i fråga under olika delar av livet. De två äldre personerna ovan tyckte inte längre det var viktigt att etablera djupa vänskapskontakter med flera personer. Båda menade sig ha eftersträvat ett nära grannumgänge när de var yngre och hade familj, men den sortens kontakter hade de inte längre behov av. Det var nu viktigare med ett fåtal sedan länge goda vänner.

Kvinnan i citatet nedan hade en liknande syn på grannumgänget, men hon motiverade detta på ett helt annorlunda sätt. Innan familjen flyttade till Öbacka hade de, då med småbarn, bott i det väsentligt större bostadsområdet Ålidhem i Umeå. Ålidhems tätare sociala liv kan på flera sätt ses som den raka motsatsen till lugnet i Öbacka.

"Det är ju helt andra människor som bor här jämfört med Ålidhem. Där var det mycket yngre och barnfamiljer och utlänningar som gjorde att området levde. Och det var lätt att umgås, man kunde låna saker av varann och det var mer folkliv där. Då behövde jag den kontakten. På Öbacka däremot är det ju mest medelklass med utflugna barn, tror jag. Det blir ju en annan stämning här. Det är klart, man har god kontakt med grannar, men man umgås inte med varandra. Fast det är inte så att jag saknar det, jag behöver det bara inte just nu."

Naturligtvis finns det också de som ser det sociala livet som den främsta källan för sin trivsel i Öbacka. Somliga, särskilt aktiva och utåtriktade äldre Öbackabor, menar att det för dem är väsentligt att få hjälpa grannar med handling, skottning, trädgårdsskötsel eller liknande. Den enkla vardagliga hjälpen blir därigenom en källa för ömsesidig kontakt och ett sätt att också få göra något betydelsefullt utanför den egna bostaden. De båda männen nedan faller under den kategorin.

"För mig är människorna verkligen ett skäl till att jag trivs i Öbacka. Jag har aldrig varit med om att det kan fungera så här bra. Det är fin stämning bland människor, och allt som arrangeras i området gör att man trivs med andra."

"Det är lätt att börja prata med folk här, jag brukar snacka med dom på Konsthögskolan en del, och dom i trappan är ju också bra. Det här med goda grannrelationer är ju liksom en förutsättning för här bor ju alla på samma villkor."

Ändå är det bara ett fåtal som vid intervjutillfällena talat om umgänget med grannarna som en väsentlig del av den egna boendetrivseln. Ett annat mått på detsamma är att intervjupersonerna, när de ombetts nämna några aspekter som är särskilt viktiga för deras egen boendetrivsel, bara i sällsynta fall lyft fram grannarna. I fallande skala placerades faktorerna centralitet, läget vid älven, den egna lägenhet, före Öbackaborna själva. Om inte annat ger detta en fingervisning om den vikt Öbackaborna lägger vid grannskapet.

Men trots att umgänget med grannarna inte nämns som särskilt viktigt för flertalet, tycks det för den skull inte vara detsamma som att grannarna helt saknar betydelse. Följande korta citat sammanfattar flera av intervjupersoners beskrivningar av Öbackas lugna sociala liv. Det är en ensamstående småbarnsmamma i medelåldern som begrundar:

"Det blir ju inte så ofta att man ringer på hos varann om man inte har ett ärende, men skulle det vara nåt så gör jag ju det. Det viktiga är att man kan lita på grannarna."

Ingen av de intervjuade personerna har sagt sig vara otrygga när de vistas i trapphuset, på gården eller i området i övrigt. Tvärtom litar de i regel på att grannarna inte förstör gemensamma eller personliga saker i trapphusen. Ett tecken på detta är att våningsytorna i trapphusen dekorerats och ibland möblerats med eget bohag. Det är inte heller några allvarliga grannstörningar i området. Till det bidrar att den vanligaste källan till grannkonflikter, lyhörddheten, inte är något stort problem i området.

Flertalet av de intervjuade Öbackaborna menar sig inte göra mycket för att upprätthålla en aktiv kontakt med grannarna, men det innebär för den skull inte att man saknar förtroende för de som bor i närheten. Man skulle därför kunna säga att grannkontakterna rör sig kring en slags basnivå, där det trots allt finns tillräckligt mycket

som fungerar bra för att man ska ha anledning att känna förtroende för de som bor i närheten. Med det som grund kan relationerna eventuellt senare utvecklas djupare, men det behöver å andra sidan inte vara något att sträva mot för att det sociala grannlivet ska fungera väl.

6.3.1 *Det otillräckliga grannskapet*

Så här långt har det lugna sociala livet mestadels framställts i positiva ordalag. Det finns självfallet också en annan sida. Där vissa är nöjda med den sparsmakade kontakten med grannarna, uttrycker andra tvärtom en avsaknad av ett lite mer intensivt och livaktigt umgänge. Det är inte ovanligt att höra yngre och medelålders personer tala om områdets karakteristiska lugn i rätt nedsättande ton.

"När jag tittar på Öbacka ser jag att allt är perfekt och att allt är dött, det finns liksom ingen spänning här. Men det är nog annorlunda för barnfamiljer för dom måste ju tycka att det är perfekt här, lugnt och fint för barnen. Jag brukar tänka att allt är så lugnt och tyst, allt står stilla. Sen är ju folk så gamla också, det är ju inga unga i min ålder."

För tonåringar, som flickan i citatet ovan, kan det lugna och tysta Öbacka innebära att man inte har någonstans att ta vägen när man vill spela instrument eller göra något annat som ger lite ljud ifrån sig. Eftersom de gemensamma lokalerna genomgående ligger i bostadshusens bottenvåningar, har det av hänsyn till grannar bestämts att det ska vara tyst där efter klockan tio på kvällen.

Ur ett helt omvänt perspektiv har några personer kommenterat samma lugn utifrån lägenheternas lyhördhet, eller snarare brist på lyhördhet. Den vanligaste konfliktkällan mellan grannar brukar normalt vara att ljud och buller tränger genom lägenhetsväggar. I ett par enstaka fall har också några Öbackabor berättat att de störs av lyhördheten mellan lägenheterna. Däremot är det nog en rätt ovanlig situation att också avsaknaden av ljud i en trappuppgång kan upplevas som otrivsamt:

"Det flyttade in ett ungt par här bredvid som brukar spela rätt högt på stereon. Men det är nästan så att det är skönt med nån som ger lite liv ifrån sig. Det är lite konstigt, men det är väldigt tyst i huset."

Lugnet får här en helt annan innebörd. På det hela taget verkar Öbackaborna uppfatta trappuppgångarna som trivsamma och välskötta. Ändå saknas något som gör trapphusen till en självklar del av hemmet. Till stor del verkar avsaknaden av liv sammanhånga med att befolkningssammansättningen är förhållandevis åldersstigen och att det saknas barn i alla åldrar i Öbacka. Två män i yngre medelåldern hade tagit fasta på den sneda åldersfördelningen.

"Det är ju mest äldre folk här, både i trappan och i området i övrigt... Det blir ju i och för sig ett lugnare område när det är mycket äldre, men det saknar jag nog lite grann, just det att det inte är lite mer liv på gården, lite rörelse, lite folk som går förbi. När jag var sjukskriven ett längre tag hade jag behövt ha några att snacka lite löst med, men det blir ju inte så med gamlingarna."

"Jag har tänkt på att det är dålig blandning av människor för det saknas barn här, särskilt om man jämför med andra områden. Det är inte bra med så här mycket äldre och ensamma i trapphuset för det blir så lugnt och tyst, det är bättre om barnfamiljer finns också. Det hade varit skönt för mig som ensamstående pappa om det bodde andra småbarnsföräldrar här också, då hade vi varit fler i samma situation."

Båda tillbringade mycket tid i och kring bostaden. Av bl a den anledningen menade de sig vilja träffa andra grannar på ett lite anspråkslösare sätt. Deras olika erfarenheter till trots delade de uppfattningen att de många äldre personerna påverkade det sociala livet på ett sätt som de själva inte trivdes med. De önskade båda att umgänget med grannarna kunde vara mera öppet och livligt, också i trapphuset där det finns goda fysiska förutsättningar. Den ensamstående pappan i det senare citatet ville att kontakterna med grannarna kunde innebära mer av ömsesidig hjälp från andra barnföräldrar. Den hjälpen tyckte han sig inte få av de äldre grannarna.

En ensamstående invandrad kvinna uttryckte en liknande men mer kritisk syn på grannskapet. På frågan vad hon 'såg' när hon promenerade i området, svarade hon med hänvisning till områdets sociala liv:

"Ensamheten, jag kan inte säga så mycket mer, men jag ser ingen rörelse, inga människor, jag ser lampor i fönstren men jag ser inga människor. På vintern är allt tomt. På sommaren däremot är allt förändrat för då är folk ute, det är ljust och människor pratar med varann, frågar om vädret och jag frågar dom om vädret och allting är öppnare och friare."

Hennes sätt att tala om det ömsesidiga utbyttandet av väderrapporter kan uppfattas som smått komiskt, men bakom ligger i själva verket rätt allvarliga undertoner. Kvinnan hade i sitt hemland bott i storfamilj där ibland upp till 40 personer samtidigt vistades i bostaden. Där hade hon alltid nära till grannar som hon hälsade på när hon själv ville och behövde. Trots att familjen nu bott i Öbacka flera år hade det ännu inte blivit av att hon besökt någon av grannarna i deras egna hem, och hon menade sig heller inte ha något gemensamt med de andra grannarna. "Jag kan inte säga att jag har bra kontakt med grannarna, men den är å andra sidan inte dålig." Hon sade sig hälsa på vissa av grannarna, somliga växlade hon artiga framser med, men det fanns ingen grannkontakt av det slag hon själv önskade. Hon upplevde sig isolerad och utanför, både på gården och på sin arbetsplats. Hon kunde inte peka på något i Öbacka som hade med boendetrivsel att göra - tvärtom betraktade hon såväl den fysiska som sociala omgivningen mera som motstånd än som källa för tillfredsställelse.

På en annan nivå kan den lugna stämningen i Öbacka vara otillräcklig för den som inte känner sig fri att använda bostadsområdet som hon eller han själv vill. En medelålders man kände sig hindrad från att göra så pass triviala saker som att ligga och sola eller ta med sig middagen ut på gården.

"Det har inte blivit riktigt dom goda grannrelationer som det kändes att det kunde bli när vi flyttade hit. Hela området är ju byggt för att folk ska komma samman. En sak är att man känner sig iakttagen på gården vid tunhusen. För barn går det väl bra, men vuxna vill nog sitta lite mer avskilt. Området blir så officiellt..."

Det är, som tidigare nämnts, ganska knappt med utrymme mellan husen som allsidigt kan användas till olika aktiviteter. Däremot finns det större fria ytor vid älvkanten precis utanför bostadsområ-

det. Det är också tillräckligt stora för att de ska kunna användas av många människor, också de som bor utanför Öbacka.

6.4 Varför är Öbacka så lugnt och tyst?

Det finns en mängd uppfattningar om varför Öbacka kommit att bli ett så lugnt bostadsområde. Många tänker förstås på hur sammanställningen av människor påverkar området, men en hel del tror också att det sociala livet påverkas av områdets fysiska former. När det gäller de rent sociala aspekterna verkar två begrepp, homogenitet och stabilitet, vara viktigare än andra.

Vad homogenitet beträffar är det ett ovedersägligt faktum att Öbackaborna har mycket gemensamt. Flertalet är i ungefär samma ålder, d v s de är pensionärer eller befinner sig i övre medelåldern. Det bor bara en person i knappt varannan lägenhet och det är vanligare med parboende utan barn än med den traditionella kärnfamiljen. Vidare finns det bara ett fåtal tonåringar och yngre personer med egen bostad i området. Invandrarna är också en försvinnande liten minoritet, mycket tack vare att det i Umeå finns andra bostadsområden dit de sökt sig - eller tvingats söka sig.

När det gäller det andra temat, stabiliteten i Öbacka, kan man ta startpunkt ifrån samma förutsättningar som ovan. Det är framför allt de äldre personerna som upprätthåller en kontinuitet i området, d v s ett långsiktigt förhållningssätt till bostaden och bostadsområdet. De äldre personer som flyttat till området har vanligtvis gjort det med avsikt att stanna där under en längre period. De kommer knappast att behöva byta bostad av vare sig arbetsmarknads- eller familjeskäl. På en social nivå innebär kontinuiteten att en hel del äldre personer (tillsammans med dagisbarnen) fyller bostadsområdet med åtminstone ett visst liv under de perioder av dagen då andra normalt arbetar.

Det verkar finnas ett rimligt samband mellan områdets sociala liv och vissa personers skäl att söka sig till Öbacka. Det är inte alldeles lätt att exakt belägga att detta inverkar på stabiliteten, men kanske kan följande fiktiva flyttscenario (med intervjuer och enkätstudien som grund) ändå förtydliga varför somliga sökt sig just till Öbacka:

Hon (det rör sig något oftare om kvinnor än om män) är pensionär eller i övre medelåldern, hon är ensamstående och arbetar på sin höjd deltid. Hennes ålder var ett skäl för henne att söka sig mot ett boende som inte innebar något större ansvar för bostadens skötsel. Därför passade ett område med hyresrätter bra. Eftersom hon under en längre tid stått i bostadskö kunde hon förhållandevis fritt välja vart hon vill flytta. Med tanke på sin ålder ville hon bo på ett sånt sätt att hon lätt kan nå den service hon behöver: dels den kommersiella, kulturella och samhällseliga servicen i stadens centrum, men också den sociala omsorg hon i framtiden kan komma att behöva. Genom att bo i närheten av ett servicehus kan hon dessutom på ett enkelt sätt komma i kontakt med andra jämngåriga människor och på så sätt motverka sin egen isolering.

Sammantaget kan man - mot bakgrund av de tidigare boendeerfarenheterna och de nuvarande anspråken - se hennes skäl att flytta till Öbacka, som ett uttryck för en önskan om ett boende hon inte avser att flytta ifrån inom överskådlig tid. Det är min bestämda uppfattning att detta långsiktiga förhållningssätt stämmer in på en mycket stor del av Öbackaborna, och det bland människor i vitt skilda åldrar. Den stora andelen enboende har bara i sällsynta fall angett att de vill flytta till ett annat bostadsområde. För yngre hushåll som nyligen bildat familj kan det däremot inom en snar framtid bli aktuellt med en större bostad utanför Öbacka.

6.5 Sociala nätverk

Även om lugnet härskar över Öbacka så finns det ändå en del livaktiga nätverk som knyter samman människor. Med nätverk menar jag här inget märkvärdigare än de mer varaktiga sociala relationer som utvecklats i bostadsområdet. Det rör sig om att grannar träffas och dricker kaffe eller äter tillsammans, att de hjälper varandra med blomvattning eller pothämtning under semestern, att de regelbundet träffas och gör något i hemmen eller i fritidslokalerna. Barnfamiljers nätverk handlar oftare om ömsesidig hjälp (t ex barnpassning, bilskjuts) än om vänskapligt umgänge, även om den ena kontaktformen självfallet inte behöver utesluta den andra.

Nätverken bland äldre personer är sällan av vård- eller omsorgskaraktär, vilket förklaras av att det både finns servicehus och hemtjänst i området som tar hand om den biten. Den positiva effekten med detta är att grannkontakter för den omsorgsberoende personen inte behöver vila på sånt som kan försätta honom eller

hennes i ett upplevt underläge gentemot andra. Det har i vårt samhälle blivit allt vanligare att människor finner det genant eller rent av förödmjukande att ta emot vård- eller omsorgshjälp av grannar eller släktingar. Till dem vill man snarare upprätthålla självständiga umgänges- och vänskapsrelationer. Däremot har det blivit fullt accepterat att avlönad personal hjälper till med exempelvis kroppsnära omsorg.

Innebörden i detta kan överföras till det Eva Hedman definierar som ett negativt beroendeförhållande mellan människor (Hedman 1974). Med detta menar hon att en individ i allmänhet värjer sig mot att ingå i en social relation där det finns uppenbara risker att kontakten leder till ett underläge gentemot den andre. Om beroendeförhållandet till en granne uppfattas som påtvingat (och därmed negativt), blir vägen ut ur den ojämlika relationen att antingen försöka utjämna skillnaderna eller att helt undvika kontakten. Riskerna för att man ska hamna i svårkontrollerbara relationer ökar ju mer som skiljer de bägge personerna åt, menar Hedman. I homogena bostadsområden, där det bor människor som delar ungefär samma kulturella och klassmässiga värderingar och erfarenheter, har det empiriskt visat sig att grannkontakterna också är intensivare, eftersom de boende där ofta är väl medvetna om vad grannrelationerna förutsätter och hur de i regel fungerar.

Det går bara att gissa sig till hur pass värderingsmässigt lika Öbackaborna är. Den här studien har inte fördjupat den frågeställningen. Eventuellt skulle man kunna anta att likheterna följer av att flertalet av de boende är i ungefär samma ålder och lever i liknande en- eller tvåpersons hushåll. Mer säkerställt är att åtminstone de omsorgsbehövande i området har goda förutsättningar att undvika negativa beroendeförhållanden gentemot sina grannar. Istället för rena hjälpkontakter kan de odla mer jämlika relationer med grannarna - med förbehållet att den professionella omsorgens resurser i framtiden tillåter detta.

Det verkar vidare som om Kontaktkommitténs olika trivselverksamheter delvis gynnat uppkomsten av nätverk i Öbacka. Vid arrangemangen finns det goda förutsättningar för att människor ska komma samman och lära sig känna igen varandra. Det är dock långt ifrån de flesta som besöker sådana arrangemang, och det är heller inte någon jämn spridning över åldrarna.

6.6 Öbackabornas anspråk på grannkontakt

Tydligare än annat framträder det bland Öbackaborna särskilt tre förhållningssätt till grannkontakter. Det finns till att börja med de som har en i grunden negativ inställning till grannarna. Kvinnan i citatet nedan exemplifierar detta:

"Jag är av den åsikten att man inte ska ha så mycket med grannar att göra. Jag vill inte att de ska komma för mycket in på livet på en. Det är bättre om ens bekanta bor en bit bort, i ett annat hus eller så. Det är skönare om man inte vet så mycket om varandra."

Den andra gruppen, kontaktsökarna, har rakt motsatta anspråk på grannkontakt. För dem är det tvärtom viktigt att känna igen och bli igenkänd av grannarna, att både kunna gå över på en kopp kaffe och umgås med någon eller några i närheten, att självklart kunna be om hjälp om det skulle behövas.

Till de som står mitt emellan, de som har en avvaktande och lite trevande inställning till umgänge med grannarna, skulle man kunna inräkna både de grannkontakter som inte fungerar särskilt bra och de som håller på att utvecklas eller fördjupas. Som ett exempel på det senare framstår den äldre kvinnan i nedanstående citat:

"Några ansikten är det väl som känner igen mig. Sen hejar jag på de flesta. En granne här i närheten brukade hjälpa mig, men annars är det systerdottern som fixar det mesta. Fast det vore roligt om man nån gång kom överens om att dricka kaffe hos varann. Det blir lättare när man är tillsammans med andra. Men det beror väl på mig själv, kan jag tänka."

Den sista gruppens förhållningssätt till grannskapet verkar enligt det empiriska materialet vara den mest representativa för majoriteten av Öbackaborna. Det yttrar sig i att flertalet inte har något direkt ont att säga om sina grannar, man tycker det är viktigt med ömsesidigt igenkännande, man kan tänka sig att be dem om handlingshjälp när man själv är sjuk, man kan eventuellt tänka sig att ta en kaffe ihop med någon. En annan aspekt av samma sak är att flertalet Öbackabor ber någon av grannarna att ta in posten när de själva reser bort. Däremot tycks det för somliga innebära ett lite för stort intrång i den privata sfären att lämna över sin lägenhetsnyckel till en granne när man reser bort och behöver hjälp med blomvattning. På samma sätt vill man inte gå så långt som till att

direkt umgås med grannarna. Ungefär där verkar gränsen gå för den 'tillåttna' grannkontakten.

Man skulle kunna sammanfatta anspråken på grannkontakt i det följande: Med pålitligt och trevligt folk i de närmaste omgivningarna kan man utbyta tjänster och gentjänster och träffas all dagligt och kravlöst i närheten av bostäderna. Grannkontakterna bör helst inte vara så pass påträngande att de förutsätter djupare engagemang för att fungera på ett tillfredsställande sätt. Man kan utan tvekan säga att Öbackaborna genomgående beskrivit sitt idealgrannskap på ett rätt anspråkslöst sätt.

6.7 Att planera för socialt liv

Under hela efterkrigstiden har det funnits en vilja att med det svenska bostadsbyggandet bistå och förstärka de sociala relationer som finns i människors hemmiljöer. Det hävdar sociologerna Franzén och Sandstedt (1981), och tar den under 40-talet lanserade modellen för grannskapsenheter som bekräftelse på detta. Med grannskapsenheten avsåg man att stärka grannlivet och familjelivet, eftersom det särskilt var relationerna på mikronivå som antogs bli hotade av den då alltmer accelererande urbaniseringen.

Grannskapsenheten hade till stor del det 'gamla samhällets' nära sociala relationer som förebild, och det var de nära egenskaperna därifrån man mer eller mindre uttalat ville etablera i efterkrigstidens bostadsbyggande. Men i det enorma miljonprogrammet, det absolut största bostadsprojektet någonsin i svensk historia, kom aldrig de väl fungerande grannskapen att realiseras. Istället för karaktärsfulla hus med identitsskapande gårdar, planerades miljonprogramsområdena ofta som storskaligt anonyma och identitetslösa bostadskomplex. Tvärtemot sin egen idémässiga avsikt motverkade denna storskaliga planering de nödvändiga förutsättningarna för grannskapsenheterna.

Den förortskritik som växte fram under 70-talet kan framför allt sägas vara en reaktion på att bostadsbyggandet inte lyckats förverkliga grannskapet i de fysiska omgivningarna, menar Franzén och Sandstedt. Som en kompensation för bl a bristen på väsentliga kontakter i bostadsområdet, fokuserades istället mycket av det sociala livet på det egna hushållet. Begreppet familism har sedan dess kommit att beteckna den typ av sociala boendemönster där grannrelationer har liten eller ingen betydelse.

I de bostadsområden där man i någon slags projektform (grannskapsarbeten, aktionsgrupper etc) försökt komma itu med sociala problem, tycks det ha varit vanligt att man främst avsett att få till stånd *stora grannskap*. Grannskapet består då per definition av många hushåll, kanske en större gård eller rent av hela bostadsområdet.

Förknippat med detta är att merparten av bostadsplaneringen eftersträvat att etablera framför allt täta och djupa kontakter mellan människor. Per Morten Schiefloe (1985) förklarar detta med att forskningen om boende och sociala kontakter alltför ensidig - och ofta ofullständigt - förhållit sig till den inom sociologin mycket centrala tanken om 'lokalt förankrad gemenskap'. Schiefloe tar upp två aspekter som han menar kan ha hindrat forskningen från att anlägga ett bredare perspektiv på gemenskap i närmiljön: Dels arvet från Ferdinand Tönnies och dennes resonemang om 'gemeinschaft' i täta och integrerade lokalsamhällen, dels forskningen om primärgrupper, som betonat betydelsen av varaktiga, mellanmännsliga relationer. Tillsammans, menar Schiefloe, har de två begreppen lokalsamhälle och primärgrupper kommit att användas okritiskt, vilket gett effekter i både teoretiska och empiriska sammanhang:

"I kombination av dessa begrepp har en idealtyp ofta konstruerats, nämligen den lokala gemenskap som omfattar alla, och där människor knyts till varandra genom primära relationer. Som framgått av tidigare avsnitt, blir denna idealtyp ofta gjord till ett normativt ideal, dvs en föreställning om hur en närmiljö bör vara, eller vad som är närmiljöns 'naturliga' tillstånd."
(Schiefloe a a, s 247-248, min övers.)

Planeringen av socialt liv i bostadsområdena har enligt Schiefloe koncentrerats på å ena sidan de stora grannskapen (för att komma till rätta med stora sociala problem), och å andra sidan de djupa och varaktiga relationerna i boendemiljön (de kontakter som ansetts vara mest betydelsefulla). Sociala relationer av andra slag har inte uppmärksamrats i någon större utsträckning.

6.8 Svaga band i det lilla grannskapet.

Vi har sett att det stora grannskapet i Öbacka inte är särskilt betydelsefullt när det gäller människors sociala trivsel, bortsett möjligtvis från de personer som regelbundet deltar i Kontaktkommitténs organiserade aktiviteter. Inte heller de djupa kontakterna har framstått som särskilt viktiga, istället är det igenkännandet och de mer kravlösa kontakterna i olika mindre delar av området som väckt Öbackabornas uppskattning. Mot den bakgrunden finns det anledning att här lyfta fram en mindre enhet av ett bostadsområdes sociala liv.

Sören Olsson (1990) använder i en artikel begreppet *det lilla grannskapet* för att peka på en gren av boendeforskningen som tidigare i stor utsträckning lämnats ouppmärksam. Innehållsmässigt kan man i det lilla grannskapet finna rötter till exempelvis det som Mark Granovetter (1973) valde att kalla för *svaga band* ('weak ties'), det vill säga icke-förpliktigande relationer till grannar i den nära boendemiljön. De svaga banden, som definierats i motsats till de starka och djupa banden mellan grannar, har sedan länge haft en otillfredsställande plats någonstans i forskningens periferi, menar Granovetter. (Granovetter är i sin artikel dock främst intresserad av att teoretisk jämkas samman olika nätverksnivåer, inte av att konkret undersöka sociala relationer.)

Olssons begrepp *det lilla grannskapet* syftar på de grannar som bor inte alltför långt ifrån den egna bostaden, ungefär så långt som den halvvoffentliga zonen sträcker sig. Begreppets rumsliga räckvidd kan därför skilja sig åt en del, bl a beroende på vilken typ av bebyggelse man talar om, hur de gemensamma utrymmena utformats och hur dessa används av de boende. I flervåningshus kan det gälla utrymmen som trapphus, tvättstugor och förråd. Bland småhus kan det inbegripa en gatstump, ett mindre kvarter eller det som knyter samman grannars privata uteplatser.

Med egna och andras studier som stöd beskriver Olsson *det lilla grannskapet* som en väsentlig del av boendet för många människor. Även om *grannskapet* inte längre är en lika viktig social relation som tidigare, hävdar Olsson att den definitivt inte spelat ut sin roll.

"Det lilla grannskapet som fungerar någorlunda förmedlar trivsel, trygghet - och kan förmedla hjälp och vänskap för den som önskar det. Det är - trots all utveckling mot oberoende - viktiga värden för de flesta." (a a, s 102)

Begreppet det lilla grannskapet avser inte i första hand nära kontakter mellan människor. Snarare rör det sig om mer ytliga och kravlösa vardagsrelationer, vilka, om det finns intresse, eventuellt kan vara en bra grogrund för att senare utvecklas djupare.

En stor del av vård- och omsorgsinstitutionernas arbeten skulle kunna axlas av det lilla grannskapet, menar Olsson, och detta utan att det för den skull gör relationerna med grannarna alltför betydande. Går vi kvickt tillbaka till Öbacka minns vi att det där redan blivit goda möjligheter för äldre omsorgsberoende personer att få hjälp av grannarna med mindre hjälpinsatser. En förutsättning för detta har varit att servicehusets och hemtjänstens personal tar hand om den tyngre och kroppsnära hjälpen. Som en effekt av detta kan man i ett vidare steg tänka sig att äldre människors möjligheter att bo kvar i sin egen bostad ökar i de fall det lilla grannskapet kan uppfylla behovet av umgänge, lättare hjälp och vänskapsrelationer. Med en väl fungerande vardagsomsorg kan förmodligen flertalet äldre Öbackabor förskjuta eller helt slippa en senare flyttning till någon institution. Detta förutsätter emellertid att de informella kontaktnät som redan finns ytterligare kan breda ut sig, och att den befintliga omsorgspersonalen kan klara av att vårda 'kvarstannarna'.

Förutom vård och omsorg förefaller tanken om det lilla grannskapet vara intressant att uppmärksamma också ur helt andra synvinklar, inte minst de som angränsar till nutida livsformer och kultur-mönster. Min uppfattning är, i motsats till Sören Olsson (1991), nämligen att det lilla grannskapet skulle kunna vara ett boende-önskemål som är särskilt intressant för den 'moderna stads-människan'. Att det just skulle vara en modern företeelse att etablera ytliga och lite kravlösa kontakter i boendemiljön tror jag sammanhänger med att stadslivet, som är en i grunden utåtriktad livsform, både förvärvas och gestaltas till stor del bortom boendet. För bostaden och bostadsområdet kvarstår då inte mycket mer än att vara platsen för vissa nödvändiga funktioner. Av den anledningen är det nog mindre väsentligt att upprätta djupa band med grannar som man i grund och botten kanske inte har så mycket gemensamt med.

Två argument för det lilla grannskapet ska här lyftas fram. För det första kan man anta att den enorma ökningen av enpersons-hushåll under de senaste decennierna medfört att det lilla grannskapet för många enboende blivit en mer intressant social nivå att slå vakt om än det stora grannskapet. Att bo ensam är ofta mer anonymt än att bo i familj, där det åtminstone finns barn som syns och hörs, och

som tack vare det, på gott och ont, blir gemensamma samtalsämnen i grannskapet. Även om den enboende i princip vill hålla sig borta från påträngande grannrelationer, så är det både trivsamt och tryggt att känna igen och vara igenkänd av sina grannar och veta något litet om de andras bakgrund. Med ett väl fungerande litet grannskap törs en person som bor för sig själv förmodligen lättare be en granne om hjälp när det behövs.

Man bör samtidigt vara medveten om att de enboende inte utgör någon homogen befolkningsgrupp med likvärdiga egenskaper och förutsättningar. Att påstå något sådant skulle vara att göra sig skyldig till grov förvanskning. Sociologen Eva Sandstedt lyckas dock på ett elegant sätt hantera detta problem med generaliserbarhet. I en studie (Sandstedt 1991) reser hon frågan hur olika livsorienteringar färgar innebörden i enboende. På ett konstruktivt sätt diskuterar hon varför ensamheten kan komma att upplevas så olika, och hon visar på möjligheter att studera ensamheten utifrån en mer existentiell utgångspunkt. Sandstedts studie uppehåller sig primärt kring den existentiella ensamheten, men man kan anta att de livsorienteringar som analyserats i studien kan inverka på andra aspekter. Det borde också vara möjligt att flytta över resonemanget till den konkreta boendemiljön. Hur människor förhåller sig till grannar - genom nära umgänge, anspråkslöst igenkännande eller kallt nonchalerande - kan sammanhånga med hur den enskilda individen uppfattar sin ensamhet. Ensamheten skulle enligt det resonemanget påverkas bl a av de attityder och handlingar som individen själv definierar som väsentliga värden för den egna livsorienteringen.

När det gäller förutsättningarna för det lilla grannskapet, tänker jag mig att det särskilt borde ha lätt för att uppkomma bland de personer som har en i grunden positiv syn på sin ensamhet. Att man har en positiv grundsyn behöver emellertid inte innebära att man är alltigenom nöjd med att bo ensam. Samtidigt förefaller det lilla grannskapet vara en extra viktig social relation för de som tvärtom har en negativ inställning till att bo ensam, inte minst därför att de kravlösa kontakterna kan bidra till att åtminstone delvis motverka den ofrivilliga ensamheten och isoleringen.

Ett andra argument för att uppmärksamma det lilla grannskapet hänger egentligen samman med effekterna av den planeringsideologi som skjutit fart under hela efterkrigstiden. I det gamla bondesamhället utförde människor en mängd arbeten och sysslor gemensamt i och kring bostaden. I det moderna stadsboendet är det

nästan bara den gemensamma tvättstugan eller kolonilotterna som knyter samman de boende kring någon angelägenhet. Till stor del beror detta på att den konventionella stadsplaneuppdelningen i arbets-, bostads- och konsumtionszoner effektivt dränerat boendemiljön på gemensamma sysslor. De mesta som sker i bostadsområden idag kan nog på ett eller annat sätt sägas vara fritidsbetonade aktiviteter - därmed inte sagt att de därför är mindre väsentliga - och ger inte grannar särskilt mycket av gemensamma upplevelser.

I en studie av ett under 70-talet modernt bostadsområde, Vårberg, visar Åke Daun hur människor som har få gemensamma erfarenheter med varandra kan komma att sträva efter att bli oberoende av grannskapet i allmänhet (Daun 1974). En typ av gemensam angelägenhet som kan fungera som en sammanbindande länk mellan människor är t ex tvättstugan - i de fall den fungerar bra - som nog är en mindre påträngande mötesplats än mer formella träffar vid områdesarbeten, gårdsfester eller liknande. En väl fungerande tvättstuga är åtminstone en gemensam knutpunkt, ett samtalsämne för de boende i det lilla grannskapet. Moderniteten skulle i det här fallet ligga i att människor faktiskt kan bibehålla sitt oberoende trots att de ingår i en boendegemenskap kring någon specifik funktion. Av bl a den anledningen finns det skäl att bevara och understödja de få gemensamma angelägenheter som ännu finns kvar inom boendesfären.

Det tycks alltså som om boendeforskningen till stor del förbiset det mänskliga behovet av att i mer anspråkslösa former känna kravlös samhörighet med grannarna. Det kanske beror på, som Per Morten Schiefloe menar, att forskningen om grannskapet alltför ensidigt styrts av en normativ idealbild om det goda i att ha starka och djupa grannrelationer. Det kan också vara som Sören Olsson påpekar, att det lilla grannskapet helt enkelt inte varit synligt för de forskare som i sina studier utgått ifrån människors individuella nätverk. Ett skäl till detta skulle kunna vara att kraven på storskalighet i miljöprogrammets bebyggelse inneburit att sociala behov och relationer inte bara arkitektoniskt planerats utan också ur forskningshänseende studerats i termer av kvantiteter snarare än kvaliteter.

Den stora fördelen med en term som det lilla grannskapet, uppfattar jag vara att den ställer rätt rimliga sociala krav på bostadsbyggandet. Det handlar inte om att bygga för kontakt eller bygga för gemenskap, däremot bör man kunna kräva att bebyggelsen ger förutsättningar för igenkännande och med tiden ansvar kring några gemensamma angelägenheter. En sådan grogrund föreställer jag

mig vara fruktbar för att man som boende självständigt ska kunna bestämma sig för att antingen delta eller ställa sig utanför de eventuella gemenskaper som bildas i omgivningarna.

Det kan vara på sin plats att här kort sammanfatta. De personer som framför allt uppskattar Öbackaområdets lugna stämning menar sig sällan sakna de djupa och nära grannrelationerna. I många fall har de istället en stabil social grund utanför bostadsområdet i släktingar, gamla vänner och arbetskamrater. Med grannarna uppfyller man istället behovet av igenkännande, identitet och trygghet. Grannskapet är inte hotfullt eller farligt, det är inte heller påträngande eller direkt störande. Vidare bidrar de informella nätverken till att motverka anonymitet och befrämja igenkännande kontakter. Det intensiva grannumgänget spelar däremot en underordnad roll i bostadsområdet.

7. ATT BO I ÖBACKA - ETT PRIVILEGIUM FÖR VISSA?

Som Umeåbo är det inte ovanligt att få höra Öbacka beskrivet som det typiska övre medelklassområdet med en hyresnivå bara de välavlönade kan bära. Till det brukar fogas att det vackra läget vid älven och husens attraktiva utformning placerar området bland de mer åtråvärda boplatserna i Umeå. I intervjuer med Öbackaborna själva blir bilden något annorlunda. Öbacka beskrivs ofta som trevligt, fördelaktigt och osedvanligt vackert beläget, däremot talar man sällan om att det skulle vara statusmässigt mer privilegierat att bo i Öbacka än i andra liknande bostadsområden. När intervjupersonerna gjort jämförelser mellan Öbacka och andra områden har det ändå hänt att de tagit utgångspunkt i andra människors syn på Öbackaborna. En kontorsarbetande kvinna i medelåldern följt av en tonårsflicka får här exemplifiera:

" Jag tycker inte att Öbacka är ett högstatusområde, även om andra säger att det bara är krösusar som bor här. De kanske ser upp till en för att man råkar bo här, men jag tror det är en felaktig syn, de är nog bara nått dom fått för sig."

" En del av mina kompisar har sagt att Öbacka är ett riktigt 'gräddställe' och att det bara är rika som har råd att bo här. Men jag tycker inte att det är nåt speciellt med dom som bor här."

Som tidigare nämnts är Öbacka enligt Bostadsförmedlingen ett område dominerat av förhållandevis betalningsstarka människor med likartade egenskaper avseende på civilstånd och åldrar. Vidare finns det fortfarande få ungdomar, få invandrare och få 'problemhushåll' i området. Det är alltså inte alldeles orättvist att Öbacka fått rykte om sig att vara ett område speciellt för den övre medelklassen, även om just den typiseringen inte heller är en särskilt vältäckande beskrivning av befolkningens sammansättning.

Det finns anledning att i ett vidare perspektiv fundera över varför det bara varit vissa grupper förunnat att få tillgång till den boendetrivsel Öbackaborna talat om. Man kan också fråga sig varför befolkningen är så homogen, trots att Bostadsförmedlingen hade som uttalad målsättning att etablera en blandad sammansättning av människor.

I det här sammanhanget är det viktigt att vara medveten om att boendekostnaden i Öbacka förvisso är hög, men trots det fullt jämförbar med andra liknande flerfamiljsområden i Umeå byggda under samma period. Av den anledningen kan man inte förklara befolkningsstrukturen enbart med boendekostnaden som grund. Det faktum att området består av hyresbostäder förvaltade av ett allmännyttigt bostadsföretag, försvårar ytterligare påståendet att Öbackaborna 'köpt' sig sin boendetrivsel.

Den befolkningsomflyttning som skedde under Öbackas första år var, som tidigare nämnts, till viss del bostadsbyten, framför allt mellan barnfamiljers lite för trånga Öbackalägenheter och medelålders eller äldre personers alltför stora radhus eller småhus. Rörligheten kan sägas vara ett symptom på att en ny typ av segregation börjar göra sig gällande också i allmännyttigt förvaltade bostadsområden. Det är dock inte alldeles självklart vad denna rörlighet beror på.

7.1 Strukturella förändringar på bostadsmarknaden

En möjlig förklaring till vad som förorsakat omflyttningen i Öbacka, får vi om vi tar startpunkt i de senaste årens genomgripande förändringar på bostadsarenan i stort. I en rapport från den s k Storstadsutredningen (SOU 1990:20) skisseras några tendenser som kommer att få - eller i vissa fall reda fått - betydelse för bosättningsmönster i allmänhet. (Rapporten utgår främst ifrån Stockholm, Göteborg och Malmö, men inget motsäger att samma tendens också är giltig för en mellanstor stad som Umeå.)

En första förändring gäller den sanering som skett av städernas centrum. Stadsbostäderna har blivit dels modernare och mer attraktiva, dels större genom ihopslagningar av mindre lägenheter. Moderniseringen har naturligt nog inneburit höjda boendekostnader, mest kännbart för resurssvaga hushåll. Dessutom har särskilt resurssvaga hushåll tvingats till en "onaturlig omflyttning" i de fall saneringen krävt att bostäderna ska evakueras. I samband med återflyttningen framtvings nämligen ett konkret bostadsval: Antingen att återvända till den nyrenoverade och alltid dyrare lägenheten, eller att söka sig till något annat boende. För många hushåll har det emellertid inte funnits någon ekonomisk möjlighet att återvända till den egna bostaden efter saneringen.

Moderniseringen har också inneburit att andelen arbetare i nästan alla hushållstyper och åldrar minskat i centrum, till förmån för framför allt pensionerade högre tjänstemän. Det betyder, som utredningen poängterar, att saneringen av centrumbebyggelsen paradoxalt nog har givit resurssvaga hushåll sämre boendeförhållanden, genom att de tvingats bort från sitt attraktiva men för dyra stadsboende till billigare och tristare förortsområden (a a, s 100). Det bör dock påpekas att hushållen ibland faktiskt flyttat till lägenheter i förorterna som varit standardmässigt bättre än dem man flyttat ifrån.

Den andra förändringen av bostadsmarknaden under 80-talet består i att andelen bostadsrätter kraftigt ökat. Effekterna av detta liknar de i förra fallet: Bostadsrätterna kräver ofta stora kontantinsatser, vilket utestänger resurssvaga (särskilt yngre) hushåll från innerstadsmarknaden, medan de gamla ägarna å sin sida förmånligt kunnat realisera sin bostadsrätt när de flyttat. Ökningen av antalet bostadsrätterna har liksom saneringen lett till höjda boendekostnader, vilket bidragit till att förstärka segregationsmönstret på bostadsmarknaden.

De socioekonomiska förändringarna på bostadsmarknaden sammanfaller i tid med att den demografiska strukturens utseende förändras (a a, s 108). Antalet barn minskar, pensionärerna blir fler och enboendehushållen ökar enormt. I de sanerade centrumlägenheterna krävs det höga, ofta dubbla inkomster för att klara boendekostnaderna, något som speciellt försvårar för äldre enpersonshushållen att bo kvar i stadskärnorna. Förändringen av bostadsmarknaden (färre smålägenheter, fler bostadsrätter) sker alltså parallellt med att befolkningen blir äldre, mer ensamboende och därför borde efterfråga fler och mindre bostäder.

Den anförda utredningen ser en fara i att människor i allt högre grad blir beroende av villkoren på bostadsmarknaden för sin boendesituation. Anpassningen till marknaden skapar ytterligare segregande mönster på så sätt att vissa befolkningsgrupper bättre än andra kan dra fördel av de förändringar som skett på bostadsarenan. Till de resursstarka hushållen hör, som utredningen sammanfattar, särskilt "äldre småhusägare, med relativt höga inkomster och reavinster från sitt småhusboende, som inför sin pensionering flyttar in till centrum" (a a, s 111).

7.2 Inträdesbiljetten till det attraktiva boendet

Det räcker alltså inte alltid med att bara ha en förmögenhet i traditionell mening för att få tillgång till de mer attraktiva boplatserna, ofta måste man också ha en viss boendekarriär bakom sig för att alls komma i fråga på bostadsmarknaden. Det finns anledning att tro att den faktorn i framtiden kommer att bli alltmer betydelsefull i takt med att omflyttningen på bostadsrättsmarknaden ökar och anger ägandet som en lägsta tröskel för inflyttning till de mer attraktiva boplatserna.

Med avseende just på bostadsägandet lyfter Gunnar Olofsson (1990) fram några sociologiskt intressanta problem kring bostadsmarknadens förändring. Utgångspunkten är att värdestegringen och realisationsvinsterna tillsammans med en allmän inflationsutveckling under de senaste decennierna gjort bostadsägandet till den ekonomiskt sett mest fördelaktiga upplåtelseformen. Det är framför allt människor i yngre och äldre medelåldern som under perioden 1965-90 kunnat njuta frukterna av sitt ägande, menar Olofsson. Det beror på att dessa åldersgrupper nu har obetydliga bostadslån, och att de under 80-talet kunnat se sina bostäder utvecklas till veritabla "förmögenhetsmaskiner".

Parallellt med att bostadsägandet gynnats ekonomiskt har det på en samhällelig nivå växt fram nya sociala grupperingar. Den offentliga sektorns expansion har gett upphov till en stor grupp välutbildade människor som under en rätt lång tid av generös bostadspolitik kunnat göra framgångsrik boendekarriär.

"Kan vi se bostadsmarknadens utfall under perioden 1965-1990 som ett kombinerat generations- och klassfenomen, där växande, välutbildade mellanskikt i en viss ålderskohort katapulteras in i en förmögenhetsbildning? Utgör bostadsmarknaden, med sina särskilda subventionsformer och egenskaper en länk mellan välfärdsstatens expansion och mellanskiktens förmögenhetsökning?" (a a, s 64)

Gunnar Olofsson hävdar att de senaste decenniernas förändring av förmögenhetsfördelningen till de bostadsägandes fördel i mycket varit en socioekonomiskt konserverande period, vars effekter kan komma att genljuda en bra bit framåt i tiden. Det kan bli en visa sig i att yngre generationer blir alltmer beroende av vad föräldrarnas boendekarriär har att erbjuda i form av startkapital - fast egendom

genom gåvor eller arv - som kan ge dem en bättre början på den hårt konkurrensutsatta bostadsmarknaden.

Med bostadsmarknadens förändring ser Olofsson en förskjutning av de faktorer som tidigare fungerat som förmedlare av samhällsliga värden. Den svenska välfärdsmodellen har traditionellt vilat på principen att den egna arbetsinsatsen, kompletterad med generella ekonomiska rättigheter (t ex folkpension), ska fördela levnadsstandard och social trygghet. Under de senaste decennierna har olika former av förmögenhets- och egendomsägande kommit att bli alltmer avgörande för hushållens sociala och ekonomiska villkor.

I betoningen på bostadsägandet som förmedlare av kollektiva nyttigheter, ser sociologerna Göran Lindberg och Anna-Lisa Lindén (1989) en utveckling som går stick i stäv med en av bostadspolitikens historiskt sett viktigaste sociala målsättningar. De tänker då på principen om att människor jämlikt ska kunna efterfråga och erhålla bostäder efter behov och inte efter ekonomiska resurser. Ett konkret exempel på avsteget från denna princip kan vara den utflyttning som skett av inkomstsvaga hushåll från moderniserade innerstadsbostäder till mindre attraktiva ytterstadsområden.

Det bör dock påpekas att jämlikhetsprincipen främst avsett bostädernas utrymmesstandard, medan faktorer som läge och hustyp haft liten bostadspolitisk betydelse. Det kan kanske ur en praktisk-politisk synvinkel motiveras att man i jämlikhetsperspektivet valt att bortse från så väsentliga frågor som var och i vilken typ av bostad man bor, men icke desto mindre återspeglar detta en alltför otillräcklig definition av vad mänskliga boendebehov kan innefatta. Om man är av den uppfattningen att anspråk på boendet inte stannar vid bostadens rent funktionella aspekter, torde man kunna hävda att bostadsmarknadens omstrukturering till bostadsägarnas fördel inneburit att jämlikhetsprincipen alltmer kommit att sättas på undantag.

Ett annat viktigt bostadspolitiskt mål har varit att integrera olika slags hushåll med varandra, menar Lindberg och Lindén. Det gäller dels i geografiskt avgränsade bostadsområden, dels över 'segment' av bostadsmarknaden, särskilt med avseende på upplåtelse- och ägarformer samt hustyper. Att det inte varit så lätt att med bostadspolitiska medel motverka särboende - integrationens motsats - finner de flera orsaker till. För det första är särboendet en komplex fråga att hantera, det är svårt att med säkerhet veta hur och på vilka sätt man bör påverka bosättningsmönstren för att det

ska leda till integrerade bostadsområden. Eftersom särboende sammanhänger med en mängd olika faktorer (bl a arbetsmarknads- och industripolitik), förfogar heller inte bostadspolitiken ensamt över redskapen att styra hur hushållen flyttar. För det andra har den svenska bostadsbebyggelsen i stor utsträckning planerats i homogena områden med likartade hustyper och upplåtelseformer.

Lindberg och Lindén tolkar inte bara 80-talets omflyttningsmönster som en negativ utveckling, de menar också att det skedde ett avsteg från den tidigare särboendetrenden. De tänker då på de allt mer vanligt förekommande blandade bostadsområden, vilket författarna tror sammanhänger med en ökad planeringsmedvetenhet om bostadssegregationens orsaker. Rent praktiskt handlar den nya kunskapen om att segregationen i kommunerna till viss del kan stävjas genom att olika hustyper och upplåtningformer integreras i ett och samma bostadsområde, istället för att - som den traditionella bebyggelseplaneringen låtit göra - renodla bostadsbeståndet i ensidiga villa- eller hyreshusområden (a a, s 83).

Samtidigt uppmärksammar Lindberg och Lindén, liksom Olofsson, att 80-talet gått i ett omflyttningens tecken, då moderniseringen av stadsbebyggelsen särskilt lockat till sig småhusägarna.

"Under 80-talets första år var bostadsproduktionen överhuvudtaget låg. Samtidigt började ett intresse att återvända till den mera täta och centrala stadsbebyggelsen göra sig gällande bland en stor del av villaborna vars barn nu lämnat boet. Konkurrensen om flerfamiljshusområdena ökade ånyo och för nya grupper blev det realistiskt att efterfråga småhus. Detta borde betyda att en av de särboendedrivande faktorerna har minskat i betydelse."
(a a, s 78)

Lindberg och Lindén tycks alltså hysa en något större tilltro än Gunnar Olofsson till att förändringen på bostadsmarknaden kan öka integrationen mellan olika befolkningsgrupper. De förras utgångspunkt är dock, vilket än en gång bör påpekas, bostadsmarknadens strukturella 'segment', medan Olofsson lägger tonvikten vid bostadsägandet som en utskiljningsmekanism på bostadsmarknaden. Det är möjligt att deras olika utgångspunkter leder dem att tolka bosättningsmönstrens effekter olika. De beskriver ändå samma rörlighet på bostadsmarknaden: Medelålders och äldre personer flyttar från villaboende till stadsboende och lämnar bakom sig småhusmarknaden till nya boendegenerationer. För att

få inträdesbiljett till det attraktiva stadsboendet förutsätts att man dessförinnan gjort den rätta boendekarriären.

När man tittar på den omflyttning som bl a skett i Öbacka, kan man sluta sig till att den också haft en del positiva effekter - förutom att personerna i de enskilda fallen eventuellt gjort bra byten. Intressantare än så är att den *rörlighet* som kommit till stånd på bostadsmarknaden bättre utnyttjar det tillgängliga bostadsbeståndet. Detta går helt i linje med Boverkets önskemål om ett ökat "livscykel-tänkande", där man istället för nybyggnationer vill stimulera en större rörlighet på bostadsmarknaden (Boverkets anslagsframställning budgetåret 1991/1992:50).

I just detta sammanhang finns det anledning att uppmärksamma hyresrättsboendets relativa fördelar framför bostadsägandet. I en kritisk artikel (D.N. 91.07.28) går Sven Bergenstråhle i svaromål mot de ekonomer som hävdar att den fria bostadsmarknaden skulle vara den mest effektiva fördelaren av bostäder. Tvärtom, påstår Bergenstråhle, råder det på bostadsrättsmarknaden mindre rörlighet än inom det prisreglerade hyresrättsboendet. Det är i den upplåtelseformen det är vanligast med hamstring av bostäder, alltså att de står outnyttjade. Bland de privata bostadsrätterna är också överstandarden i yta störst. Målet att eftersträva hög rörlighet, dvs att genom omflyttningar bättre utnyttja det tillgängliga bostadsbeståndet, verkar alltså motverkas av att tillgången till bostäder styrs av en alltmer marknadsanpassad prissättning.

7.3 Boendetrivsel bara genom bostadsägande?

Med frågan om det är önskvärt att bostadspolitiken ska stödja någon viss upplåtelseform, placerar Gunnar Olofsson in bostadsägandet i ett mer politiskt-ideologiskt kontroversiellt sammanhang (Olofsson a a). I England inrymdes bostadsägandet under 80-talet i idén om "den egendomsägande demokratin", som brittiska Torypartiet etablerade som alternativ till Labours välfärdsstatsmodell. Det privata ägandet uppmuntrades bl a genom aktieförsäljning av kommunala bostäder och statliga företag. Att ökningen av andelen ägda bostäder i Sverige skulle vara ett uttryck för en lika långt driven politisk vision om ägandets samhällseliga och ideologiska betydelse, bestrider dock Olofsson.

"I Sverige kan expansionen av "ägardemokrati" på bostadsmarknaden förklaras genom samspelet mellan hushållens val, inflationen och skatte- och subventionssystemens funktionssätt under 1970- och 1980-talen. Men de långsiktiga sociala och politiska effekterna av en växande "ägardemokrati" beror mer på de ekonomiska följderna (t ex i fråga om förmögenhetsfördelning) och mindre på den eventuella avsikten bakom ändringen." (a a, s 71)

Oavsett vad som exakt orsakat att andelen ägda bostäder ökat under de senaste decennierna, kan man med fog säga att bostadsägarna förvärvat den nödvändiga nyckeln till en lyckad boendekarriär samtidigt som de gjort stora ekonomiska förmögenheter på sitt boende.

Dessutom har bostadsägandet - tillsammans med annat slags ägande - under 80-talet hamnat i en värderingsmässig associationsstruktur, till stor del laddad med positiva förtecken. Renodlat och tillspetsat kan man tänka sig att de tre upplåtelseformerna i svensk folkmun uppfattas ungefär på följande sätt: Bostadsrätten står för dyrt och centralt lägenhetsboende, äganderätten har i Sverige sedan länge varit synonymt med "egna hem", medan hyresbostaden under de senaste 20 åren främst varit analog med de allmännyttiga förvaltade bostadsområden som byggdes inom miljonprogrammet.

Spekulerar man vidare kan man tänka sig att upplåtelseformerna för många innebär olika grader av inflytande över den egna boendesituationen. Eftersom vi i Sverige har en modern och folkligt bred tradition av "egna hem", hålls det inte för otroligt att bostadsägandet för många är detsamma som individuell frihet och en boendeform fri från underordning. En del ser säkert också ägandet som en garant för att bostäderna sköts om ordentligt, något i stil med "det man äger värnar man om". Man kan gott tänka sig att bostadsägandet - och därmed boendeflytandet - för många likställts med just attraktiva bostäder och bostadsområden.

Men är det själva ägandet som gör vissa bostadsområden vackra och välvårdade? Om det skulle visa sig att det finns hyresrättsområden som både är tilltalande att se på och som dessutom sköts om av såväl områdespersonal som boende, grundar sig då inte attraktiviteten snarare på något annat än det egna bostadsägandet? Man kan då tänka sig att det är de kvalitativa sakerna som traditionellt sett så s följt med på köpet (vackert utformade uterum, riklig växtlighet,

hög lägenhetskvalitet, etc) som utgjort bostadsrättens värderingsmässiga fördelar, och inte själva ägandeformen.

Här finns det ett intressant livscykelperspektiv att anlägga på frågan om bostädernas upplåtelseform. Sociologen Anna-Lisa Lindén ger i en artikel (Lindén 1991) en beskrivning av de olika trappstegen i den svenska boendekarriären. Det bör dock inflikas att studien baseras på tvärsnittsdata. Lindén menar att det normala medelålders paret söker sig mot flerbostadshus efter det att barnen flyttat ut från familjens småhus, och då nästan alltid till bostadsrättslägenheter. De ekonomiska förutsättningarna för detta flyttval är, som tidigare framgått, tydliga: Småhusägarna får genom byte av sin fastighet den nödvändiga inträdesbiljetten till det mest attraktiva bostäderna, även när de vill flytta till städernas centralare delar.

Att det medelålders hushållet väljer en attraktiv bostadsrätt kan ha många förklaringar. En är att utbudet av den typen av bostäder är betydligt större än för liknande hyresrätter. Men frågan är om inte detta normalhushåll, om än ett mycket privilegierat sådant, skulle ha gjort ett annorlunda bostadsval om det funnits ett tilltalande hyresrättsområde istället, där de inte behöver ta mer ansvar än vad den typen av boende kräver och där de, delvis av den anledningen, kan tänka sig att bo kvar en längre tid. Det har åtminstone bland Öbackaborna framkommit flera sådana flyttningsstrategier. Då har boendetrivsel framför allt kopplats samman med faktorer som trygghet och säkerhet, men vissa har också motiverat sin flyttning till Öbacka med att de där slipper ansvara för det stora lägenhetsunderhållet.

Bankekonomen Nils Lundgren sticker modigt ut hakan då han hävdar att de som söker sig till hyresrättsområden kan liknas vid "den viktoriaiska överklassen vid sekelskiftet" (D.N. 91.06.18). Lundgren menar att marknadsekonomin måste få genomsyra den svenska bostadssektorn i högre grad än vad som tidigare varit fallet. Det borde dels ske genom marknadsrelaterade hyror, dels genom att hyresrätter görs om till ägda bostadsrätter. På så sätt får människor välja att satsa sina pengar på boendet bara i den utsträckning de själva vill det, menar Lundgren.

"Hyresgäster behöver inte lyfta ett finger om lampan i hissen går sönder eller om det droppar från taket. Man ringer bara till fastighetsskötaren. Det absurda är att de som inte har råd att bo i villa måste bo i hyreshus med sådana kontrakt... Bor man i småhus får man själv laga det som blir trasigt. Här klättrar kirurger och direktörer på sina tak och snickrar på sina villor på ledig tid." (D.N. 91.06.18)

Nils Lundgrens tankegångar får ett rätt klent stöd i Öbacka, även om det givetvis också där finns människor - främst män i yngre medelåldern - som gärna menat sig vilja äga sina bostäder. Två argument har i intervjuerna särskilt återkommit: Antingen har man velat förränta sin bostad när man ändå bor i den, eller så har man trott sig kunna sänka sina boendekostnader genom ägandet. Eftersom det under senare tid blivit större möjligheter att fysiskt kunna förändra även hyresrättslägenheter, så har inte Öbackaborna direkt tagit fasta vid detta som en aspekt av bostadsägandets fördelar. Det bör här betonas att majoriteten av de intervjuade ändå framhållit fördelarna med att hyra sin bostad. Detta kan, enligt min mening, förstås mot bakgrund av att hyresrättsboendet i Öbacka innehåller de flesta fördelar som annars förknippas med bostadsägandet.

Är boendetrivseln i Öbacka bara förbehållet ett fåtal privilegierade hushåll? Man kan nog se de höga hindren för att komma i fråga för en Öbackalägenhet som ett uttryck för att också allmännyttigt förvaltade bostadsområden utvecklas i riktning mot ett ökat särboende, men det gäller ett särboende av helt annat slag än det som uppmärksammats särskilt i större miljonprogramsområden. Att det rör sig om en gradvis utveckling mot särboende bekräftas också när man betänker den omflyttning som skett - och fortfarande i viss utsträckning sker - i Öbacka, där byteskravet sällan kan uppbringas av andra än de som med eget småhus står på krönet av sin boendekarriär. Yngre personer, invandrare och andra resurssvaga grupper har ytterst svårt att få tillträde till en lägenhet i området. Den bostadspolitiska jämlikhetsprincipen, att bostäder ska kunna erhållas efter behov och inte efter ekonomiska resurser, verkar alltså inte underlättas av de strukturella förändringar som nu sker på bostadsmarknaden, där bostadsägandet gynnas i förhållande till andra boendeformer.

Att det inte blivit någon vidare blandning av hushållstyper och åldrar i Öbacka är i och för sig ett problem. Det måste åtminstone vara en principiell samhällelig målsättning att sträva mot att människor, med olika erfarenheter och förutsättningar, inte av ekonomiska skäl ska tvingas bo i geografiskt åtskilda bostadsområden. Men när man tittar på orsakerna till den homogena sammansättning i Öbacka förefaller det inte vara boendekostnaden som först och främst motverkat en bred befolkningsammansättning, även om ekonomin givetvis är den helt avgörande förutsättningen för om flertalet ska kunna bo kvar. Ännu mer verkar det vara den stora bristen på liknande attraktiva hyresrättsområden som gjort att bara ett fåtal hushåll, med den rätta boendekarriären bakom sig, fått tillgång till områdets lägenheter. Det kan därför också utifrån integrationsprincipen finnas anledning att framöver uppvärdera betydelsen av vackra boendemiljöer.

SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Med utgångspunkt i det uppskattade bostadsområdet Öbacka i Umeå har rapporten diskuterat olika fysiska och sociala aspekter av boendemiljön. Avsikten har varit att göra en utvärdering av ett modernt bostadsområde, samt att på ett någorlunda lättillgängligt sätt lyfta fram sådant som visat sig ha betydelse för många människors boendetrivsel. En av rapportens slutsatser är att mycket av denna trivsel har att göra med såväl utformningen som skötseln av närmiljön, det vill säga de utrymmen som finns i den nära anslutningen till bostaden. Trivseln gäller också områdets sociala liv, och då inte minst de anspråkslösa kontakter som upprätthålls i trapphus och tvättstugor, kring entréer och på gårdar.

Öbacka, med knappt 300 lägenheter, blev färdigt för inflyttning 1986. Området förvaltas av det allmännyttiga bostadsföretaget Stiftelsen Bostaden och består enbart av hyreslägenheter. Fysiskt präglas bebyggelsen av variationer i höjdded, korta kvarter med många öppningar, oregelbundna placeringar av hus och gårdar. Samtidigt hålls området samman i färgskala och likartade detaljer. Den rikliga vegetationen på gårdar, enskilda tomter och längs grändstråken, har gjort stora delar av friytorna till osedvanligt levande och vackra utrymmen. Grönskan, som sinnrikt sammanfogats med husbebyggelsen, har dessutom valts med omsorg för att klara av de nordsvenska klimatförutsättningarna. De sammanhållande dragen i arkitektur, detaljer och växtlighet har på bara några år gett Öbacka en stark särprägel, en slags fysisk identitetskaraktär, något som många av de boende på olika sätt uppmärksammat och påtalat.

Men trivs man nödvändigtvis bättre i ett vackert bostadsområde som Öbacka? Är det tillräckligt med det tilltalande och det sköna? Utifrån ett arkitektur-deterministiskt synsätt, där det antas råda ett direkt orsaksamband mellan fysisk utformning och sociala fenomen, skulle i så fall den slutsatsen dras att alla som bor i Öbacka trivs förträffligt tack vare områdets utseende. Men så enkelt är det inte. Det är många andra faktorer som är med och påverkar hur människor förhåller sig till och känner inför den byggda miljön.

Fastighetsskötseln, som trots att den i allra högsta grad avser den fysiska miljön, har också ett väsentligt värde som social institution i området. I Öbacka har närheten mellan personal och boende framkommit som en av de allra viktigaste trivselaspekterna. Områdeskontoret ligger centralt beläget i Öbacka, och personalen tillbringar

en stor del av sin arbetsdag ute i området. Det gör att personalen snabbt kan åtgärda fel och brister innan förslitningen blivit alltför allvarlig och kostsam. Den nära kontakten mellan områdespersonal och boende ger goda möjligheter till ömsesidigt igenkännande. Uppkomsten av informella nätverk, som är både praktiska och trivsamma för såväl boende som personal, underlättas alltså av den rumsliga närheten. Det intressanta är dessutom att satsningen på god områdesskötsel smittat av sig på de boende så att de själva tar större ansvar för sitt område.

En annan viktig del av boendetrivseln är att man har ett tillräckligt inflytande över den egna boendesituation. I Öbacka är dock anspråken på organiserat inflytande tämligen låga, och det är inte heller de stora boendedemokratiska frågorna som väckt genklang. Detta bör förstås mot bakgrund av att området fungerar så pass bra genom god fastighetsskötsel, hög kvalitet i trapphus och tvättstugor, bra växtmaterial. Istället för att fysiskt förändra vill de boendes kontaktkommitté snarare bevara och förstärka det man redan är nöjd med. Genom en högre grad av självförvaltning, som är tänkt ska leda till sänkta boendekostnader, vill man fortsätta den väg av trivselinriktat boendeflytande man slagit in på.

Det personliga boendeflytandet utövar Öbackaborna bl a i bostädernas närmiljöer, inte minst i flervåningshusens trapputrymmen. Genom att ställa ut möbler och växter, hänga upp tavlor och affischer och anordna små odlingar, har ett flertal människor i flervåningshusen så att säga erövrat trapphusen från anonymiteten. Intressant att lägga märke till är också att nästan ingen av de intervjuade personerna har menat sig vara oroliga för att vistas i trapphus, förråd eller tvättstugor under olika tider av dygnet. I trapphusen har det också uppstått en del mötesplatser. Det kan noteras att det varit en medveten arkitektonisk strävan att genom några gemensamma funktioner (tvättstuga, källar- och cykelförråd, brevlådor) föra samman hushållen i trapphusen.

Inom svensk forskning har boendetrivseln mestadels kommit att uppmärksammas i sammanhang som rör människors tillfredsställelse med bostadsområdets sociala liv. Det har visat sig att grannrelationerna har speciellt stor betydelse för de personer som har liten tillgång till alternativa sociala kontakter utanför bostadsområdet. Grannskapet är enligt det resonemanget viktigast för barn, ungdomar, hemmaföräldrar och äldre personer, det vill säga de som tillbringar mycket tid i och kring hemmet.

På områdesnivå framträder det dock, inte helt oväntat, en rik flora av sociala önskemål. Med grannarna vill man framför allt uppfylla behovet av igenkännande, identitet och trygghet. Ett återkommande drag i Öbacka är de boendes högst måttfulla anspråk på grannkontakt. Det är de opretentiösa och kravlösa relationerna som eftersträvas av flertalet, inte det djupa och intensiva grannumgänget. Begreppet *det lilla grannskapet* fångar på ett bra sätt den rumsliga innebörden i denna typ av grannumgänge, som präglas av svaga men därför inte ytliga band mellan de boende. I vissa trapphus och gårdslängor utspinner sig grannsamvaron framför allt i anslutning kring det man har gemensamt i den rumsliga närheten.

Är då Öbacka ett bostadsområde tillgängligt för alla grupper av människor? Tyvärr måste svaret på denna fråga bli nej, men svaret behöver utvecklas något. Under Öbackas första år fanns det en bred sammansättning av människor i området. Det ska främst förstås mot bakgrund av att Bostadsförmedlingen och bostadsföretaget medvetet försökt motverka en ensidig sammansättning av åldrar och hushåll. Efter några år började emellertid en viss omflyttning i området att märkas. Det sammanhänger i sin tur med att Öbacka under bara några års tid lyckats etablera sig som Umeås kanske mest attraktiva boplats, och det trots att området uteslutande består av hyresrättsbostäder. De viktigaste skälen till uppskattningen verkar vara det vackra läget vid älvkanten, närheten till stadens centrum, bebyggelsens och friytornas utformning och den lummiga grönskan.

I takt med att Öbacka blivit allt mer eftersträvänsvärt på den lokala bostadsmarknaden, har vissa boendegrupper effektivt utestängts från att flytta in i området. För att överhuvudtaget komma över en Öbackalägenhet genom byte krävs det numera ofta ett småhus i motprestation. Det betyder att den individuella ställningen i boendekarriären, i de fall den nått bostadsägandets nivå, kommit att utgöra den viktigaste faktorn för den fortsatta fördelning av bostäder i Öbacka. Att det blivit på detta sättet verkar emellertid mera bero på den stora bristen på liknande attraktiva hyresrättsområden, snarare än att Öbacka i sig självt besitter några tydligt segregrande tendenser.

Kan man, avslutningsvis, utifrån en studie av ett enda enskilt bostadsområde som Öbacka, säga vad som skiljer en bra boendemiljö ifrån en dålig? Och kan man i så fall, om nu detta är möjligt, finna ett bästa sätt att bygga in trivsel i våra svenska bostadsområden?

Förutsättningarna för att generalisera resultaten i Öbacka begränsas naturligtvis av att det här rör sig om en fallstudie. Ingenting tyder emellertid på att Öbackabornas anspråk på boendekvalitet skulle vara speciellt unika, vilket styrks av annan forskning som refereras i rapporten. Det är dessutom högst modesta krav som ställs. Dessa anspråk verkar fullt möjliga att ta hänsyn till redan i planeringen, och det utan att det behöver bli alltför kostsamt. De erfarenheter jag velat peka på är att framför allt närmiljön, alltså de utrymmen som finns närmast lägenheten, har en mycket stor betydelse för många människor. Det kan noteras att det finns forskning som pekar på att det särskilt är inom denna sfär av boendet man kan lösa eller förebygga många sociala och hälsomässiga problem.

Går det då att bygga för trivsel? På den frågan måste svaret bli: Det beror på. Det är visserligen viktigt hur husen ser ut och hur de står placerade, men det är inte alls säkert att människor trivs bättre bara för att det bostadsområde de bor i är vackert att se på och funktionellt att använda. Lika litet som det är möjligt att genom den fysiska utformningen skapa gemenskap mellan de boende, lika litet förefaller det vara möjligt att bygga in trivsel efter något standardrecept. Men detta innebär långt ifrån att det är oväsentligt på vilket sätt det byggs. Möjligen ger det en mer nyanserad bild av vad som är rimligt att förvänta sig av den fysiska planeringen.

BILAGA - METOD

Metodmässigt är det inte självklart hur man ska handskas med komplexa frågor kring boendetrivsel. I studiet av boendetrivseln kan man gå tillväga på olika sätt. Ett är att se på trivsel som ett helhetligt sinnestillstånd, en slags summering av de upplevelser, attityder och värderingar som är sammankopplade med den plats där man bor. Utifrån den utgångspunkten är det relevant att ställa övergripande frågor av typen "hur trivs du med att bo här?" och att försöka förstå vad svaret beror på. Man kan också utgå ifrån att boendetrivsel består av ett antal mindre enheter. Dessa enheter kan sedan jämföras med varandra eller läggas samman till en slags mosaik, där varje bit i sig återspeglar något av hur det är att bo på ett visst ställe under vissa givna fysiska förutsättningar. I den här studien har jag utgått ifrån det första synsättet, nämligen att genom individens egen summering av upplevelser tolka boendetrivsel som en helhet. Att jag valt det synsättet, sammanhänger med studiens syfte att försöka tränga in under boendetrivselns yta.

Under den första etappen av den här studien gjorde jag 25 samtalsintervjuer med Öbackabor samt en handfull intervjuer med boendepraktiker som har eller har haft nära kontakt med området. För att öka representativiteten gjordes ett stratifierat urval av de boende utifrån faktorerna "hushållssammansättning", "ålder" och "lägenhetstyp" (storlek och läge). Efter ett introduktionsbrev tog jag kontakt via telefon för att bestämma tid för intervjun. I regel tog varje intervju 2-3 timmar, i tre fall 5-5,5 timmar. Intervjuerna var strukturerade utifrån ett antal grundläggande hypoteser (se Rånlund 1990), men därutöver hölls de öppna för att också kunna innefatta sådant som informanten själv ansåg det viktigt att tala om och framhålla. Jag använde inte bandspelare men valde trots det att återge intervjuutsagorna i citatform. Intervjuerna nedtecknades i hastiga stolpar och ofta i exakt återgivna meningar. Eftersom intervjuerna skrevs rent redan samma eller nästföljande dag, blev det möjligt att tämligen exakt återge det som framkommit i citatform.

I den andra etappen av materialinsamlingen gjorde jag en enkätstudie, som omfattar cirka en tredjedel av hushållen i Öbacka. Urvalet utgick här ifrån faktorerna "hushållssammansättning" och "lägenhetstyp" (storlek och läge). Eftersom det var omöjligt att på förhand veta vem i hushållet som skulle komma att fylla i enkäten, valde jag i den här delen att bortse ifrån faktorn "ålder" i urvalet. Istället för att distribuera enkäterna per post delade jag denna gång själv ut och hämtade in dem hemma hos informanterna. Det var

tidskrävande, men det visade sig vara till fördel. Genom att jag kom i kontakt med informanterna fick jag goda möjligheter att både tydliggöra syftet med studien och att följa upp och utveckla de frågor som varit oklara. Den personliga kontakten verkar också ha haft en positiv inverkan på svarsbenägenheten, 80% av hushållen besvarade enkäten.

Det bör tilläggas att jag försökt att basera tolkningen av vad som framkommit i intervjuerna och enkäterna snarare på ett helhetsintryck av hela intervjun respektive enkäten än på de fristående svarsformuleringarna. Jag har därmed strävat efter att fånga något av de tveksamheter, oklarheter och motstridigheter som jag ibland uppfattat vara lika betydelsefulla som det som framkommit explicit. Av den anledningen har jag valt att inte redovisa enkätuppgifterna i tabellform, eftersom dessa i så fall skulle kunna läsas som missvisande förenklingar av komplexa samband. I de fall enkätstudien kunnat tillföra användbara uppgifter har de istället vävt samman med den löpande texten.

Avslutningsvis bör något kort sägas om hur arbetet med den visuella delen av det här projektet, nämligen videofilmen, gått till. Under knappt ett års tid, i vitt skilda klimat- och ljusförhållanden, har jag till och från filmat i Öbacka. Jag har valt att koncentrera filmens bildberättelse uteslutande på den fysiska utomhusmiljön. Det finns flera orsaker till detta: Redan från början var det filmens huvudsyfte att ta upp sådana aspekter som är svåra, om inte rentav omöjliga, att tydliggöra i skrift eller stillbild. I praktiken har filmen därför kommit att handla om det som i enkäterna och intervjuerna framkommit om den fysiska miljön.

Omvänt gällde att inte i filmens form ta upp sådant som bättre fångas i den skrivna rapportens form. Om jag hade valt att försöka åskådliggöra t ex grannumgänget i bild, hade detta också av nödvändighet måstat bli filmens tema. Filmens begränsade form, vad gäller tid och upplevelse, tillåter inte att man handskas med så många teman på en och samma gång. I filmmediet står dessutom det talade ordet, förklaringen och utvecklingen, i ständigt underläge gentemot bildens mer direkta uttryck.

I redigeringsarbetet fann jag mig nödgad att minska ned antalet intervjuer för att inte överbelasta filmen med intryck. Det har alltså gjorts fler videofilmade intervjuer än de som förekommer i filmen.

LITTERATUR

- Aura, Seppo: *Inför morgondagens stad*. Miljöpsykologi för en mänskligare samhällsplanering, Svensk byggtjänst, Stockholm 1984.
- Bahrtdt, Hans-Paul: *Den moderna storstaden*, Raben & Sjögren, Stockholm 1967.
- Bergenstråhle, Sven: Ny demokrati i boendet? i *Planera, bygga bo* nr 3/1991.
- Bernow, Roger: *Vårby Gård och Grantorp nu och i framtiden*, Regionalplanekontoret, Stockhoms läns landsting, 1987.
- Björklund, Eva: Boendemiljö - hur bra eller hur dålig som helst. Samm. av *Bostads- och miljökvalitet i nybyggda flerbostadsområden* BFR R3:1991.
- Boendeproblem*, En promemoria utarbetad på uppdrag av boendeutredningen, 1975.
- Boverkets anslagsframställning budgetåret 1991/1992*
D.N.:90.11.04
91.06.18
91.07.28
- Dahlgren, Lars m fl: *Familjekollektivet*. en studie av betingelser för kollektiv krislösning i bruksorten Långshyttan med fokus på familjebaserade strategier, Sociologiska institutionen, Umeå Universitet 1984.
- Dahlgren, Stefan: Tolkning av bostadsvaneundersökningar, i *Plan* 2-3/1977.
- Daun, Åke: *Förortsliv*. En etnologisk studie av kulturell förändring, Prisma, Stockholm 1974.
- Eckerstein, Karin: *Liv i kvarteren*. En psykologisk analys av en stadsdel, Natur och Kultur, Stockholm 1982.
- Ehn, Siv: Eget rum åt alla - men var sker samarbetet? i *Att bo* nr 4/1983
- Franzén, Mats & Sandstedt, Eva: *Grannskap och stadsplanering*. Om stat och byggande i efterkrigstidens Sverige, Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1981.
- Gaunt, Louise, m fl: *Bostaden, användning och utformning*, BFR T17:1982.
- Granovetter, Mark S: The Strength of Weak Ties, i *American Journal of Sociology*, vol 78, nr 6/1973.
- Hedberg, Lotta: *Kanske ändå... Vårby Gård*. Resultat från en boendeundersökning 1989, Regionalplane- och trafikkontoret Stockholm 1990.

- Hedman, Eva: *Boende och sociala kontakter*, Sociologiska institutionen Umeå Universitet 1974, Särtryck i Nordplan M 1982:10.
- Hedman, Eva: *Fysisk miljö och socialt liv*. En inblick i hur samhället återspeglar sig i ett bostadsområde i Umeå, Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm T31:1976.
- Henning, Cecilia m fl: *Boende, omsorg och sociala nätverk*. Kommunal omsorg i närmiljön, Stockholm BFR T3:1987.
- Hjärne, Lars: Att bygga för gemenskap, i *Forskare om samhälle, välfärd och boende*, BFR, Stockholm 1985.
- Hultin, Olof: *Arkitektur i Sverige 1984-89*, SAR, Stockholm 1989. *Kulturhistorisk beskrivning av bebyggelsen i Umeå centrala del*. Inventering och bevarandeförslag 1974, 5:e uppl. Umeå 1983.
- Leather, Alan & Matthews, Antony: What the architect can do: a series of design guides, i Ward C (ed): *Vandalism*, Architectural Press, London 1973.
- Lindberg, Göran, Lindén, Anna-Lisa: *Social segmentation på den svenska bostadsmarknaden*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet 1989.
- Lindén, Anna-Lisa: Nittioalets ungdomar, i *Forskning och Framsteg* 3/1991.
- Länsstyrelsen Västerbottens län: *Fastställelse av förslag till ändring och utvidgning av stadsplan för Öbackaområdet i Umeå kommun, Västerbottens län*, 1983-09-01.
- Miller, Tom m fl: *Lokalt inflytande i boende och planering*. 1970-talets erfarenheter, BFR Stockholm 1982.
- Mörck, Magnus, m fl: *Livsmönster och boendekarriärer i tre generationer*, BFR, Stockholm R74:1986.
- Newman, Oscar: *Defensible Space*. People and design in the violent city, Architectural Press, London 1972.
- Nordström, Maria: *On the psychology of place*, Statens institut för byggnadsforskning, Gävle SB:11, 1987.
- Olofsson, Gunnar: *Bostadskarriären som förmögenhetsmaskin*. Rapport till Expertgruppen för studier av offentlig ekonomi, Finansdepartementet, Stockholm Ds 1990:29.
- Olsson, Sören: *Förorten*. Grannskapsarbete och förändringsmöjligheter, Delegationen för social forskning, Stockholm 1979.
- Olsson, Sören: Det lilla grannskapet, i (red) Bäck-Wiklund, M och Lindfors, R: *Arbetets organisering, människans försörjning*. Vänbok till Bengt Rundblad, Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet 1990.
- Olsson, Sören: Grannar och nätverk, i (red) Håkansson P-A & Nyström L *Miljö för livet*, Allmänna förlaget 1991, Stockholm.

- Pettersson, Thorleif: *Bakom dubbla lås*. En studie av små och långsamma värderingsförändringar, Institutet för framtidsstudier, Stockholm 1988.
- Rånlund, Sven: *Boende som ideal och verklighet*. Är Öbackaområdet lika bra att bo i som det är vackert att se på? En explorativ studie, Sociologiska institutionen, Umeå Universitet 1990.
- Sandstedt, Eva: *Att bo ensam*. Om enboendeliv i Sverige, BFR, Stockholm T12:1991.
- Schiefløe, Per Morten: *Naermiljø i bysamfunn*, Universitetsforlaget, Oslo 1985.
- Soidre-Brink, Tiit: *Boendets förändring och kollektivt handlande*, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 1987.
- SOU 1990:20 *Välfärd och segregation i storstadsregionerna*.
- SOU 1990:36 *Storstadsliv*.
- Tengvald, Karin: *Gemenskap och inflytande*. Om samordnad boendeservice och välfärd, Bostadsdepartementet, Stockholm Ds 1990:67.
- Umeå Kommun: *Socialkontorets underlag för planering av Öbackaområdet*, 1980-06-19.
- Umeå Kommun: *Yttrande över förslag till ändring och utvidning av stadsplan för Öbackaområdet i Umeå kommun*, 1982-11-11.
- V.K.: 86.12.11
86.12.16

R9:1992

ISBN 91-540-5416-8

Byggeforskningsrådet, Stockholm

Art.nr: 6812009

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst
171 88 Solna**

Cirkapris: 70 kr exkl moms